

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ (1)

ΥΠΟ

Γ. Δ. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ

«Φασί γὰρ κύκλον εἶναι τ' ἀνθρώπινα πράγματα καὶ τῶν ἄλλων τῶν κινήσιν ἐχόντων καὶ γένεσιν καὶ φθοράν».

(Ἀριστοτέλους, Φυσικῆς Ἀκρόασις Δ. 223 β, 24.

Περιεχόμενα.—1. Εἰσαγωγή (αἰτιότης καὶ ἐλευθερία εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν).—2. Διάγνωσης τῶν φαινομένων καὶ ἀνάλυσις αὐτῶν.—I. Οἰκονομικαὶ διακυμάνσεις.—II. Οἰκονομικοὶ κύκλοι.—III. Οἰκονομικαὶ κρίσεις.—3. Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων κατὰ τοὺς 19ον καὶ 20ον αἰῶνας.—4. Ἐξήγησις τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων.—I. Ἡ ὑπερπαραγωγή ὡς αἰτία τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως.—II. Ἡ ὑποκατανάλωσις καὶ ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους ὡς αἰτία τῆς διακυμάνσεως.—III. Ἡ ὑπερκεφαλαιώσις, ἡ ὑποκεφαλαιώσις καὶ ἡ ὑπερποταμίευσις ὡς αἰτία τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων.—IV. Τὰ μέσαι πληρωμῆς ὡς αἰτία τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως.—V. Αἱ φυσικαὶ μεταβολαὶ ὡς αἰτία τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως.—VI. Οἱ ψυχολογικοὶ παράγοντες ὡς αἰτία τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως.—VII. Ἡ Πολιτεία ὡς αἰτία τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων.—5. I. Ἐπιδράσεις τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων ἐν τῷ οἰκονομικῷ βίῳ.—II. Ἐπιδράσεις τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων ἐν τοῖς δημοσίοις οἰκονομικοῖς.—III. Ἐπιδράσεις τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων ἐν τῷ λοιπῷ κοινωνικῷ βίῳ.—6. Πρώγνωσις τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων.—7. Πολιτικῆ τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων.—I. Ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας μέτρα.—II. Κρατικῆς πρωτοβουλίας μέτρα.—III. Διεθνούς πρωτοβουλίας μέτρα.—8. Συμπεράσματα.—I. Ἐλευθερία τῆς Οἰκονομίας.—II. Τὸ τέλος τοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ.

* *

I. Ἡ ἀξία τῆς σπουδῆς τοῦ προβλήματος τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων δὲν ἔγκειται μόνον εἰς τὴν ἀναμφισβήτητον αὐτοῦ πραγματικὴν σημα-

1) Ἡ παρούσα μελέτη ἀνεκoinώθη κατὰ μέρος ἐν τῷ φροντιστηρίῳ τῶν τελειοφύτων φοιτητῶν Πολιτικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τῶν καθηγητῶν κ.κ. Κυρ. Βαρβαρέσσου καὶ Ξ. Ζολώτα κατ' Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους 1933. Δημοσιευμένη νῦν συνεπληρώθη καὶ ἀνεθεωρήθη εἰς πλείστα ὅσα σημεία.

Ἐκλογή ἐκ τῆς πλουσίας γενικῶς ἐπὶ τοῦ θέματος βιβλιογραφίας.

(Σημειοῦμεν μόνον τὰς εἰδικὰς μελέτας ἐν ταῖς κλείσταις τῶν ὁποίων ὑπάρχει καὶ ἡ λοιπὴ ἀφθονος βιβλιογραφία).

A. Aftalion : Les crises périodiques de surproduction, Paris 1913.

D. Bellet : Crise-économiques, crises-commerciales, crises de guerre, Paris 1918.

M. Bouniatian : Les crises économiques, Βα ἐκδ. Paris 1930.

«Ἀρχεῖον» Δ. Καλιτσουνάκι Τόμ. 14 (1934) Δ'

σίαν, ήτις καθίσταται μείζων ένεκε τής ύστάτης παγκοσμίου οίκονομικήσ κρίσεωσ, οὐδ' έτι εις τήν θεωρητικήν αὐτοῦ σπουδαιότητα, λόγω τοῦ ὅτι άποτελεῖ τὸ πολυπλοκάτερον και δυσχερέστερον σύγχρονον θέμα τής θεωρητικῆσ Κοινωνικῆσ Οίκονομικῆσ. Ἡ σημασία τοῦ προβλήματος εἶναι άκόμη μεγαλύτερα. Διὰ τούτου δυνάμεθα νά άνέλθωμεν εις τὰ βασικά φιλοσοφικά

Ch. Coquelin : Crises commerciales. Dictionnaire de l'économie politique, Guillaumin—Coquelin, Paris 1864, τόμ. Α', σελ. 526 και έπ.

L. Duprier : Les méthodes d'analyse de la conjoncture économique et leurs applications a l'économie belge, depuis 1897, Louvain 1930.

Cl. Juglar : Des crises et leur retour périodique en France, en Angleterre et aux Etats-Unis. Βα έκδ. Paris 1889.

Gl. Juglar—P. Essars : Crises Financières et commerciales, Paris 1889, Dictionnaire des Finances Say τόμ. Α σελ. 1348 και έπ.

Cl. Juglar : Crises, Nouveau Dictionnaire d'économie politique Leon Say Paris 1893 τόμ. Α σελ. 641 και έπ.

A. Labriola : L'Etat et la crise. Etude sur la depression actuelle, 1933.

E. de Laveleye : Crise, Grande Encyclopédie, Paris, τόμ. ΙΓ σελ. 380 κ. έπ.

J. Lescure : Des crises générales et périodiques de surproduction, Γη έκδ. Paris 1923.

S. Verner : Les crises bancaires et leur repercussions économiques, Paris-

β) *W. Fowler* : Crises Commercial und Financial, Dictionary of Political Economie, London 1919, τόμ. Α σελ. 455 και έπ.

F. A. Hayek : Monetary theory and the trade cycle, London 1933 (γερμανικόν πρωτότυπον: Geldtheorie und Konjunkturtheorie, Wien und Leipzig 1929).

F. Lavington : The Trade cycle. London 1925.

A. C. Pigou : Industrial Fluctuation, London 1927.

G. H. Pownal : Crises, periodicity of, Dictionary of Political Economy, London 1919, τόμ. Α σελ. 466 και έπ.

γ) *G. Casell* : Sozialökonomische Theorie und Konjunkturproblem, München und Leipzig 1929.

W. Döbritz : Die typischen Bewegungen im Konjunkturverlauf. Leipzig 1929.

K. Diehl und P. Mombert : Ausgewählte Lesenstücke zum Studium der Politischen Öconomie, Βα έκδ. Karlsruhe 1920, τόμ. Ζ.

A. H. Hansen : Der gegenwärtige Stand der Konjunkturforschung (άγγλισι τὸ πρωτότυπον: Business-Cycle, its development and present status, New-York and Boston 1927).

W. Heinrich : Grundlagen einer universalistischen Krisenlehre, Jena 1922.

H. Herkner : Krisen, Handwörterbuch der Saatswissenschaften 1910, Γη έκδ. τόμ. ΣΤ σελ. 253 και έπ.

E. Lederer : Zur Morphologie der Krisen, Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart, Wien 1928, τόμ. Δος σελ. 81 και έπ.

E. Lederer : Wege aus der krise, ein Vortrag Tübingen 1931.

J. Lescure : Krisenlehre, Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart, Wien 1928 τόμ. Δ' σελ. 32 και έπ.

A. Löwe : Der gegenwärtige Stand der konjunkturforschung in Deutschland, in Festgabe L. Brentano, «Die Wirtschaftswissenschaft nach dem Kriege», München—Leipzig, τόμ. Βος σελ. 329 και έπ.

L. Mises : Die Ursachen der Wirtschaftskrise. Ein Vortrag. Tübingen 1931.

προβλήματα, ἅτινα ἀπασχόλησαν καὶ ἀπασχολοῦν πάντας τοὺς σκεπτομένους ἀνθρώπους. Ἡ βαθυτέρα μελέτη τοῦ ζητήματος τούτου, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πλούσιον ὕλικόν, διὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ γενικωτέρου προβλήματος τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς ἱστορικῆς (κοινωνικῆς) ζωῆς. Δηλαδή τοῦ ἕαν καὶ κατὰ πόσον ὁ ἀνθρώπος εἰς τὴν ἱστορίαν ἐνεργεῖ ἐλευθέρως, ἔχων τὴν εὐχέρειαν νὰ λαμβάνῃ, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον αὐτοβού-

W. C. Mitchell: Der Konjunkturzyklus, Problem und Problemstellung, Leipzig 1931 (ἀγγλιστὶ τὸ πρωτότυπον: Business cycles, New-York 1913).

P. Nombert: Einführung in das Studium der Konjunktur, Βα ἔκδ Leipzig 1925.

W. Roepke: Die Konjunktur. Ein systematischer Versuch als Beitrag zur Morphologie der Verkehrswirtschaft, Iena 1922.

W. Roepke: Krise und Konjunktur, Leipzig 1932.

Art. Salz: Macht und Wirtschaft 1930.

E. Schmidtr: Betriebswirtschaftliche Konjunkturlehre, 1933.

Werner Sombart: Das Wirtschaftsleben im Zeitalter der Hochkapitalismus. München und Leipzig 1927 σελ. 563 καὶ ἐπ.

Werner Sombart: Der Moderne Kapitalismus, 6η ἔκδ. τομ. II. Das Europäische Wirtschaftsleben im Zeitalter der Frühkapitalismus, vornehmlich im 16, 17 und 18 Jahrhundert. α' ἡμυ. München—Leipzig 1924 σελ. 208 καὶ ἐπ.

Art. Spiethoff: Krisen, Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Δη ἔκδ. 1925, τόμ. ΣΤ σελ. 8 καὶ ἐπ.

J. Schumpeter: Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung, Βα ἔκδ. Leipzig 1926.

Tugan-Baranowski: Studium zur Theorie und Geschichte der Handelskrisen in England, Iena 1901.

E. Vogel: Die Theorie des Volkswirtschaftlichen Entwicklungsprozesses und das krisenproblem, 1917.

E. Wagemann: Einführung in die Konjunkturlehre, Leipzig 1929.

E. Wagemann: Struktur und Rhythmus der Weltwirtschaft. Grundlagen einer Weltwirtschaftlichen Konjunkturlehre, 1931.

E. Wagemann: Konjunktur. Eine Grundlegung zur Lehre von Rhythmus der Wirtschafts, Berlin 1928.

Otto Weinberger: Konjunktur und Krisen. Staatslexikon, Εη ἔκδ. 1928.

E. Weller: En de und Lehren der Krise 1933.

H. Wolff: Lehrbuch der Konjunkturforschung. Zugleiche eine Kritisch-theorisch Untersuchung von Struktur und Konjunktur, Berlin-Wien, 1928.

δ) *R. Bachi*: Crisi economica, Magna Encyclopedia Italiana τόμ. XI Roma 1931 σελ. 918.

Fr. Ferrara: Delle crisi economica, Roma.

Nomi Feredigo: La Causa delle crisi, 1933.

G. Montana: Cycli economici, 1933.

G. del Vecchio: Sulla theoria economica delle crisi, Giornale degli Economisti, giugno 1914.

ε) *A. Μ. Ἀνδρεάδου*: Ἡ διατάραξις τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ προσφορᾶς καὶ ζητήσεως, «Ἐργασίαι» Ἰουνίου, 1931 μετάφρασις ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ). Ἀθήναι.

Κ. Βαμβακίσσου: Θεωρία Πολιτικῆς Οἰκονομίας, ἐστενογραφημένα καὶ

λως, θέσιν ἐνώπιον τῶν γεγονότων καὶ νὰ διαμορφοῖ ταῦτα ἢ ἀντιθέτως ὑπόκειται εἰς τὸν ἀκαταλύτως διέποντα τὸν κόσμον νόμον τῆς αἰτίας. Ὁ νόμος τῆς αἰτίας εἶναι παρ' ὅλων σήμερον ἀποδεκτὸς ὡς διέπων πᾶσαν φυσικὴν ἐκδήλωσιν. Τὸ σημεῖον τῆς διαφωνίας ἔγκειται ἐπὶ τοῦ ἐὰν αἱ νοήματα φέρουσαι ἀνθρώπινοι πράξεις, οἷαι αἱ ἱστορικαί, ὑπόκεινται καὶ αὐταὶ εἰς τοῦτον ἢ διαφεύγουσαι τῆς ἰσχύος του ἐπιτυχάνουν τὴν ἐλευθεραν διαμόρφωσιν τῆς ἱστορικῆς (κοινωνικῆς) ζωῆς.

Λαμβανομένης δ' ὑπ' ὅσιν τῆς ἐκτίσεως τοῦ οἰκονομικοῦ βίου, ἀποτελούσης τὴν σημαντικωτέραν ἐκδήλωσιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, εὐνόητον τυγχίνει ὅποια τις εἶναι ἡ βαρῦτης τῶν ἐκ τῶν παρατηρήσεων τούτου συμπερασμάτων, διὰ τὴν θεμελίωσιν μᾶς θεωρίας δυναμένης ἐπαρκῶς νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα.

Ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου ἡ μέχρις ἐσχάτως θεωρησις τοῦ οἰκονομικοῦ βίου, τόσον ὑπὸ τῶν «φιλελευθέρων» οἰκονομολόγων ὅσον καὶ ὑπὸ τῶν

δακτυλογραφημένοι παραδόσει, Κ. Α. Γεωργοπούλου. Μαθήματα περὶ οἰκονομικῶν κρίσεων. 1933.

Α. Διομήδους: Τὰ καθολικὰ φαινόμενα τῆς κρίσεως καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτῶν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων οἰκονομικῶν. «Τεχνικὰ Χρονικά», Φεβρουάριος 1932, Ἀθήναι.

Β. Εὐλαμπίου: Ἡ παγκόσμιος κρίσις, «Ἐργασία». Ἰούnius 1931 (μετάφρασις ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ) Ἀθήναι.

Ξ Ζολώτα: Αἱ νεώτεραι τάσεις τῆς θεωρητικῆς οἰκονομικῆς, 1929 σελ. 44.

Δ. Καλιτσουνάκι: Οἰκονομικὴ προγῶσις καὶ ὁ ρυθμὸς ἐν τῇ οἰκονομίᾳ. Ἄρχειον Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, 1930, τόμ. 10ος σελ. 269 καὶ ἐπ. Ἀθήναι.

Δ. Καλιτσουνάκι: Οἰκονομικαὶ Κρίσεις, Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα, 1931 τόμ. I, σελ. 231 καὶ ἐπ. Ἀθήναι.

Κ. Καρανίκα: Περί τῆς διεθνoῦς Τραπεζῆς καὶ τῆς παγκοσμίου οἰκονομικῆς κρίσεως, 1932, Ἀθήναι.

Ι. Κουτσογιάννη: Οἰκονομικὴ ἐπιστήμη καὶ ποσοτικὴ καταμέτρησις, Ἄρχειον Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, 1927, Ἀθήναι.

Σπ. Δοβέρδου: Ἡ πορεία τῆς παγκοσμίου κρίσεως, «Ἐστία» 2ας, 3ης καὶ 4ης Ἰανουαρίου 1932, Ἀθήναι.

Γ. Πεσματζόγλου: Οἰκονομικὴ κρίσις, Ἄρχειον Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, 1927, Ἀθήναι.

Γ. Οἰκονόμου: Ἡ παγκόσμιος οἰκονομικὴ κρίσις, 1933, Ἀθήναι.

Γ. Σμυρνοῦδη: Πληθυσμὸς καὶ οἰκονομικαὶ κρίσεις, Ἄρχειον Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, 1933 σελ. 242 καὶ ἐπ.

Δ. Στεφανίδου: Ἡ παγκόσμιος οἰκονομικὴ κρίσις καὶ ἡ Ἑλλάς, 1932.

Ν. Τριανταφυλλίδου: Ἡ κρίσις, Ἀλεξάνδρεια 1931.

Γ. Χαριτάκη: Οἰκονομικαὶ διακυμάνσεις, Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα, 1932, τόμ. ΙΗ σελ. 755 καὶ ἐπ. Ἀθήναι.

Π. Χριστοδουλοπούλου: Αἱ οἰκονομικαὶ διακυμάνσεις καὶ ἡ στατιστικὴ τῶν ἀνάλυσις, 1930, Ἀθήναι.

«ἐπιστημονικῶν σοσιαλιστῶν» ᾠδήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ πάντα ἐν τῷ οἰκονομικῷ βίῳ διέπονται ὑπὸ μιᾶς ἀτέγκτου νομοτελείας (*). Οἱ φιλελευθέροι ἐθεώρουν τὸν οἰκονομικὸν βίον ὡς διεπόμενον ὑπὸ μιᾶς νομοτελείας, ἀξίας θαυμασμοῦ καὶ συντεθειμένης εἰς ἄρμονίαν, ἣς ἡ ἰσχὺς ἐπεξετείνετο ἐπὶ πάσης οἰκονομικῆς δραστηριότητος. Ὀλόκληρος ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ ὑπάγεται ὑπὸ τοὺς φυσικοὺς αὐτοὺς—κοινωνικοὺς—νόμους καὶ ἡ θεωρητικῶς ἐρευνῶσα ἀνθρωπότης δὲν ἔχει ἄλλον σκοπὸν εἰμὴ τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῶν τῶν νόμων, τὴν διαπίστωσιν αὐτῆς τῆς *ordre naturel*, καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς συμμόρφωσιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Οἱ σοσιαλισταὶ πάλιν, ἰδίως ἀπὸ τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ Karl Marx, δὲν ἠδύνατο νὰ συλλάβουν νοητῶς προᾶξιν μὴ περιλαμβανομένην εἰς τὴν αἰωνίαν αἰτιότητα. Ἡ αἰτιοκρατία (*determinismus*) διέπει κατ' αὐτοὺς καὶ τοὺς οἰκονομοῦντας, οὔτινες εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ δράσουν πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν των, καθ' ὠρισμένους *a priori* ὑπάρχοντας νόμους.

Αἱ διαταραχαὶ τοῦ οἰκονομικοῦ βίου (*) αἱ ἐμφανιζόμεναι ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων ἀπετέλουν, διὰ μὲν τοὺς φιλελευθέρους κλασικοὺς (**) μίαν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ἄρμονίαν, ἣτις ὅμως, βραδύτερον μετὰ τὴν μελέτην τοῦ φαινομένου καὶ τὴν διαπιστωθεῖσαν περιοδικότητα καὶ παροδικότητα αὐτοῦ, μετεβλήθη εἰς τὴν ἄποψιν ὅτι καὶ αἱ κρίσεις, ἀναπόσπαστον τμήμα τῆς *ordre naturel* οἶσαι, ἀπολήγουν διὰ τῆς γινομένης κατ' αὐτὰς ἐκκαθαρίσεως, εἰς ὠφέλειαν τῆς οἰκονομίας, διὰ δὲ τοὺς σοσιαλιστὰς τοὺς ἀκολουθοῦντας τὰς ἀρχὰς τοῦ Marx καὶ αἱ κρίσεις δὲν πρᾶττον ἄλλο τι εἰμὴ νὰ ἐπιβεβαιοῦν τὸ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Engels εἰς τὸν ἱστορικὸν ὕλισμὸν προσηλωθὲν ἐγγελιανὸν σχῆμα τῆς θέσεως-ἀρνήσεως καὶ ἀρνήσεως τῆς ἀρνήσεως (συνθέσεως).

Αἱ ἰδέαι αὗται γεγόμεναι ἀσπασταὶ καὶ ὑπὸ ἐπιστημόνων μὴ ἀνηκόντων εἰς οὐδετέραν τῶν ἄνω σχολῶν, εἶναι αἱ μᾶλλον διαδεδομένα εἰς τὴν

1) Βλ. π. χ. τὸν περίφημον *Tableau économique* τοῦ Quesnay ὅστις πρῶτος ἐπεχείρησε νὰ ἀναπαραστήσῃ τὴν ἄρμονίαν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Ἐπίσης τὰς *Harmonies économiques* τοῦ Fred. Bastiat ὧν εἶναι λίαν χαρακτηριστικὸς ὁ τίτλος.

Περιορίζομαι εἰς τὰς δύο ἐκ τῶν σχολῶν τῆς κοινωνικῆς οἰκονομικῆς, διότι αὗται κυρίως μὲ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἠσχολήθησαν.

2) Πρῶτος, ὁ γάλλος Clément Juglar τὸ 1890 ἐμελέτησεν ἐπιστημονικῶς τὰς διαταραχὰς τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ καθώρισεν τὴν ἠθμικὴν ἐξέλιξιν των. Βλ. τὸ βιβλίον του «*Des crises et leur retour périodique en France, en Angleterre et aux Etats-Unis*». Βραδύτερον ὁ Vil. Pareto ὑπεστήριξε πρῶτος τὴν ἀρχὴν ὅτι τὸ κανονικὸν ἐν τῇ οἰκονομικῇ ζωῇ εἶναι αἱ ἐναλλασσόμεναι οἰκονομικαὶ διακυμάνσεις, ἣτις ἐγένετο παρὰ πολλῶν ἀποδεχτή. Βλ. V. P a r e t o : *Manuel d' Economie politique*, Paris 1927.

3) Καὶ νεώτεροι ἐπιστήμονες προσεπάθησαν νὰ ἐνισχύσουν τὴν ἰδέαν τῆς ἄρμονίας καὶ ἰσορροπίας ἐν τῷ οἰκονομικῷ βίῳ ἐν οἷς ὁ Būdje καὶ ὁ Löwe. Βλ. τοῦ πρώτου *Grundzüge der Theoretischen Nationalökonomie* 1925 σελ. 201 καὶ ἐπ.

Κοινωνικήν οικονομικήν. Ἡ ἐπισταμένη ὅμως μελέτη τῶν οικονομικῶν κρίσεων, μάλιστα κατόπιν τῶν τόσων ἐμπεριστατωμένων μελετῶν τῶν τελευταίων ἐτῶν, νομίζομεν ὅτι δὲν δύναται νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἀμερόληπτον θεωρητὴν εἰς τὸ νὰ δεχθῇ τὴν ὑπαρξίν νόμων γενικῶν καὶ ἀναλλοιώτων, ἰσχυόντων a priori καὶ διεκόντων κατ' ἀνάγκην τὴν οικονομικήν ζωὴν.

Ἡ ἔρευνα τῶν οικονομικῶν διακυμάνσεων καὶ κρίσεων καὶ αἱ θεωρητικαὶ ἐπ' αὐτῶν κατασκευαί, ἰδίως αἱ ἐπακολουθήσασαι τὴν τελευταίαν παγκόσμιον κρίσιν, τείνουσιν εἰς τὸ νὰ καταστήσουν μᾶλλον πιθανόν, τοῦλάχιστον ἀπὸ οικονομικῆς ἀπόψεως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οικονομικῆς αὐτοῦ δραστηριότητος ἐνεργεῖ οὐχὶ ὡς homo economicus, οὐχὶ ὡς μοχλὸς μιᾶς μηχανῆς, ἀλλ' ἐλευθέρως, δυνάμενος (δηλ. ἔχων τὴν εὐχέρειαν) ὄχι βεβαίως ἔξω τῆς πραγματικότητος, νὰ ὀυθμίξῃ, νὰ διαμορφοῖ καὶ νὰ κατευθύνῃ τὴν οικονομικήν ζωὴν του. Εἶναι γεγονός ὅτι ἀπὸ τῆς θεωρητικῆς ἐλευθερίας, ἥτις ἀναγνωρίζεται εἰς τοῦτον ὑπὸ μερίδος τῶν φιλοσοφούντων, μέχρι τῆς πραγματοποιμένης ἐν τῇ ἱστορικῇ ζωῇ ἐλευθερίας, ἡ ἀπόστασις εἶναι μεγάλη. Δὲν παύει ὁμως καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας νὰ εἶναι ὑπαρκτὴ καὶ νὰ συνεπικουρῇ καὶ αὕτη διὰ τὴν προέχουσαν θέσιν τοῦ homo sapiens ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ (*).

Αἱ ἀνωτέρω σχέψεις ἀποτελοῦν τὸν ἀπώτερον σκοπὸν ὃν ἐθέσαμεν ἐν τῇ παρούσῃ ἐργασίᾳ, ἥτις ἂν καὶ εἰδικὴ καὶ ὡς ἐκ τούτου περιοριζομένη εἰς στενὸν πεδίον τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, δύναται πῶς νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς διαμορφώσεως τῆς φιλοσοφικῆς ιδέας πρὸς ἣν δέον νὰ τείνουσιν αἱ ἐπὶ μέρους ἐπιστῆμαι.

2. I. Ἡ οικονομικὴ ζωὴ ἐξελισσομένη ἀκολουθεῖ μίαν πορείαν τῆς ὁποίας τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ εἶναι ἢ ἀπὸ τῆς «εὐτυχίας» (prosperité) μετάβασις εἰς τὴν «δυστυχίαν» καὶ ἐκ ταύτης πάλιν μετὰ τινα χρόνον ἐπάνοδος εἰς εὐτυχίαν. Αἱ ἐναλλαγαὶ αὗται τῆς οικονομικῆς ζωῆς, ἀπὸ τῶν περιόδων εὐτυχίας εἰς περιόδους δυστυχίας, αἱ παρατηρούμεναι ἐν τῇ ἀνελιξίᾳ τῆς ἱστορικῆς ζωῆς καλοῦνται οικονομικαὶ διακυμάνσεις (*). Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὴν οικονομικήν ζωὴν, λαμβάνοντες ὡς κριτήριον τὴν χρονικὴν διάρκειαν τῶν τοιούτων μεταβολῶν, δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὰ ἐξῆς εἶδη οικονομικῶν διακυμάνσεων.

1ον. Τὰς μακροαίνας τάσεις τῆς οικονομίας (mouvements seculaires) ὧν γνώρισμα εἶναι ἡ σταθερὰ πρὸς ἄνοδον ἢ κάθοδον πορεία τῆς οἰκο-

1) Βλ. Rickert: System der Philosophie 1921, Natorp: Ἡ περὶ ἰδεῶν θεωρία τοῦ Πλάτωνος μετ. Μ. Τσαμαδοῦ 1930, Stammler, Theorie der Rechtswissenschaft 1911, Κ. Δ. Τσάτσου: Τὸ πρόβλημα τῆς Ἐρμηνείας τοῦ Δικαίου 1932, τοῦ ἰδίου: Ἡ γνωσιολογία τοῦ Kant ὡς εἰσαγωγή στὴν ἰδεοκρατία, Ἀρχεῖον φιλοσοφίας καὶ θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν, 1934.

2) Ὁ ὄρισμός τῆς οικονομικῆς διακυμάνσεως δίδεται διαφοροτύπως ὑπὸ τῶν οικονομολόγων. Τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα τοῦ ὁρισμοῦ, ὑπ' ὅλων δεκτὰ, εἶναι 1ον ἡ μεταβολὴ τῶν καταστάσεων τῆς οικονομίας, 2ον τὸ περιοδικὸν τῆς τοιαύτης μεταβολῆς καὶ 3ον ἡ ἀλληλεξάρτησις τῶν τοιούτων καταστάσεων.

μίας ἐπιμακρὰν σειρὰν αἰῶνων. Π.χ. ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορικῆς ζωῆς μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλ. Ἀλεξάνδρου (περίπου 1200—300 π. Χ.) ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ βαίνει συνολικῶς πρὸς μίαν πρόοδον ἣτις κορυφῶνται διὰ τῆς μεγαλειώδους οἰκονομικῆς πολιτικῆς τούτου, (1) (ἐνίσχυσις τοῦ ἐμπορισμοῦ, διανομὴ τῶν περσικῶν θησαυρῶν, ἐνίσχυσις τοῦ ἐμπορίου κλπ.) Ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου διαγράφεται ἀντίθετος κίνησις ἣτις λήγει περατουμένου τοῦ μεσαίωνος ἀφ' οὗ, κατὰ Sombart (*), ἄρχεται πάλιν ἀνερχομένη ἡ κίνησις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς συνεχιζομένη μέχρι σήμερον. Ὡς γενικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν μακραιῶνων τάσεων δύνανται νὰ ληφθοῦν: ἡ αὔξησις τῆς στάθμης τῆς ζωῆς, ὁ περιορισμὸς τῆς θνησιμότητος, ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ, τοῦ πλοῦτου, ἡ ὑπαρξις ζωηροῦ ἐμπορίου, ναυτιλίας κλπ.

2ον. Τὰς μακροχρονίους διακυμάνσεις (lange Wellen) καθ' ἃς ἡ κίνησις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν (π.χ. 30 ἢ 40) χαρακτηρίζεται ὡς ἀνιούσα ἢ κατιούσα.

Οἱ μελετήσαντες τὴν εὐρωπαϊκὴν οἰκονομίαν ἰδίᾳ κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα καὶ ἐφεξῆς καθόρισαν τὰς κατωτέρω μακροχρονίους διακυμάνσεις.

Κατὰ Spiethoff :

Ἐποχὰὶ ὑφέσεως	Ἐποχὰὶ ἀνθήσεως
1822—1842	1843—1873
1874—1894	1895—1913

Κατὰ Wagemann :

Ἐποχὰὶ ὑφέσεως	Ἐποχὰὶ ἀνθήσεως
1815—1845	1845—1874
1873—1895	1895—1920
1920—	

Κατὰ Rörpke : (*)

Ἐποχὰὶ ὑφέσεως	Ἐποχὰὶ ἀνθήσεως
—1848	1848—1873
1874—1894	1895—1913

*Ὡς κύρια γνωρίσματα τῶν μακροχρονίων διακυμάνσεων δύνανται νὰ θεωρηθοῦν, ἐνδεικτικῶς, μάλιστα διὰ τὸν 19ον αἰῶνα καὶ ἐφεξῆς, ἡ αὔξη-

1) Ἡ τοιαύτη πορεία τῆς οἰκονομίας διαφαίνεται εἰς τὸ ἔργον τοῦ καθηγητοῦ κ. Α. Μ. Ἀνδρεάδου, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Δημοσίας Οἰκονομίας, Ἀθῆναι τόμ. Α' 1928, τόμ. Β' τευχ. 1 καὶ 2.

2) Ὁ Sombart μελετῶν ἰδίως τὴν ἐξέλιξιν τοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ μεσαίωνος παρατηρουμένης ἀνόδου τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ἰδίως εἰς Ἀγγλίαν, Ἰσπανίαν, Γαλλίαν καὶ εἰτα εἰς Γερμανίαν κλπ. εὐρωπαϊκὰς χώρας.

3) Ἀναφέρομεν τοὺς καθορισμοὺς τριῶν ἐκ τῶν διακρπεστέρων μελετητῶν τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων ἰδίως διὰ νὰ καταδείξωμεν τὰς μικρὰς διαφορὰς εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν ἐτῶν τῶν περιόδων, οἵτινες, ἐπουσιώδεις διὰ τὴν μελέτην τοῦ φαινομένου εἶναι ἐν τούτοις λίαν ἐνδεικτικαὶ τῆς σχετικότητος τοῦ προσδιορισμοῦ ἀκριβῶν ὀρίων ἐν τῇ οἰκονομικῇ ζωῇ ἣτις ἐξελίσσεται ἀνωμάλως καὶ δυσδιακρίτως.

σις ἢ ἡ μείωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, τοῦ ποσοῦ τῶν παραγομένων εἰδῶν, ἢ κίνησις τῶν μεταφορῶν (ἴδρουσις σιδηροδρόμων, αὐξήσις φορτηγοῦ καὶ ἐπιβατηγοῦ νηυτιλίας). Κυριώτατα δὲ ὡς μέσον διακρίσεως τῶν μακροχρονίων διακυμάνσεων λαμβάνεται ἡ ὑψοσις ἢ ἡ πτώσις τῶν τιμῶν.

Τὰς ὡς ἄνω διακρίσεις κατανοοῦμεν πληρέστερον ἀπὸ τὸν τιμῆριθμον χονδρικῶν τιμῶν εἰς χρυσὸν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1800 καὶ ἐφεξῆς τῶν σπουδαιότερων κρατῶν δημοσιευθέντα εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Ἐπετηρίδα τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἔτους 1931 (1).

Τὸ πρόβλημα τῶν αἰτίων τῶν μακροχρονίων διακυμάνσεων στασιάζεται ἐν τῇ ἐπιστήμῃ (2).

3ον Τοὺς οἰκονομικοὺς κύκλους ἢ κυκλικὰς διακυμάνσεις (Konjunkturzyklus—cycles économiques—business cycles) οἱ ὅποιοι περιλαμβάνουν μίαν χρονικὴν περίοδον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον βραχεῖαν (5-11 ἔτων) καθ' ἣν τὰ πρωτεύοντα διακριτικὰ γνωρίσματα τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς εἶναι ἢ ἐναλλαγὴ ἀπὸ τῆς εὐτυχίας (ἀνθῆσεως—ἀνόδου) εἰς τὴν δυστυχίαν (ἕφουσιν—κάθοδον).

4ον Τὰς ἐποχιακὰς διακυμάνσεις αἵτινες χαρακτηρίζονται ἐκ τῶν φυσικῶν μεταβολῶν αἵτινες ἐμφανίζονται καθ' ὄρισμένης χρονικῆς στιγμῆς ἐν τῇ οἰκονομικῇ ζωῇ (π.χ. ἐντὸς τοῦ ἔτους ἔχομεν οἰκονομικὰς μεταβολὰς ἄλλας κατὰ τὴν ἀνοιξιν, ἄλλας κατὰ τὸ θέρος κλπ. αἵτινες συνήθως συνδέονται μὲ περιορισμένον τμήμα τῆς διεθνοῦς οἰκονομίας καὶ διὰ τοῦτο εἶναι καὶ ἵσσονοι σημασίας) (3).

1) σελ. 478—479.

2) Ὁ Wagemann θεωρεῖ ἀνεξηγήτους τὰς μακροχρονίους διακυμάνσεις. Ὁ Cassel συνδέει καὶ ἐξηγεῖ ταύτας διὰ τῆς παραγωγῆς τῶν πολυτίμων μετάλλων. Ὁ Schmoller γενικῶς ἐρμηνεύει τὰς οἰκονομικὰς διακυμάνσεις ἰον διὰ τῆς μεταβολῆς τῶν ὄρων τῆς παραγωγῆς· ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ 2ον διὰ τῆς μεταβολῆς τῆς ὀργανώσεως τῆς οἰκονομίας. Ἐπεκτείνων τὴν σκέψιν τοῦ Schmoller θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποστηρίξη ὅτι ἡ κυμασειδὴς αὐτὴ ἐξέλιξις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ὀφείλεται πρωταρχικῶς, εἰς τὴν διάφορον ἐκάστοτε θέσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου (δηλ. ὑπαρξίς τεχνικῶν μέσων, ἐφευρέσεις κλπ.) ὡς ἐπίσης εἰς τὴν διάφορον θέσιν τῶν ἀνθρωπίνων ὁμάδων πρὸς ἀλλήλας (π.χ. κοινωνικοὶ λόγοι, πόλεμοι κλπ.). Βλ. ἐπὶ τοῦ θέματος N. Kondratieff: Die langen Wellen der Konjunktur Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik τομ. 56 1926 σελ. 573 καὶ ἔπ. W. Wontinsky: Das Rätsel den langen Wellen. Schmollers Jahrbuch 55 ἔτος; 1931 σελ. 577. ἔπ.

3) Βλ. S. Kuznets: Seasons Variations in industry and trade New-York 1933. Πλὴν τῶν ἄνω διακρίσεων τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων, προσθέτουν τινὲς καὶ 5ην τὰς ἀπρόοπτος διακυμάνσεις, τὰς ὀφειλομένας δηλαδή εἰς ἀπρόοπτα γεγονότα π.χ. πολέμους, ἀπεργίας κλπ. Δὲν ἀρνοῦμεθα τὴν ὑπαρξίν τοιούτων διακυμάνσεων, ἀλλ' ἐφ' ὅσον λαμβάνεται ἐνταῦθα κυρίως ὡς κριτήριον τῆς διακρίσεως τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων χρονικόν τι διάστημα, μείζον ἢ ἕλαττον, ἢ τοιαύτη διαίρεσις, μὴ ἔχουσα ὡς κριτήριον τὸν χρόνον, ἀλλὰ τὸ ἀπρόοπτον δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ μετὰ τῶν ἀνωτέρω ἀλληλουχίαν.

II. Ἐκ τῶν οικονομικῶν διακυμάνσεων ἔκείναι αἴτινες μείζον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν, ἐμελετήθησαν ἰδιαιτέρως (1) καὶ κυρίως θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν εἶναι αἱ κυκλικαὶ διακυμάνσεις ἢ οικονομικοὶ κύκλοι.

Οἱ πρωτεύοντες χαρακτηῖρες τῶν οικονομικῶν κύκλων εἶναι οἱ ἑξῆς :

1ον. Εἶναι χρονικῆς διαρκείας 5—11 περίπου ἐτῶν (*).

2ον. Ἡ πορεία των εἶναι ῥυθμικὴ (περιοδική) (*).

3ον. Παρουσιάζουν πλεῖστα σημεῖα ἀναλόγου ἐμφανίσεως (*).

Ἐὰν ἀναιλύσωμεν τὸν δεύτερον πρωτεύοντα χαρακτηῖρα τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως, δηλαδὴ τὸ περιοδικὸν τῆς πορείας τῆς, θὰ ὑποδιακρίνωμεν λογικῶς ταύτην εἰς δύο περιόδους : 1ον. Εὐτυχίας (ἀνθήσεως ἀνόδου) καὶ 2ον. Δυστυχίας (ὕφέσεως-καθόδου). Ἄλλ' ἢ ἔντισις, ἐν ἄλλοις λόγοις ὁ βαθμὸς τῆς εὐτυχίας ἢ τῆς δυστυχίας δὲν εἶναι καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως ὁ αὐτός. Οὕτως ἀπὸ ἀπόψεως ἐντίσεως διακρίνεται ἑκάστη κυκλικὴ διακύμανσις εἰς τὰ κατωτέρω τέσσαρα στάδια, ἵτινα ἐναλλάσσονται κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς. Εἰς τὴν ἕφεσιν, τὴν ἀνθῆσιν, τὸν ὄργασμὸν καὶ τὴν κρίσιν (*).

1) Οἱ κατὰ πρῶτον ἐξετάσαντες τὴν συνθετικὴν μορφήν τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως ἦσαν πλὴν τοῦ Juglar (βλ. σημ. 2. σ. 337), οἱ Tugan-Baranowski (Studium zur Theorie und Geschichte der Handelskrisen in England, Iena 1901, W. Mitchell (Business cycles, New-York 1913) γερμανικὴ μετάφρασις E. Altschul (Der Konjunkturzyklus, Problem und Problemstellung) Leipzig 1931 καὶ ὁ Spiethhoff, ὅστις τελικῶς διετύπωσε τὰς ἐργασίας του εἰς τὸ ἄρθρον «Krisen» τοῦ Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 4η ἐκδ. 1925 τ. Γ σελ. 8 καὶ ἑπ.

2) Ἡ διάρκεια αὕτη τῶν 5—11 ἦν δέχεται ὁ Rörpke φέρεται ὡς ἡ μᾶλλον ὀρθωτέρα. Οἱ Jevons καὶ John St. Mill ὑπελόγησαν ταύτην εἰς 10 ἔτη. Βλ. St. J e v o n s : L' économie Politique, γαλλικὴ μετάφρασις H. Gravez. Paris 1913 σελ. 145 καὶ ἑπ. Ὁ Spiethhoff εἰς 7-11 ἄλλοι εἰς 6-11 καὶ εἰς 5-10. Αἱ μικραὶ αὗται διαφοραὶ δὲν παίζουσι σπουδαῖον ρόλον. Ὡσαύτως ἐγένοντο προσπάθειαι διαίρεσεως τῶν οικονομικῶν κύκλων εἰς βραχυχρονίους οικονομικοὺς κύκλους (διαρκείας 3 ἐτῶν) καὶ εἰς μακροχρονίους οικονομικοὺς κύκλους (τοὺς κυρίως ὀνομαζομένους οικονομικοὺς κύκλους). Ἡ διαίρεσις αὕτη ὀρθῆ κατ' ἀρχὴν καὶ ὠφελίμος ὡς χρησιμεύουσα εἰς τὴν πληρεστέραν μελέτην ἐνὸς οικονομικοῦ κύκλου εἶναι ἄχρηστος διὰ τὴν μελέτην μᾶς μεγαλυτέρας οικονομικῆς περιόδου δι' ἣν χρειάζομεθα κατὰ τὸ δυνατόν ἀκριβῶς καθορισμένα στοιχεῖα, οἷα δὲν παρέχουν αἱ εἰς βραχυχρονίους κύκλους διακρίσεις.

3) Τὸν χαρακτηῖρα τούτων εἶχε πρὸ τοῦ Juglar παρατηρήσει ὁ Lord Overstone καὶ γράφει ὅτι ὁ βιομηχανικὸς κύκλος ἀκολουθεῖ πορείαν ἀπὸ τῆς ἡρεμίας, εἰς αὔξησιν ἐμπιστοσύνης, εἰς εὐτυχίαν, εἰς ὄργασμὸν, εἰς καταπόνησιν, εἰς διαταραχὴν, εἰς στενοχωρίαν, εἰς ἀδράνειαν καὶ τέλος πάλιν ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἡρεμίαν.

4) Τὸ λεγόμενον ὅτι αἱ κυκλικαὶ διακυμάνσεις εἶναι ὅμοιαι δὲν εἶναι ἀληθές· ἔχουν μὲν πολλάς ὁμοιότητας, ἀλλ' ἑκάστοτε ἐμφανίζονται ἰδιοτύπως καὶ ἔχουν πολλά ἴδια χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα.

5) Ἡ εἰς τέσσαρας φάσεις διαίρεσις τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων δὲν εἶναι γενικῶς ἀποδεκτὴ. Τὸ Ἰνστιτούτον Harward διακρίνει 5 φάσεις προσθέντες παρὰ τὴν τῆς ὑφέσεως καὶ ἑτέραν τὴν τῆς ἀναλήψεως (βλ. κατωτ. σελ. 346). Ὁ Juglar εἰς τὸ

Τὰ στίδια ταῦτα τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως εἶναι αἰσθητῶς ἐν τῇ οἰκονομικῇ ζωῇ καταφανῆ. Προβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν περιγραφὴν ἐκάστου σταδίου τῆς διακυμάνσεως, προϋποθέτοντες διὰ τὴν ἐργασίαν μας ταύτην τὸ ἰσχυρὸν κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα τῆς οἰκονομίας μὲ τὴν ἐλευθερίαν παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως (1). Καὶ δὴ :

1ον. Ὑ φ ε σ ι ς (χαλίρωσις-reaction-depression-Stockung). Κατὰ τὴν περίοδον τῆς ὑφέσεως, ἣτις καὶ περίοδος ἐκκαθαρίσεως (période de liquidation) ὑπὸ τοῦ Juglar ὠνομάσθη παρατηρεῖται βραδὺς ὁ ρυθμὸς τῆς κινήσεως τῆς ἀγορᾶς. Αἱ ἀσθενέστεραι ἐπιχειρήσεις ἔχουν καταστραφῆ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν περίοδον τῆς κρίσεως καὶ αἱ ὑποληρθεῖσαι ἐφαρμόζουν αὐστηρὰ μέτρα περυσυλλογῆς. Αἱ τιμαὶ τῶν ἀγαθῶν ὡς καὶ τῶν τίτλων σταθεροποιοῦνται καὶ αἱ σημειούμεναι διακυμάνσεις εἶναι ἀνεπαίσθηται.

Ὁ προεξοφλητικὸς τόκος εἶναι χαμηλὸς (μέχρι 1 ο/ο εἰς τὴν Ἑλβετίαν τὸ 1930). Τὸ κυκλοφοροῦν χρήμα εἶναι ἄφθονον διότι ἐνῶ τὰ ἀγαθὰ μεταβάλλονται εἰς χρήμα, οὐδεμία διάθεσις πρὸς νέας ἐπιχειρήσεις παρατηρεῖται. Αἱ βιομηχανίαι αἱ παράγουσαι ἀγαθὰ ἀναπαραγωγῆς (Kapitalgutindustrie) ἔχουν περιορίσει εἰς τὸ ἐλάχιστον τὰς ἐργασίας των. Ἡ ἀνεργία ὑφίσταται ὡσαύτως πιεστικὴ καὶ τὰ ἐπίπεδα τῶν ἐργατικῶν μισθῶν εἶναι χαμηλά. Ἡ χρονικὴ διάρκεια τῆς ἐργασίας ἐλαττοῦται. Ἡ οἰκονομικὴ δράσις ἀναστέλλεται. Ταῦτα πάντα συντελοῦν εἰς τὴν γενικὴν μείωσιν τῶν εἰσοδημάτων, ἔνεκεν τῆς ὁποίας ἡ κατανάλωσις περιορίζεται καὶ αἱ ἐπιχειρήσεις αἱ παράγουσαι ἀγαθὰ καταναλωτικὰ συστέλλουν εἰσέτι τὰς ἐργασίας των καὶ μειοῦν τὰ μερίσματά των. Ἡ περίοδος τῆς ὑφέσεως χρονικῶς καταλαμβάνει τὸ μεγαλύτερον τμήμα τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως.

*Ἄξια ἰδιαιτέρας σημειώσεως κατὰ τὴν περίοδον τῆς ὑφέσεως εἶναι δύο τινά :

α) ὅτι αἱ ἐξαγωγαὶ μειοῦνται, μειουμένων ἀναλόγως ἢ καὶ ἔτι περισσότερον τῶν εἰσαγωγῶν, ἅτινα καθιστοῦν τὰ ἐμπορικὰ ἰσοζύγια εὐνοϊκά, συντελοῦντα οὕτω καὶ εἰς ἐνεργητικὸν ἐν πολλοῖς ἀποτελέσματα τῶν ὄλων ἰσοζυγίων λογαριασμῶν. Οὕτω κατὰ τὸ 1931 ἡ ἐξαγωγή ἐμειώθη ἐν σχέ-

κλασικὸν ἔργον του περιλαμβάνει τρεῖς περιόδους, α) τὴν τῆς εὐτυχίας, β) τὴν τῆς κρίσεως καὶ γ) τὴν τῆς ἐκκαθαρίσεως. Ὁ Jevons διακρίνει τὴν κατ' αὐτὸν δεκάετη κυκλικὴν διακύμανσιν εἰς πέντε τμήματα, α) κατὰ τὰ 1ον 2ον, καὶ 3ον ἔτη, τὸ ἐμπόριον εἶναι ἐν ὑφέσει, β) κατὰ τὰ 4ον, 5ον καὶ 6ον ἔτη, τὸ ἐμπόριον ἀνθρῆ, γ) κατὰ τὰ 6ον καὶ 7ον ἔτη, τὸ ἐμπόριον ὑπερανθρῆ δ) Κατὰ τὸ 9ον ἔτος, τὸ ἐμπόριον ἀργεῖ καὶ τέλος ε) κατὰ τὸ 10ον ἔτος ἔτος τὸ ἐμπόριον καταρρέει. Ὁ Spiehoff ἀκολουθεῖ τὴν τριπλὴν, εἰς ὑφρῆσιν—ἀνθρῆσιν—κρίσιν—διαίρεσιν καὶ προβαίνει εἰς περαιτέρω ὑποδιακρίσεις. (Βλ. κατ. σελ. 345 καὶ σημ. 2).

1) Τὸ θέμα ἐὰν ἡ κυκλικὴ διακύμανσις ἀποτελεῖ οἰκονομικὴν κατηγορίαν (δηλ. εἶναι συμφυῆς μὲ πᾶν οἰκονομικὸν σύστημα) ἢ ἱστορικὴν κατηγορίαν (δηλ. συσχετίζεται μόνον μὲ τὸ ἰσχυρὸν σύστημα) θὰ ἐξετάσωμεν κατωτέρω § 8, II, καὶ ἐπ. Λαμπρὸν καὶ γραφικὴν περιγραφὴν τῶν σταδίων τῆς κυμάνσεως κάμνει ὁ Sombart : Das Wirtschaftsleben κλπ. σελ. 563, 568, 577 καὶ ἐπ.

σει μὲ τὸ 1930 (Ἰανουάριος—Νοέμβριος) τῆς Γερμανίας κατὰ 28,30)ο, τῆς Ἀγγλίας κατὰ 46,80)ο, τῆς Γαλλίας κατὰ 380)ο, τῆς Ἑλβετίας κατὰ 340)ο τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν κατὰ 53,50)ο κτὶ τῆς Ἑλλάδος κατὰ 200)ο περίπου (1), καὶ β) ὅτι εἰς τὴν περίοδον τῆς ὑφέσεως ἐνυπάρχουν τὰ σπέρματα τῆς μεταβολῆς τοῦ σταδίου, πρὸς τὸ τῆς ἀνθήσεως καὶ δὴ α) ὁ χαμηλὸς τόκος ὅστις καθιστᾷ εὐχερῆ τὴν ἀπόκτησιν κεφαλαίων β) ἡ ὑπαρξὶς ἀφθόνων ἀδιαθέτων κεφαλαίων γ) αἱ χαμηλαὶ τιμαὶ τῶν πρώτων ὑλῶν δ) τὰ ἐκπεσμένα ἡμερομίσθια ε) ἡ ὑπαρξὶς ἀδρανῶν ἐργατικῶν χειρῶν στ) ἡ ἐπιστημονικὴ ὀργάνωσις καὶ ἡ λογικοποίησις τῶν ὑφισταμένων ἐπιχειρήσεων (rationalisation), ζ) ἡ μικρὰ, ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς τὴν λοιπὴν ἀγορὰν ἐξαιρετικὴ κίνησις, εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν χρεωγράφων.

Καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς ὑφέσεως ψυχολογικῶς παρατηρεῖται μία γενικὴ ἐπαφύλαξις καὶ σκεπτικισμὸς τὰ ὅποια συντελοῦν ἀναλόγως εἰς τὴν πλήρη ἐκκαθάρισιν τῆς οικονομίας.

2ον) Ἀ ν θ η σ ι ς (ἐπάδοσις—Aufschwung—essor). Χάρτι τῶν ἐνοικῶν προϋποθέσεων τῶν ἐνυπαρχουσῶν εἰς τὴν περίοδον τῆς ὑφέσεως, ἡ περίοδος τῆς ἀνθήσεως ἀρχίζει τὸ πρῶτον εἰς τὰ χρηματιστήρια νὰ διαφαίνεται διὰ τῆς κερδοσκοπίας ἐπὶ τῶν χρεωγράφων ὧν αἱ τιμαὶ τείνουν πρὸς ἄνοδον.

Λόγῳ τῶν παρεχομένων ἀφθόνων πιστώσεων, τοῦ μικροῦ τόκου καὶ τῶν χαμηλῶν ἡμερομισθίων κλπ. ἐνθαρρυντικῶν συνθηκῶν ἀρχίζουν νὰ ἰδρῶνται νέα ἐπιχειρήσεις ἀναπαραγωγικῶν ἀγαθῶν (μηχανῶν κλπ.) καὶ εἶτα καταναλωτικῶν. Τοιουτρόπως δημιουργεῖται ζήτησις ἐργασίας, ἡ ἀνεργία περιορίζεται ἐνῶ συγχρόνως τὰ ἡμερομίσθια αὐξάνουν.

Τὰ κέρδη τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἡ καταναλωτικὴ δύναμις τοῦ πληθυσμοῦ συναυξάνουν, ἂν καὶ οὐχὶ γενικῶς καὶ ἀναλόγως, ὡς ἐκ τούτου δὲ παρατηρεῖται ὕψωσις τῶν τιμῶν τῶν πραγμάτων παρ' ὅλην τὴν ὑπαρξὶν ἀφθόνων χρηματικῶν μέσων. Ἡ κερδοσκοπία ἐπιτείνεται καὶ λόγῳ τῆς φυσικῆς καὶ τῆς τεχνητῆς (διὰ τῆς κερδοσκοπίας) ὑψώσεως τῶν τιμῶν, ζητοῦνται νέα κεφάλαια πρὸς νέας παγίας παραγωγικὰς τοποθετήσεις, ἤτοι αὐξάνει ἡ ζήτησις τῶν μέσων πληρωμῆς, αὐξάνει ὁ τόκος καὶ ἐκ νέου αὐξάνουν αἱ τιμαὶ τῶν ἀγαθῶν. Περὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου ταύτης, ἔνεκα τῆς φυσικῆς ἐλαττώσεως τῶν κεφαλαίων διὰ τῶν παγίων κυρίως τοποθετήσεων, περιορίζονται αἱ ὑψωτικαὶ τάσεις τῶν τιμῶν τῶν χρεωγράφων (2) καὶ ἀρχίζει νὰ σημειοῦται τίσις τις ἐπαναζητήσεως τῶν δανεισθέντων κεφαλαίων.

1) Αἱ εἰσαγωγαὶ ἐν Ἑλλάδι ἐμειώθησαν κατὰ τὰ 1929, 1930 καὶ 1931 ἀναλόγως εἰς χιλιάδας λιρῶν χρυσῶν 35.400, 28.935, 23.318 Βλ. Ἐκθεσίαν τοῦ Διοικητοῦ Ἐκδοτικῆς τοῦ ἔτους 1931.

2) Ἐνταῦθα ὁμιλοῦντες περὶ αὐξήσεως τιμῶν χρεωγράφων ἐννοοῦμεν τὰ χρεώγραφα τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ἅτινα ἀποφέρουν μεγάλους τόκους καὶ μερίσματα. Τὰ χρεώγραφα τοῦ Κράτους καὶ τῶν νομικῶν προσώπων δημοσίου δικαίου τῶν ὁποίων ὁ τόκος εἶναι περιορισμένος δὲν προσελκύουν κατὰ

Ἡ αἰσιοδοξία εἶναι τὸ κυριαρχοῦν ψυχολογικὸν συναίσθημα, ὅπερ συντελεῖ σπουδαίως εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῶν ὑφισταμένων ἐπιχειρήσεων διότι πείθει ὅτι ἡ ἀγορὰ θὰ δυνηθῆ νὰ ἀπορροφήσῃ πῦσαν νέαν παραγωγὴν εἰς ὑψηλὰς τιμὰς.

3ον. Ὁ ρ γ α σ μ ὀ ς (ἔντασις-ὑπερεπίδοσις-Hochkonjunktur). Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς οἰκονομίας κατὰ τὴν φάσιν ταύτην τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως εἶναι ἡ ὑποχώρησις τῶν τιμῶν τῶν χρεωγράφων καθ' ὃν χρόνον αἱ λοιπαὶ τιμαὶ κρατοῦνται εἰς ὑψηλὰ ἐπίπεδα. Δημιουργεῖται μεγάλῃ ζήτησις νέων κεφαλαίων ἵνα ἐπέλθῃ ἐπάρκεια εἰς τὰς ἠϋξημένας ἀνάγκας τῆς παραγωγῆς. Ἡ ζήτησις αὕτη περιορίζει τὰ κυκλοφοριακὰ μέσα (χρηματικά-πιστωτικά) καὶ ῥίπτει τὰς τιμὰς τῶν χρεωγράφων. Ὁ ἐργατικὸς χρόνος μεγεθύνεται, ἡ ἀνεργία ἐξ ἐλλείψεως ἐργασίας μειοῦται εἰς ἀσήμαντα ποσοστά, ἀύξανόμενων συγχρόνως καὶ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν, παρακολουθούτων τὰς ἀϋξήσεις τῶν τιμῶν. Ἡ ὑψωσις τοῦ τόκου συνεχίζεται καὶ αἱ συνέπειαι του, περιορισμοὶ τῶν πιστώσεων ἰδίᾳ τῶν βραχυπρόθεσμων εἶναι πλέον ἐκδηλοί.

Αἱ τράπεζαι πιέζουν τοὺς ληξιπρόθεσμοὺς ὀφειλέτας των καὶ ἀναπροεξοφλοῦν εἰς τὰς ἐκδοτικὰς τραπέζας τὰς ὑπ' αὐτῶν γενομένας προεξοφλήσεις. Αἱ τιμαὶ τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν ὑψοῦνται διαρκῶς ἐνῶ τὸνναντίον αἱ τιμαὶ τῶν παραγωγικῶν ἀγαθῶν μειοῦνται. Ἐπιχειρήσεις τινὲς παραγωγικῶν ἀγαθῶν ἀναγκάζονται νὰ σταματήσουν ἢ νὰ περιορίσουν σημαντικῶς τὰς ἐργασίας των, διότι ἔχει κορεσθῆ ἡ ἀγορὰ καὶ μᾶλλον περαιτέρω πτώσις τιμῶν διαφαίνεται. Τὸνναντίον αἱ ἐπιχειρήσεις καταναλωτικῶν ἀγαθῶν ἐργάζονται συνεχῶς καὶ ὑπερεντατικῶς καταλήγουσαι εἰς τὸν σχηματισμὸν μεγάλων ἀποθεμάτων. Τούτων οὕτως ἐχόντων ἀναφαίνεται ἤδη διμιάλευσις τῆς μεταξὺ προσφορᾶς καὶ ζητήσεως ἰσορροπίας διότι, ἐνῶ τὰ εἰσοδήματα ὠρισμένων τάξεων (τῶν ἐργατῶν καὶ βιομηχάνων τῶν παραγωγικῶν εἰδῶν) ἔχουν μειωθῆ ἢ ἔστω μείνῃ στάσιμα, ἡ προσφορὰ τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν βαίνει αἰξουσα (*). Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης παρουσιάζονται καταφανῶς τὰ σημεῖα τῆς ἐναλλαγῆς τοῦ σταδίου τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου παρ' ὄλην τὴν αἰσιοδοξίαν ἣν βασιλεύει εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ἣν διαβουκολοῖ τοῖς οἰκονομοῦντας πρὸς τὴν χίμαιραν τοῦ αἰωνίου ὄργανου. Τὰ σημεῖα ταῦτα εἶναι τὸ καταπληκτικὸν μέγεθος τῶν ἰδρυθεισῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ὁ ὄγκος τῆς κυκλοφορίας μὲ τὰ ἐπικολουθία των δηλ. περιορισμὸν τῶν πιστώσεων καὶ τῆς χρηματιστηριακῆς κινήσεως.

4ον. Κ ρ ῖ σ ι ς. Ἡ κρίσις συνήθως ἐκδηλοῦται διὰ μιᾶς ἀποτόμου

τὴν περίοδον ταύτην ἐραστάς. Ἡ μεγάλη ζήτησις των γίνεται κατὰ τὰς ἐποχὰς τῆς ὑφέσεως καὶ κρίσεως (ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις) δι' ὃ καὶ κατὰ τὰς περιόδους ταύτας εἶναι δυνατὴ καὶ συμφέρουσα ἡ μείωσις τοῦ δημοσίου χρέους διὰ μετατροπῶν καὶ παγιώσεων.

1) Τὸ ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον κατὰ τὴν περίοδον τοῦ ὄργανου τείνει νὰ γίνῃ παθητικόν.

πτώσεως (Krach) τῶν ἀξιῶν εἰς τὰ χρηματιστήρια. Αἱ ἐπιχειρήσεις λόγῳ τοῦ μεγάλου ἀνταγωνισμοῦ, τῆς πτώσεως τῶν τιμῶν, κινδυνεύουν νὰ πτωχεύσουν, αἱ ἀσθενέστεραι ἤδη ἀπὸ τοῦ ὄργασμοῦ, καὶ ἀπεγνωσμένως ζητοῦν νέας πιστώσεις. Αἱ τράπεζαι ὅμως ἔχουν περιορίσει εἰς τὸ ἐλάχιστον τὰς πιστώσεις καὶ αὐξήσει τὸν τόκον, ὥστε πληθὺς ἐπιχειρήσεων, μὴ δυναμένη νὰ ἀνιστῇ, πτωχεύει, συμπαρισήρουνσα εἰς τὴν πτώσιν τῆς τῆς μετ' αὐτῆς συνδεδεμένης τραπέζας. Ὁ κλονισμὸς οὕτως ὀδηγεῖ εἰς ὑπισθοχώρησιν τῆς παραγωγῆς μὲ ἄμεσον ἀποτέλεσμα τὴν καταβαρύνθησιν τῶν τιμῶν, τὴν μείωσιν τῶν εἰσοδημάτων καὶ τὴν αἴξησιν τῆς ἀνεργίας. Αἱ ἐργασίμοι ὥραι περιορίζονται καὶ ὁ ἐργατικὸς μισθὸς μειοῦται εἰς τὸ κατὰ τὸ ἐφικτὸν minimum. Ἡ κρίσις πλήττει πρῶτον τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν παραγωγικῶν ἀγαθῶν, καὶ κυρίως τῶν πρώτων ὑλῶν καὶ ἡ πτώσις τῶν τιμῶν εἰς ταύτας εἶναι μεγαλύτερα ἢ εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν. Συνολικῶς ἡ κρίσις ἐμφανίζει μίαν ἀπότομον πτώσιν καὶ εἶτα στασιμότητα εἰς πᾶσαν ἐκδήλωσιν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Τὰ ἀνωτέρω καθίστανται ἔτι πλέον δυσβάστακτα λόγῳ τοῦ ψυχολογικοῦ παράγοντος, ὅστις δημιουργήσας τοὺς μεγάλους πανικούς καὶ καταστρέψας πλῆθος ἐπιχειρήσεων, πληροῖ ἀπελπισίας πάντας.

Οἱ κατωτέρω πίνακες εἰλημένοι ὁ μὲν πρῶτος ἐκ τοῦ ἔργου Spiethoff ὁ δὲ δευτέρος ἐκ τῶν δημοσιεύσεσων τοῦ ἰνστιτούτου Harward δεικνύουν ἐμφανῶς καὶ συνολικῶς τὴν πορείαν τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως.

Πίναξ ἐξελίξεως οἰκονομικοῦ κύκλου κατὰ Spiethoff (1).

	Πτώσις	} Μείωσις τῶν εἰς κεφάλαια τοποθετήσεων, τῆς καταναλώσεως καὶ παραγωγῆς σιδήρου καὶ τοῦ τόκου.
Ἐμφανίσεις	α' Ἀνόρθωσις	
	β' Ἀνόρθωσις	} Αἱ εἰς μετοχὰς τοποθετήσεις κεφαλαίων αὐξάνουν. Τὸ ὄριον τῆς καταναλώσεως τοῦ σιδήρου πλησιάζει τὸ ἀνώτατον ὄριον τῆς προηγουμένης ἀνθῆσεως
Ἐμφανίσεις	Ἐργασμὸς	} Ὁ τόκος ὑψοῦται καὶ ἡ κατανάλωσις τοῦ σιδήρου αὐξάνεται καταπληκτικῶς.
	Ἐλλείψις Κεφαλαίων	} Δυσκολία διὰ τὴν προμήθειαν κεφαλαίων, περιορισμὸς τῶν εἰς κεφάλαια τοποθετήσεων, τόκοι ὑψηλοί, μείωσις τῶν τιμῶν τῶν μετοχῶν, περιορισμὸς τοῦ οἰκοδομῆναι καὶ τῆς καταναλώσεως σιδήρου.

1) Ὁ Spiethoff θεωρεῖ ὡς ἐκ τῶν κυριωτέρων αἰτίων καὶ φαινομένων τῶν διακυμάνσεων τὴν παραγωγήν καὶ κατανάλωσιν τοῦ σιδήρου. Τοῦτο εἶναι τὸ ἀσθενὲς σημεῖον τῆς ὠραίας συνθετικῆς ἐργασίας του.

Κρίσις } Καταστροφή τῆς πίστεως καὶ ἀφθονοὶ ἀναστο-
 λαι πληρωμῶν.

Πίναξ τῆς ἐξελίξεως οἰκονομικοῦ κύκλου κατὰ τὸ Ἴνστιτούτον
 Harward (1).

Φάσεις	Ἀξίαι	Ἐμπορεύματα	Χρῆμα
I Υφρεσις	Αἱ τιμαὶ τῶν ἀξι- ῶν ἀρχίζουσι νὰ ἀ- ναλαμβάνουν, ἢ κερδοσκοπία γίνε- ται ζωηροτέρα.	Αἱ τιμαὶ τῶν ἐμ- πορευμάτων ἐξα- κολουθοῦν πίπτου- σαι, αἱ συναλλα- γαὶ σπανίζουσι.	Τὰ ἐπιτόκια πί- πτουσι, τὰ ἀποθέ- ματα τῶν τραπε- ζῶν αὐξάνουσι.
II Ἀνάληψις	Ἡ κερδοσκοπία τῶν ἀξιῶν προχω- ρεῖ πρὸς ἀποκορύ- φωσιν.	Αἱ συναλλαγαὶ ἀ- ναλαμβάνουσι αἱ τιμαὶ τῶν ἐμπορευ- μάτων ἀρχίζουσι νὰ ὑψοῦνται.	Τὰ ἐπιτόκια στα- θεροποιοῦνται κα- τὰ τὸ τέλος τῆς φάσεως ταύτης.
III Ἀνθησις	Ἡ ὑψωτικὴ κίνη- σις τῶν ἀξιῶν στα- ματᾷ.	Αἱ συναλλαγαὶ αὐ- ξάνονται, αἱ τιμαὶ τῶν ἐμπορευμά- των ἐξακολουθοῦν νὰ ὑψοῦνται.	Τὰ ἐπιτόκια ἐξα- κολουθοῦν ὑψηλά ἢ κατὰστασις τῶν Τραπεζῶν εἶναι κρίσιμος.
IV Οἰκονομικὴ Ἐντασις	Αἱ τιμαὶ τῶν ἀξι- ῶν πίπτουσι ταχέ- ως, ἢ κερδοσκοπία πιέζεται.	Ἡ συναλλαγματι- κὴ κίνησις προ- σκόπτει ἢ πρὸς τὰ ἄνω κίνησις τῶν τιμῶν τῶν ἐμ- π)των σταματᾷ.	Τὰ ἐπιτόκια ἐξα- κολουθοῦν ὑψηλά, ἢ κατὰστασις τῶν Τραπεζῶν εἶναι κρίσιμος.
V Βιομηχανικὴ κρίσις.	Αἱ τιμαὶ τῶν ἀξι- ῶν φθάνουσι εἰς τὰ ἀνώτατα ἐπί- πεδα.	Τὰ ἀποθέματα ἐκ- καθαρίζονται αἱ τιμαὶ πίπτουσι αἱ συναλλαγαὶ ἀδρα- νοῦν τελείως.	Τὰ ἐπιτόκια φθά- νουσι τὸ maximum, τὰ τραπεζι- τικὰ ἀποθέματα τὸ minimum. Ἡ κρίσις ἐκρή- γνυται.

Ἡ γενομένη ἀνωτέρω βραχεῖα περιγραφὴ καὶ οἱ παρατεθέντες πίνα-
 κες παρουσιάζουσι μίαν εἰκόνα τῆς δυναμικῶς ἐξελισσομένης οἰκονομικῆς
 ζωῆς. Πρὶν ἢ ἐξετάσωμεν εἰδικώτερον τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς κυκλικῆς
 διακυμάνσεως, τὸ τῆς κρίσεως, πρέπει νὰ προβῶμεν εἰς διασαφήσεις τινὰς ἐπὶ
 ζητημάτων ὀλοκλήρου τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου. Δηλαδή: 1ον. Αἱ περιγρα-

1) Παρὰ Δ. Καλιτσουνάκη op. cit. σελ. 298.

φόμενα ἐκδηλώσεις τῆς κυκλικῆς οἰκονομικῆς διακυμάνσεως δὲν περιλαμβάνουν εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν τὰ γεωργικὰ προϊόντα ἀπολύτως, ὡς τὰ βιομηχανικά. Τὰ γεωργικὰ προϊόντα ἐξαρτῶνται κυρίως ἐκ κλιματολογικῶν μεταβολῶν. Πρὸς τούτοις, δεδομένου ὅτι, ἡ κατανάλωσις τούτων δὲν εἶναι ἐλαστική, ἡ δὲ διεθνὴς ἀγορὰ εἶναι ἱκανὴ νὰ ἰσοσταθμίξῃ (ὁμαλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων) τὰς ἐκάστοτε καὶ ἐκασταχοῦ συμβαινούσας ἀξομειώσεις τῆς παραγωγῆς, δύναται εὐλόγως νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι διεθνὴς γεωργικὴ κρίσις δὲν εἶναι πιθανὸν (1) νὰ συμβῇ καὶ ὅτι ἡ ἀγορὰ τῶν εὐρείας καταναλώσεως γεωργικῶν προϊόντων τείνει πρὸς σταθεροποίησιν. 2ον. Δὲν εἶναι ἀναγκαῖον αἱ ἐκδηλώσεις τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀπαρεγκλίτως ὁμοίως καὶ μὲ τὴν αὐτὴν ἔντασιν ὑφιστάμενα εἰς ὅλας γενικῶς τὰς ἑκφάνσεις μᾶς ἐθνικῆς ἢ καὶ διεθνοῦς οἰκονομίας. Εἶναι δυνατόν, καὶ ἔχομεν πλεῖστα παραδείγματα, νὰ ἐπικρατῇ ἀνθησις γενικῶς εἰς μίαν ἐθνικὴν οἰκονομίαν καὶ εἰς ἓνα ἢ πλειοτέρους κλάδους αὐτῆς νὰ ὑφίσταται κρίσις. Ὡσαύτως εἶναι δυνατόν αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ σταδίου τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως ἀλλαχοῦ νὰ εἶναι ἐμφανεῖς καὶ ἀλλαχοῦ μόλις νὰ ὑποφώσκουν, π.χ. ἡ σύγχρονος οἰκονομικὴ κρίσις, ἧς ἐπληξε βαθύτατα τὰς κυρίως βιομηχανικὰς καὶ παραγωγικὰς πρώτων ὑλῶν χώρας, μόλις ἔθιξε τὰς γεωργικὰς χώρας, ἐν αἷς καὶ ἡ Ἑλλάς. Τελικῶς δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι, λόγῳ τῆς διαφορωτάτης οἰκονομικῆς ἐξελίξεως καὶ τῶν ποικίλων συνθηκῶν, αἰτινες ἐπικρατοῦν ἀνὰ τὰς διαφόρους χώρας τοῦ κόσμου, πᾶν ὅτι λέγεται ὡς οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς διεθνοῦς οἰκονομίας πρέπει νὰ λαμβάνηται ἐν πάσῃ τῇ δυνατῇ γενικότητι καὶ σχετικότητι καὶ μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἡ οἰκονομία ὡς πρῶξις στερεῖται ὁμοιοτυπίας καὶ 3ον. Ἡ ἀλληλεξάρτησις καὶ ἀλληλεπίδρῳσις τῶν φαινομένων εἶναι τοιαύτη, ὥστε μόνον μία συνθετικὴ καὶ δυναμικὴ περιγραφή αὐτῶν δύναται νὰ μᾶς δώσῃ τὴν πιστὴν ὁπωσοῦν εἰκόνα τῶν (2).

1) Παρὰ ταῦτα τῆς τελευταίας παγκοσμίου οἰκονομ. κρίσεως, προηγήθη ὀξεία παγκόσμιος γεωργικὴ κρίσις. Τοπικαὶ γεωργ. κρίσεις εἶναι συνηθέσταται ὀφειλόμενα πλὴν τῶν ἐν καμίνῳ ἀναφερομένων λόγων καὶ εἰς ὑπαρξιν ἀποθεμάτων, ἐπέκτασιν τῆς παραγωγῆς; παρὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ζητήσεως; καὶ π. ἄ. Βλ. C. von Dietze : Agrarkrisen, Konjunkturzyklen und Strukturwandlungen, in Festgabe für L. Elser, Jena 1931. M. Sering : Internationale Preisbewegung und Lage der Landwirtschaft in den aussertropischen Ländern, Berlin 1928. A. T i b a l : La crise des Etats Agricoles Européens et l'action internationale, 1931 καὶ Mitchell op. cit. σελ. 14. Διὰ τὰς παλαιότερας γεωργικὰς παρ' ἡμῖν κρίσεις (ἀπὸ τοῦ 16ου ἕως τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνος) εὔρονται πολὺτιμοι πληροφορίαι εἰς A. M. Ἄ ν δ ρ ε ἄ δ ο υ : Περὶ τῆς Οἰκονομικῆς διοικήσεως τῆς Βενετοκρατίας, Ἀθήναι 1914, τόμος Β σελ. 265—295. Διὰ τὴν σταφιδικὴν κρίσιν τοῦ 1890 καὶ ἐπ. Βλ. τοῦ ἰδίου : The currant crisis in Greece. London 1905, Διὰ δὲ τὴν νεωτέραν γεωργικὴν κρίσιν Βλ. τοῦ X. Εὐ σ τ λ π ἰ δ ο υ : Ἡ γεωργικὴ κρίσις Ἰδία ἐν Ἑλλάδι, Ἀθήναι 1931.

2) Βλ. W. M i t s c h e r l i c h : Der wirtschaftliche Vorschritt, Leipzig 1910, die Bedeutung der wirtschaftlichen Abhängigkeit für den wirtschaftlichen Vorschritt σελ. 184 καὶ ἐπ. καὶ E. D ö b l i n : Internationale Konjun-

III. Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη ἡ οἰκονομικὴ θεωρία καὶ πρακτικὴ ἐστράφησαν τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων ὡς ἐθεώρουσαν ἀνεξαρτήτους ἀλλήλων καὶ αὐτοτελῶς ἐμφανιζομένας, κατὰ περιόδους, ἐν τῇ οἰκονομικῇ ζωῇ. Σήμερον ἡ ἐπιστήμη θεωρεῖ τὰς κρίσεις ὡς φάσιν μόνον καὶ τμήμα τοῦ ὅλου οἰκονομικοῦ κύκλου ἐν στενῇ σχέσει καὶ ἀλληλεξαρτήσῃ εὐρισκομένου μετὰ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ τμημάτων. Ἡ οἰκονομικὴ κρίσις-φάσις (στάδιον) τῆς οἰκονομικῆς διακυμάνσεως πρέπει νὰ διακριθῇ τῶν λεγομένων στενοχωριῶν (Klemme) κατὰ τὰς ὁποίας ἐμφανίζονται, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, τὰ αὐτὰ συμπτώματα ὡς καὶ ἐπὶ τῶν κρίσεων. Ἄλλ' αἱ στενοχωρίαὶ δὲν εἶναι κρίσεις διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: Iον διότι εἶναι ἐλαχίστης διαρκείας καὶ IIον διότι οὔτε ρυθμικῶς παρουσιάζονται οὔτε ἄλλην τινὰ οὐσιώδη ὁμοιότητα ἐμφανίζουν μετὰ τὴν κρίσιν, ὡς στάδιον τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου. Ὁμοιότης τις δύναται κατὰ Rörke (1) νὰ ὑπάρξῃ μόνον μετὰ τὴν δημοσιονομικῶν καὶ τῶν χρηματιστηριακῶν στενοχωριῶν. Αὐτοτελεῖς οἰκονομικαὶ κρίσεις δηλαδὴ ἔξω τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξουν ἄλλαι, πλὴν τῶν τοπικῶν ἀγροικῶν. Ἴσως πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι εὐρίσκονται ἔξω τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου αἱ κρίσεις αἵτινες ὑφείλονται εἰς ἐξωγενεῖς(2) τῆς οἰκονομίας λόγους π.χ. εἰς πολέμους, σεισμοὺς καὶ ἄλλας φυσικὰς ἢ κοινωνικὰς ἀπροόπτους ἐπενεργείας.

Πολλοὶ ἐγένοντο προσπάθειαι διαιρέσεως τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων ἐπὶ τῇ βάσει ποικίλων κριτηρίων(3). Ἐνιαῦθα παραθέτομεν τὴν ταξινομήσιν

kturabhängigkeit und Autarkie, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 67ος τομ. 1932 σελ. 283 καὶ ἑπ.

1) W. Rörke : Krise und Konjunktur σελ. 26 σημ. 1.

2) Ἐξ οὗ προήλθε καὶ ἡ διάκρισις μετὰ τὴν ἐξ ἐνδογενῶν λόγων ὀφειλόμενων κρίσεων καὶ τῶν ἐξ ἐξωγενῶν. Βλ. Γ. Χαριτάκη ορ. cit. ἐνθ. ἀνωτ.

3) Ἀπὸ διαφόρων κριτηρίων ὁρμώμενοι διήρσαν τὰς κρίσεις. Ὁ Spie-thoff εἰς :

1. Πιστωτικὰς κρίσεις.
2. Κερδοσκοπικὰς κρίσεις (Spekulation Krisen).
 - α) Κρίσεις χρηματογράφων (Wertpapierbörsen Krisen).
 - β) Κρίσεις ἐμπορικὰς.
3. Ἰδρυτικὰς.
4. Κεφαλαιακὰς (Kapital Krisen).

Ὁ Werner Sombart λαμβάνων ὡς κριτήριον τὰ αἷτια τὰ προξενούντα τὰς κρίσεις διακρίνειται εἰς :

- I. Κρίσεις ἐκ προσωπικῶν αἰτίων.
- II. Κρίσεις ἐκ φυσικῶν αἰτίων.
- III. Κρίσεις ἐκ κοινωνικῶν αἰτίων ὡς ὑποδιαιρεῖ :

- 1) Εἰς κρίσεις ἰδιωτικῆς οἰκονομίας.
- 2) Εἰς κρίσεις δημοσίας οἰκονομίας.
- 3) Εἰς κρίσεις ἐθνικῆς οἰκονομίας ὡς πάλιν ὑποδιαιρεῖ :
 - α) εἰς κρίσεις διαθέσεως προϊόντων.
 - β) εἰς κρίσεις κεφαλαιακὰς (πρωτογενεῖς καὶ δευτερογενεῖς).

τοῦ Mentor Bouniatian (1). Οὗτος διαιρεῖ τὰς κρίσεις ἀναλόγως τῆς εὐρύτητός των I εἰς γενικάς (δηλ. περιλαμβανούσας ὁλόκληρον τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν) καὶ II εἰς εἰδικάς (δηλ. τὰς ἐπεκτεινομένας ἐπὶ τινος τμήματος τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς). Τὰς εἰδικὰς πάλιν κρίσεις ὑποδιαιρεῖ :

1. Εἰς κρίσεις τῶν μέσων κυκλοφορίας αἵτινες νοοῦνται :

α) Ὡς κρίσεις χρηματικαὶ δηλ. ὀφειλόμεναι εἰς ἀνεπάρκειαν ἢ ὑποτίμησιν τοῦ χρήματος.

β) Ὡς κρίσεις πιστωτικαὶ ὀφειλόμεναι ἢ εἰς τὴν παροχὴν δυσαναλόγων πιστώσεων ἢ εἰς τὴν ἔλλειψιν πιστώσεων.

2. Εἰς κρίσεις κυκλοφορίας τῶν ἀξιῶν ἢ ἐμπορικὰς αἵτινες νοοῦνται :

α) Ὡς κρίσεις κυκλοφορίας τῶν ἐμπορευμάτων (2) δηλ. ὀφειλόμεναι ἢ εἰς δυσανάλογον αἰξίησιν τῆς παραγωγῆς ἢ εἰς πλημμελεῖαν τῶν ἐμπορευμάτων.

β) Ὡς κρίσεις κυκλοφορίας τοῦ κεφαλαίου ἢ χρηματιστηριακαὶ αἵτινες ὀφείλονται εἰς τὴν κερδοσκοπίαν ἐπὶ τῶν κινήτων ἀξιῶν.

3. Εἰς κρίσεις παραγωγῆς αἵτινες νοοῦνται :

α) Ὡς κρίσεις βιομηχανικαί.

β) Ὡς κρίσεις ἀγροτικαί.

Ἡ οἰκονομία τῆς παρουσίας μελέτης δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ μελετήσωμεν ἰδιαιτέρως τὰ φαινόμενα τὰ παρουσιαζόμενα καθ' ἕκαστον εἶδος κρίσεων, διότι ἢ αἰ εἰσερχόμεθα εἰς λεπτομερείας ἢ ττον ἐπωφελεῖς διὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς γενικῆς εἰκόνας τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἢν ἐπιδιώκομεν. Πάντως πρὶν ἢ κλείσωμεν τὴν παρὰ γράφον ταύτην πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι, ἢ κατὰ τὸν 19ον καὶ 20ὸν αἰῶνα μελέτη τοῦ οἰκονομικοῦ βίου πείθει ὅτι κατὰ μέγα μέρος αἱ λαβοῦσαι χώραν οἰκονομικαὶ κρίσεις, οἰασδήποτε φύσεως, ἦσαν διεθνεῖς. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἢ ὑπάρξασα καὶ ὑπάρχουσα στενὴ ἐπικοινωνία καὶ ἀλληλεξάρτησις τῶν διαφόρων ἐθνικῶν οἰκονομιῶν. Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνος, κυρίως διὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς διαδόσεως τῶν ἀνωνύμων τίτλων, ἐδημιουργήθη μία διεθνὴς οἰκονομία ἐπὶ τῆς ὁποίας, οἰαδήποτε διαταραχὴ τῶν ἀπυρτιζουσῶν ταύτην ἐθνικῶν οἰκονομιῶν ἐξεδηλοῦτο ἐμφανῶς. Ὁ στενὸς οὗτος σύνδεσμος τῶν διαφόρων ἐθνικῶν οἰκονομιῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ ὁ ἔτι στενωτέρος μεταξὺ τῶν κλάδων μᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκονομίας δικαιολογοῦν καὶ τὸ ὅτι αἱ κρίσεις, ἐμφανι-

*Ἡ ταξινόμησις αὕτη τοῦ Sombart ἐπιστημονικῶς εἶναι ἢ ὀρθωτέρα, διότι τὸ κριτήριον τῆς διαιρέσεως εἶναι ἐσωτερικόν (τὰ αἰτία), ἐνῶ τῶν ἄλλων εἶναι ἐξωτερικόν (ἐκτασις ἐπιδράσεως ἐπὶ τῶν φαινομένων). Προετιμήσαμεν ὁμως τὴν ἐν τῷ κειμένῳ διάκρισιν ὡς ἀπλουστεράν καὶ μᾶλλον σύμφωνον μὲ τὸν σκοπὸν τῆς παρουσίας μελέτης.

Πλὴν τῶν ἀναφερθεισῶν διακρίσεων ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι περὶ ὧν βλ. εἰδικῶς Walter Heinrich op. cit. σελ. 172 καὶ ἐκ.

1) Βλ. M. Bouniatian op. cit. σελ. 40.

2) Ἐμπορικαὶ ἐν στενωτέρῳ ἔννοίᾳ.

ζόμενοι κατ' ἀρχάς ὡς εἰδικαί κατέληγον πάντοτε εἰς γενικὸς κρίσεις. Αἱ παρατηρήσεις αὐταὶ ἔχουν ἰδιάζουσαν σημασίαν διὰ τὴν κατὰ τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων πολιτικὴν (1).

*
* *

3. Διὰ τῶν ἀνωτέρω κατελήξαμεν νὰ περιγράψωμεν ἀφηρημένως τὰς οἰκονομικὰς ἐκδηλώσεις μιᾶς κυκλικῆς διακυμάνσεως. Διὰ νὰ συμπληρώσωμεν τὴν εἰκόνα εἶναι ἀπαραίτητον ἔστω καὶ διὰ βραχέων νὰ ἐπισκοπήσωμεν ἱστορικῶς τὴν ἐξέλιξιν τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων ἰδίως κατὰ τὸν 19ον καὶ 20ὸν αἰῶνα (2). Λέγομεν ἰδίως ἀπὸ τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ ἐνιεύθεν διότι ἔκτοτε ἤρχισε πλήρως διαμορφουμένη ἡ ἀτομιστικὴ κεφαλαιοκρατικὴ ὀργάνωσις τῆς οἰκονομίας καὶ ἀκόμη διότι ἔκτοτε ἤρχισε ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τοῦ φαινομένου, ὥστε νὰ ὑπάρχουν ἀφθονοὶ διὰ τὸν ἐρευνητὴν πηγαί (3).

Αἱ μόναι πρὸ τοῦ 19ου αἰῶνος ἄξιαι νὰ ἀναφερθῶσι διακυμάνσεις, αἵτινες προσομοιάζουν μὲ τὰς κυκλικὰς διακυμάνσεις τῶν τελευταίων ἐτῶν, εἶναι ἡ ὀλλανδικὴ κυκλικὴ διακύμανσις ἡ καταλήξασα εἰς τὴν κρίσιν τῶν τουλιπῶν (λειριῶν) τῶν ἐτῶν 1634-1637. Ἡ ἀγάπη τοῦ κοινοῦ διὰ τὰ ἀνθη ταῦτα ἦτο τόση, ὥστε κατὰ τὸν ὀργασμὸν, οἱ βολβοὶ νέων ποιικιλιῶν τουλιπῶν ἐπωλοῦντο ἕκαστος ἀντὶ 2-4 χιλιάδων φιορινίων. Ἡ πιθολογικὴ αὕτη κατάστασις δὲν διήρκεσε, ὡς ἐπόμενον, ἐπὶ μακρὸν καὶ ἡ ἐπεληθῆσα μεγάλη κρίσις κατέστρεψε τὰς πλείστας ἐκ τῶν ἐπιχειρήσεων τουλιπῶν. Περὶφημος ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ εἰς τὴν χρεωκοπίαν τῆς Banque Générale τοῦ John Law ὀδηγήσασα διακύμανσις (1720). Πλὴν τοῦ κερδοσκοπικοῦ πυρετοῦ ὅστις τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διεῖπε τοὺς πάντας, διακρίνεται αὕτη καὶ διὰ τὴν προσπάθειαν τοῦ John Law νὰ δημιουργήσῃ χρῆμα ἔχον ὡς κάλυμμα κατ' ἀρχὰς ἀκίνητα καὶ βραδύτερον τὴν πίστιν τοῦ Κράτους. Ἡ Τράπεζα τοῦ Law ἀνέλαβε προσέτι καὶ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Μισισσιπὶ καὶ ὅταν κατεστράφη, διότι τὰ παρ' αὐτῆς καὶ τοῦ κοινοῦ ἀναμενόμενα κολοσσιαῖα

1) Βλ. κατωτ. § 7, III.

2) Διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων ἰδίως, εἶχομεν ὑπ' ὄψιν Jean Lescure op. cit. σελ. 1—287, W. Sombart op. cit. σελ. 213 καὶ ἐκ. Max Wirth: Geschichte der Handelskrisen 3 ἐκδ. Frankfurt a. M. 1883, Spiethoff op. cit. A. Birnil: Histoire économique de l'Europe (1760—1932). Paris 1932. Παρ' ἡμῖν ἱστορικὴν ἐπισκόπισιν κάμνει ὁ Γ. Χαριτάκης: Οἰκονομικαὶ διακυμάνσεις καὶ κρίσεις. Οἰκονομικὴ ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος 1931, Ἀθῆναι 1932, σελ. 506—509.

3) Βεβαίως καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχον αἱ ἐναλλαγαὶ ἀπὸ περιόδους ἀνθήσεως εἰς περιόδους ὑφέσεως (λ.χ. τὰ ἐνύπνια τοῦ Φαραῶ, ἐν Γενέσει MA 29, 30, δὲν καριστοῦν εἰμὴ τοιαύτην μεταβολὴν) καὶ καθ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα καὶ ἀκόμη κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ἄλλ' αἱ μεταβολαὶ αὗται ἦσαν ἀπόρροια κυρίως φυσικῶν φαινομένων κλπ. λ.χ. λιμοί, λοιμοί, σιτοδείαι ἢ ἔξωοικονομικῶν ἐπιρροῶν. Παραδείγματα τοιούτων λιμῶν ἔχομεν τὸν λαβόντα χώραν ἐν Κίνα τὸ 1877 καθ' ὃν ἀπωλέσθησαν 9,5 ἑκατομύρια. Ἐπίσης εἰς 1 ἑκατομύριον ψυχῶν ἀνήλθον τὰ θύματα τοῦ μεγάλου ἐξ ἀνομβρίας λιμοῦ τῶν Ἰνδιῶν κατὰ τὰ ἔτη 1899—1901.

κέρδη δὲν ἐπετεύχθησαν, διὰ πρώτην φοράν ἄνθρωποι ἐξ ὅλης τῆς Εὐρώπης συνεπτώχευσαν (1)..

Αἱ ἐν ἀρχῇ τοῦ 19ου αἰῶνος οικονομικαὶ διακυμάνσεις μέχρι τῶν Ναπολεοντείων πολέμων δὲν παρουσιάζουν τὴν ἀπαιτουμένην ῥυθμικότητα καὶ περιοδικότητα τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων. Ἄλλ' εὐθύς ἀμέσως ἀρχίζουν νὰ διακρίνονται σαφῶς οἱ οικονομικοὶ κύκλοι. Οὕτως ἔχομεν: (2).

1ην) Κυκλικὴν διακύμανσιν μέχρι τῆς κρίσεως τοῦ 1825.—Ἀπὸ τοῦ 1818 παρατηρεῖται ἄνθησις ἐν Ἀγγλίᾳ (3). Ἰδρύνονται νέα ἐργοστάσια καὶ πλείσται βιομηχανία ἐπεκτείνου τὰς ἐργασίας των. Ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1825 αἱ ἐξ Ἀγγλίας ἐξαγωγαὶ εἰς Νότιον Ἀμερικὴν διπλασιάζονται. Συγκροτοῦνται μεγάλα ναυπηγικαὶ ἐπιχειρήσεις. Τὸ 1825 ἐξερράγη ἡ κρίσις. Ἡ πτώσις τῶν τιμῶν ἦτο τεραστία· μόνον εἰς τὰς βαμβακοβιομηχανίας ἔφθασε τὰ 60ο). Ἐπαρχιακαὶ τινὲς τράπεζαι ἐπτώχευσαν, ὁ προεξοφλητικὸς τόκος ὅμως παρέμεινεν ἐν Ἀγγλίᾳ εἰς 4 ο)ο ὡς καὶ πρὸ τῆς κρίσεως. Ἡ πολιτικὴ τοῦ προεξοφλητικοῦ τόκου οἷα διεμορφώθη βραδύτερον ἦτο ἄγνωστος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἡ τράπεζα τῆς Γαλλίας ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνεύουσας Τραπεζῆς τῆς Ἀγγλίας καὶ οὕτω διὰ πρώτην φοράν ἐμφανίζεται ἡ διεθνὴς οικονομικὴ ἀλληλεγγύη.

2αν) Κυκλικὴν διακύμανσιν ἀπὸ τοῦ 1826 μέχρι τῆς κρίσεως τοῦ 1836. Μέχρι τοῦ ἔτους 1830 εὐρισκόμεθα πρὸ μιᾶς ὑφέσεως, κυρίως τῆς Ἀγγλικῆς οικονομίας, βαρυτάτης μορφῆς. Τὸ 1830 εἰσερχόμεθα εἰς τὸ στίδιον τῆς ἀνθήσεως διὰ μιᾶς καλῆς γεωργικῆς ἐσοδείας. Ἡ οικονομικὴ δραστηριότης ἐστράφη τότε εἰς τὴν κατασκευὴν σιδηροδρόμων, τὴν διάνοξιν διωρύγων, τὰς τελειοποιήσεις καὶ ἐπεκτάσεις τῶν σιδηροβιομηχανῶν. Αἱ τράπεζαι ἤνοιγον ἀφθόλους πιστώσεις καὶ αἱ τιμαὶ ἠϋξάνοντο ὡσαύτως καταπληκτικῶς. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἰδρῦθησαν τὸ πρῶτον αἱ τράπεζαι παρακαταθηκῶν(4). Ἐπίσης καὶ εἰς τὰς Ἡν. Πολιτείας ἐκδηλοῦνται κατὰ τὴν ἀνθησιν ἡ αὐτὴ εὐκολία πρὸς παροχὴν πιστώσεων. Ὁ ὄργανισμὸς διεκότη μὲ τὴν ἀναστολὴν τῶν πληρωμῶν τῆς μεγάλης Τραπεζῆς Agricultural und Commercial Bank of Ireland καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα ἐν Ἰρλανδίᾳ κρίσις ἐπέξετάθη εἰς τε τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας. Ἰδιαιτέρα χαρακτηριστικὰ τῆς κρίσεως ταύτης εἶναι α) τὸ ὅτι προηγῆθη τῆς βιομηχανικῆς καὶ ἐμπορικῆς κρίσεως, πιστωτικὴ κρίσις καὶ β)

1) Αἱ μετοχαὶ αὗται, ὄν ἡ ἀξία λόγῳ τῆς κερδοσκοπίας ἀνῆλθεν ἀπὸ 500 εἰς 20.000 φράγκα χρυσά, ἀναφέρονται καὶ εἰς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ Faust τοῦ Goethe (εἶναι τὰ Papiergeldszenne).

2) Ἡ κατὰ χρονικὰς στιγμὰς διαίρεσις εἶναι ἡ τοῦ Rörke.

3) Ἡ ἀνθησις αὕτη παρομοιάζεται μὲ ἐκείνην τῶν ἐτῶν 1925—1929, τὴν καταλήξασαν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ 1929,

4) Αἱ τιμαὶ ἠϋξήσαν ἀπὸ 31 ο)ο ἐν σχέσει μὲ τὰς τιμὰς τοῦ 1833. Ὁμιλοῦμεν κυρίως περὶ τῆς Ἀγγλίας διότι ἐκεῖ εἶχε σχηματισθῆ πλήρως τὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα.

ὅτι τὸ πρῶτον ἤρξατο ἐφαρμοζομένη ἡ πολιτικὴ τοῦ προεξοφλητικοῦ τόκου.

3η) Κυκλικὴν διακύμανσιν ἀπὸ τοῦ 1837 μέχρι τῆς κρίσεως τοῦ 1847.—Τὴν κρίσιν τοῦ 1836 ἠκολούθησε μακρὰ περίοδος ὑφέσεως διαταρασσομένη σπανίως μετὰ τοιαύτας τοπικὰς κρίσεις. Ἡ ὕφεσις ἐπεκρίθη εἰς τὰς Ἀγγλίαν—Γαλλίαν—Ἡνωμένας Πολιτείας καὶ Βέλγιον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Γερμανίαν ἢ ὁποῖα τότε εὐρίσκετο εἰς τὸ σιάδιον τῆς ἐκβιομηχανίσεως. Ἡ ἀνεργία ἦτο φοβερὰ καὶ δὲν εἶναι καὶ ἄσχετοι ταύτης αἱ ἀνὰ τὰς χώρας πολιτικαὶ ταραχαὶ (1), ἡ αὔξησις τῆς ἐγκληματικότητος καὶ ἡ ἐλάττωσις τῶν γάμων. Τὸ 1840 ἄρχισε ἡ ὕφεσις νὰ ὑποχωρῇ εἰς τὴν ἀνθησιν λόγῳ τῆς τε λαμπρῆς ἐσοδείας καὶ τῶν ἐλπίδων τῆς εὐρύνσεως τῆς διεθνοῦς ἀγορᾶς ἔνεκα τοῦ ἐπισυμβάντος Ἀγγλοκινεζικοῦ πολέμου ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ὀπίου. Ἰδρύθησαν νέα σιδηροδρομικαὶ ἐπιχειρήσεις καὶ ἐπεξετάθησαν αἱ ἐργασίαι τῶν ἡμιβιομηχανήματα παραγοσῶν βιομηχανιῶν. Ἡ περίοδος 1845—1846 ὑπῆρξεν ἄνευ προόδου, πλὴν ὅμως τὸ 1847 ἐξερράγη τεραστία κρίσις. Ἐν Γαλλίᾳ ἡ Caisse du Commerce et d'Industrie ἐπτώχευσεν καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνέργων ἀνῆλθεν εἰς τὸν κολοσσιαῖον (διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην) ἀριθμὸν τῶν 780.000. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν διὰ πρῶτην φορὰν ἀνεστάλη ἡ ἰσχὺς τοῦ Peels' Act (νόμου) περὶ ἐκδόσεως χαρτονομισμάτων καὶ ὁ προεξοφλητικὸς τόκος ἀνῆλθεν εἰς 80)ο. Ἐνταῦθα ἡ ἀνεργία προσῆγγισεν τὸν ἀριθμὸν τῶν 100.000 ψυχῶν.

4η) Κυκλικὴν διακύμανσιν ἀπὸ τοῦ 1848 μέχρι τῆς κρίσεως τοῦ 1857.—Ἡ κατὰ τὸ 1848 ὑφισταμένη ὕφεσις ἐνετάθη διὰ τῶν πολιτικῶν γεγονότων, ἅτινα καταλήξαντα εἰς ἐσωτερικὰς ἐπαναστάσεις, κατετίραξαν ὀλόκληρον τὸν κόσμον. Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς κρίσεως ἰδρύθησαν τότε ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τοῦ Louis Blanc αἱ «ἐθνικαὶ ἐπιχειρήσεις» (ateliers Nationaux) ὧν ἡ ἀποτυχία (2) οὐκ ὀλίγον συνεείλεσεν εἰς τὴν πτώσιν τῆς δημοκρατίας ἐν Γαλλίᾳ. Τὸ 1852 πληροῦται ἡ ἐναλλαγὴ ἀπὸ ὑφέσεως εἰς ἀνθησιν λόγῳ τῆς ἀνευρέσεως μεγάλων χρυσορυχείων ἐν Καλλιφορνίᾳ καὶ ἐν Αὐστραλίᾳ (1848—1851) (3). Ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότης κατευθύνεται τῶρα εἰς τὴν κατασκευὴν σιδηροδρόμων, ἀτμοκινήτων πλοίων καὶ τηλεγράφων.

Ἡ αὔξησις τῶν τιμῶν εἶναι μεγάλη (ἐν Ἀγγλίᾳ φθάνει τὰ 50)ο). Νέαι τράπεζαι ἰδρύονται (4). Ὁ προεξοφλητικὸς τόκος ὅστις ἦτο πρὸ τῆς κρίσεως ἐν Ἀγγλίᾳ 1)ο ἀνῆλθεν εἰς 9)ο, ἐν δὲ ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτεῖαις εἰς 40)ο. Τότε τὸ πρῶτον παρετηρήθη διὰ τὴν εἰς δυσθεώρητα ὕψη

1) Α.χ. οὐ αἱ χαρτησεικαὶ ταραχαὶ ἐν Ἀγγλίᾳ.

2) Ἡ προσπίθεια ἀπέτυχεν ὡς ἀποκλειστικῶς τότε ἐπεχειρήθη. Ἡ ἀρχὴ ὅμως ἐγένετο ἔκτοτε δεκτὴ καὶ πολλαὶ κρίσεις καταπολεμοῦνται καὶ διὰ δημοσίων ἔργων.

3) Ἡ παραγωγὴ τοῦ χρυσοῦ 1818—1856 ὑπερέβη τὸ 1)6 τῶν παγκοσμίων ἀποθεμάτων.

4) Π.χ. Ἡ Credit Mobilier τὸ 1852, ἡ Darmstadter Bank τὸ 1853.

ἄνοδος τοῦ προεξοφλητικοῦ τόκου δὲν ἐπιφέρει τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα, διότι περιφρονεῖ τὸν ψυχολογικὸν παρίγοντα τῆς ἀσφαλείας τῶν τοποθετήσεων καὶ ἀντὶ τὰ προσελκτικὰ κεφάλαια μᾶλλον τὰ ἀπομακρύνει. Ἡ κρίσις ἐξεροράγη τὸν Αὔγουστον τοῦ 1857, ἦτο δὲ σφοδροτάτη καὶ πράγματι παγκόσμιος πλήξασα ζωηρῶς καὶ αὐτὴν τὴν Αὐστραλίαν.

5η) Κυκλικὴν διακύμανσιν ἀπὸ τοῦ 1858 μέχρι τῆς κρίσεως τοῦ 1866.—Ἐνεκα τοῦ πολέμου μεταξὺ Βορείων καὶ Νοτίων ὑπῆρξε προφανὴς ἡ ἀνθησις ἀπὸ τοῦ 1861. Κλασσικὸν παράδειγμα ἐπιδράσεως ἐξωγενῶν λόγων ἐπὶ τὴν διακύμανσιν. Εἰς ταύτην συνέβαλλεν σπουδαίως ἡ εἰσαγωγή ἐν τῇ ἐμπορικῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου. Ἡ κρίσις ἐξεδηλώθη τὸ 1866 καὶ ἦτο περιορισμένης μορφῆς. Ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ προεξοφλητικὸς τόκος ἔφθασε εἰς τὰ 10 ο/ο.

6η) Κυκλικὴν διακύμανσιν ἀπὸ τοῦ 1867 μέχρι τῆς κρίσεως τοῦ 1873.—Κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς περιόδου ταύτης, ἀποτελεῖ τὸ ὅτι τὸ κέντρον τῆς οἰκονομίας καὶ τῶν κρίσεων μεταφέρεται ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, ἔνθα πρότερον εὐρίσκετο εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν. Εἰς τοῦτο συνέβαλλεν ἡ μεγάλη βιομηχανικὴ ἀνάπτυξις τῶν χωρῶν τούτων ὡς καὶ οἱ πόλεμοι εἰς οὓς ἐνεργῶς μετέσχον αὐταί (*). Ἡ ἀνθησις δημιουργεῖται καὶ ἐξαπλοῦται ἐν Ἀμερικῇ χάρις εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῶν πετρελαιοπηγῶν τῆς Πενσυλβανίας. Ἐνδεικτικὸν τῆς ἀνθήσεως εἶναι ἡ παραγωγή ἀκατεργάστου σιδήρου εἰς τὴν Γερμανίαν ἥτις ἀνήλθεν ἀπὸ 520.000 τ. τὸ 1860 εἰς 2.241.000 τόνους τὸ 1873 (**).

Ἡ κερδοσκοπία εἶχεν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἐπιταθῆ ὥστε εἰς τὴν Βιέννην νὰ ἰδρῶνται Τραπεζαὶ σκοπὸν ἔχουσαι τὴν ἐνίσχυσιν τῶν στοιχημάτων ἐπὶ τῆς κινήσεως τῶν ἀξιῶν. Τὴν 19ην Σεπτεμβρίου 1873 ὁ πανικὸς ἐν τῷ χρηματιστηρίῳ ἐσημείωσεν τὴν ἔναρξιν τῆς κρίσεως ἐν Ἠνωμ. Πολιτείαις, ἡς αἱ ἐκδηλώσεις ἀμέσως ἐπεξετάθησαν καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Ἡ κρίσις αὕτη ἦτο ἡ βαρύτερα ἐξ ὧν μέχρι τοῦδε εἶχεν ἴδῃ ἡ ἀνθρωπότης. Τὴν αἰδιοδοξίαν ἥτις παθολογικῶς ἐκυριάρχει ἠκολούθησεν ἀπαισιοδοξία τοιαύτη ὥστε, σὺν τοῖς ἄλλοις αἰτίοις, ὠδήγησεν εἰς τὴν πτώχην 5000 ἐπιχειρήσεων ἐντὸς ἔτους.

7η) Κυκλικὴν διακύμανσιν ἀπὸ τοῦ 1874 μέχρι

1) 1861—1866 πόλεμος Βορείων καὶ Νοτίων, 1865 Πρωσσο-αὐστρο-δανικὸς 1866 Πρωσσο-αὐστριακός, 1870—1871 Γερμανο-γαλλικός.

2) Ὁ κάτωθι πίναξ δεικνύει τὴν παραγωγὴν ἀκατεργάστου σιδήρου ἐν Γερμανίᾳ ἀπὸ τοῦ 1840—1873.

Ἔτη	Τόνοι	Ἔτη	Τόνοι
1840	— 143.000	1870	— 1.391.000
1850	— 208.000	1873	— 2.241.000
1860	— 529.000		

χρητῆς κρίσεως τοῦ 1884.— Τὴν προηγουμένην διακύμανσιν ἐπακολουθεῖ δεκαετῆς ἀκινήσια. Ἀπὸ τοῦ 1880 ἤρχισεν ἐν Γαλλίᾳ σφοδρὸς κερδοσκοπικὸς πυρετὸς ὅστις θαυμασιῶς περιγράφεται ὑφ' ἐνὸς τῶν μεγαλυτέρων λογοτεχνῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, τοῦ Emile Zola, εἰς τὸ ἔργον του «L' argent» (1). Τὸ 1882-1884 μετεβλήθη ἡ φάσις ἀπὸ ἀνθη-πολλῶν ἐπιχειρήσεων ἐν Ἑνωμέναις Πολιτείαις.

8η) Κυκλικὴν διακύμανσιν ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τῆς κρίσεως τοῦ 1890.— Ἄνευ ἰδιαιτέρας ἀξίας χαρακτηριστικῶν πλὴν τῆς πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς κρίσεως ἰδρύσεως ἐν Ἑνωμέν. Πολιτείαις trusts ἀντὶ pools. Οὔτε ἡ ἀνθησις τοῦ 1885 οὔτε ἡ κρίσις τοῦ 1890 ἦσαν μεγάλης ἐντάσεως καὶ ἐκτάσεως.

9η) Κυκλικὴν διακύμανσιν ἀπὸ τοῦ 1890 μέχρι τῆς κρίσεως τοῦ 1899.— Τὰ ἔτη 1890—1894 εἶναι ἔτη ὑφέσεως. Ἀπὸ τοῦ 1895 ὁμως ἀναπτύσσεται μιὰ πρωτοφανῆς ἀνθησις γενικῶς εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς οικονομικῆς ζωῆς. Τὸ σύνολον τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου ἀπὸ τοῦ 1895 μέχρι τοῦ 1913 ἐδιπλασιάσθη. Τὸ πιστωτικὸν σύστημα τελειοποιεῖται καὶ πολλαπλασιάζονται τὰ πιστωτικὰ μέσα πληρωμῶν. Αἱ ἐμπορικαὶ συναλλαγαὶ πληθύνονται καὶ ἡ κυκλοφορία τῶν ἐμπορευμάτων γίνεται καλυτέρα λόγῳ τῆς τελικῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἰδεῶν τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου. Ἡ εὕρεσις πηγῶν χρυσοῦ εἰς Τράνσβααλ συμβάλλει οὐσιωδῶς εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀνθήσεως. Τὴν φυσικὴν ταύτην ἀνθησιν ἠΐξανεν «ἡ ἔνοπλος εἰρήνη» διὰ τῆς δημιουργίας παμμεγεθῶν ἐπιχειρήσεων πολεμικῶν εἰδῶν. Τοιοῦτος ἦτο ὁ παραγωγικὸς ὄργανισμὸς ὥστε ἡ παραγωγή τοῦ ἀνθρακος ἠξήθη ἀπὸ 75 ἑκατομμύρια τόνους, τὸ 1895 εἰς 102 ἑκατομμύρια τόνους, τὸ 1900. Ἡ δὲ παραγωγή ἀκατεργάστου σιδήρου ἀπὸ 5,5 ἑκατ. τόνους τὸ 1895 8,1 ἑκατ. τὸ 1900 (2).

Τὸ 1899—1900 ἐπῆλθεν ἡ κρίσις ἣτις ἔπληξεν σοβαρώτατα τὰς ἠλεκτρικὰς ἐπιχειρήσεις αἵτινες εἶχον ἐξαιρετικῶς ἐπεκταθῆ κατὰ τὴν ἀνθηθῆσιν καὶ τὸν ὄργανισμὸν καὶ αἵτινες διὰ τὰ ἀντιστοῦν συνησπίσθησαν εἰς ἰσχυροὺς ὀργανισμοὺς.

10η) Κυκλικὴν διακύμανσιν ἀπὸ τοῦ 1900 μέχρι τῆς κρίσεως τοῦ 1907.— Ἡ ἐπομένη τῆς κρίσεως τοῦ 1899 ὑφεσις διήκει μέχρι τοῦ 1903. Ἐκτοτε ἄρχεται ἡ ἐμφάνισις βραδείας, πλὴν σταθερᾶς, ἀνθήσεως ἣτις ἐναλλάσσεται μὲ ὄργανισμὸν διακρινόμενον μὲ τὴν ἴδρυσιν καὶ ἐπέκτασιν πληθῶς ἀνωνύμων ἐταιρειῶν. Τὸ 1907 ἐπεφάνη

1) Περιλαμβάνεται εἰς τὴν διάσημον σειρὰν «Les Rougons—Maquart—histoire naturelle et sociale d'une famille sous le second Empire». Τὸ ἔργον ἔσχεν κολοσσαίαν ἐπιτυχίαν λόγῳ τῶν ρεαλιστικῶν σκηνῶν του καὶ τῆς βαθειᾶς ψυχολογικῆς μελέτης τῆς μανίας τοῦ πλοῦτου καὶ τοῦ εὐκόλου κέρδους.

σεως εἰς κρίσιν διὰ τῆς χρεωκοπίας τῆς Union Générale ἐν Γαλλίᾳ καὶ

2) Ἡ παραγωγικὴ ἀξία τῆς αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς τούτων εἶναι ἐξαιρετικῶς μεγάλη διότι πρόκειται περὶ παραγωγικῶν καὶ οὐχὶ καταναλωτικῶν ἀγαθῶν.

ἡ κρίσις καθ' ἣν ἡ μεγάλη Ἀμερικανικὴ Τράπεζα Industrial Trust Co μὲ κεφάλαια 3 ἑκατ. δολλαρίων καὶ καταθέσει» 43 ἑκατ. ἐπιώχρυσεν. Ἡ πτώχευσις αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν ἔντελῆ, ἔξωτερικῶς τοῦλάχιστον, χωρισμὸν τῶν τραπεζῶν ἀπὸ τῶν ἐμποροβιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ἐν Βορείῳ Ἀμερικῇ. Ἐπίσης τότε εἰσήχθησαν τὸ πρῶτον καὶ τὰ ὀλιγοήμερα χρεωστάσια χάριν τῶν τραπεζῶν.

11η) Κυκλικὴν διακύμανσιν ἀπὸ τοῦ 1908 μέχρι τοῦ 1914.—Ἡ ὄξεια κρίσις τοῦ 1907 παρηκολογήθη μὲ ὕφαινον μέχρι τοῦ 1910. Οἱ ἐπακολοθησαντες πόλεμοι (1) ἐδημοῦργησαν τάσιν πρὸς ἄνοδον τῆς οἰκονομίας ἐκδηλουμένην φυσιολογικῶς (2). Ὁ ἐπισιμβὰς ὅμως κατὰ τὸ 1914 μέγας πόλεμος ἀνέτρεψε τὴν ὀμαλὴν πορείαν τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων διὰ τῆς δημιουργίας, τεχνητῶς, ἑνὸς διεθνοῦς οἰκονομοῦ ὄργασμοῦ.

12η) Κυκλικὴν διακύμανσιν ἀπὸ τοῦ 1914 μέχρι τῆς κρίσεως τοῦ 1920.—Ἡ περίοδος αὕτη εἶναι σημαντικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων, διότι ἀπὸ ταύτης ἄρχονται οἱ μετασηματισμοὶ ἐκεῖνοι τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, οἵτινες προήγγειλον καὶ ἀπετέλεσαν τὰ ἀπώτερα αἰτία τῆς παγκοσμίου οἰκονομικῆς κρίσεως τοῦ 1929. Ὁ παγκόσμιος πόλεμος κατέστρεψεν, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, τὴν ὀμαλότητα τοῦ οἰκονομικοῦ βίου καὶ ἐδημοῦργησεν ἕνα ψευδῆ ὄργανον, τόσον εἰς τὰς χώρας τὰς μετεχούσας τοῦ πολέμου, ὅσον καὶ εἰς τὰς οὐδετέρας. Κατ' αὐτὸν ἡ ἀνεργία ἐξητμίσθη, οἱ μισθοὶ ἀνῆλθον εἰς ὑψηλὰ ἐπίπεδα, καὶ αἱ τιμαὶ ηὔξηθησαν ἐξαιρετικῶς καὶ αὐτομάτως λόγῳ καὶ τῆς ἐκπτώσεως τῶν νομισμάτων. Ἐπιχειρήσεις αἵτινες ἄλλοτε ὑπὸ ἄλλας συνθήκας δὲν θὰ ἐγενῶντο, ἐδημοῦργήθησαν καὶ αἱ ἐπάρχουσαι ἐπεξέτεινον καὶ ἐτελειοποίησαν τὰς ἐργασίας των. Ἡ κυκλοφορία ἐγένετο πληθωρικὴ, διὰ τῆς ἐκδόσεως χαρτονομίσματος ὑφ' ὄλων σχεδὸν τῶν χωρῶν. Καταπληκτικαὶ τεχνικαὶ βελτιώσεις ἐπετεύχθησαν καὶ ἡ παραγωγή ηὔξηθη σημαντικῶς. Πρὸς τούτοις ἡ ἠθικὴ κρίσις ἢ ἐκ τοῦ πολέμου προελθούσα ἐπέτεινεν τὴν κερδοσκοπικὴν μανίαν καὶ τὴν πρὸς ἄμεσον καὶ εὐκόλον πλουτισμὸν τάσιν.

Ἡ ἐπαύριον τοῦ πολέμου (3) εὔρεν τὸν κόσμον εἰς τὸ σταδίον τοῦ ὄργασμοῦ, ὅπερ ὅμως ἐγκλεῖον ἐν ἑαυτῷ τὰ σφῆρατα τῆς ἐναλλαγῆς, δὲν ἐβράδυνε νὰ μεταβληθῇ εἰς τὴν κρίσιν τοῦ 1920. Τὸ βῆρος

1) Ἰταλοτουρκικὸς τοῦ 1911 καὶ Βαλκανικοὶ 1912-1913.

2) Ἀ.χ. εἰς τὴν Γερμανίαν ἰδρύεται τὸ consortium παραγωγῆς ἠλεκτρικῶν εἰδῶν.

3) Βλ. διὰ τὰ οἰκονομικὰ ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου: A n. L é b o n : Problèmes économiques nés de la Guerre, Paris 1918, S. M. K e y n e s : The economic Consequences of the peace, London 1920, E d m. T h é r y : Conséquences Economiques de la Guerre, Paris 1922, G. O l p h e — G a l l i a r d : Histoire économique et financière de la Guerre 1914—1918, Paris 1923.

τῆς κρίσεως καθίστατο ἀφόρητον, διὰ τινας χώρας, ἐκ τῶν ἐπανορθώσεων αἵτινες τὰς καθίστον ὀφειλέτιδας τεραστίων ποσῶν, ὄχι μόνον ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιπαροχῆς, ἤτις νὰ εἶχε χρησιμοποιηθῆ παραγωγικῶς ὑπ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ καθ' ἣν στιγμὴν, αἱ ἐκ τοῦ πολέμου πληγαὶ δὲν ἐπέτρεπον οὐδὲ τὴν παραμικρὰν σπατάλην οἰκονομικῶν δυνάμεων. Ἡ κρίσις τοῦ 1920 ἐμφανισθεῖσα τὸ πρῶτον ἐν Ἰαπωνίᾳ καὶ Ἑνωμέναις πολιτείαις ἐπεξετάθη εἰτα κατ' ὀλόκληρον τὸν κόσμον καὶ ἐχαιρετίσθη τότε, ὡς ἡ ἀπαρχὴ μιᾶς περιόδου ἐκκαθαρίσεως, ἣτις θὰ ὀδήγη τὴν ἀνθρωπότητα εἰς μίαν περίοδον οἰκονομικῆς ὁμαλότητος. Ὁ προεξοφλητικὸς τόκος κατὰ τὴν διάρκειάν της ἠϋξήθη, τῆς μὲν Τραπεζῆς τῆς Γαλλίας ἀπὸ 1 ο]ο εἰς 6 ο]ο τῆς δὲ Federal Reserve Banque, καὶ τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἀγγλίας εἰς 7 ο]ο.

13ην) Κυκλικὴν (1) διακυμάνσιν ἀπὸ τοῦ 1921 μέχρι τοῦ 1929 (2).—Μετὰ τὴν κρίσιν τοῦ 1920 ἡ οἰκονομία διατρεφεί ἐν ὑφέσει ἣτις, ὡς ὑπὸ τινων ὑποστηρίζεται, διαρκεῖ μέχρι τῆς κρίσεως τοῦ 1929. Ἡ ἀνώμαλος μεταπολεμικὴ κατάστασις ἣτις ἐσυνεχίσθη καὶ ἐνετάθη διὰ τῶν ἐπανορθώσεων καὶ διὰ τῆς διατηρήσεως ὑψηλοτάτων τελωνιακῶν δασμῶν, ἡ γενικῶς κρατήσασα τίσις πρὸς αὐτάρκειαν ὄλων τῶν χωρῶν καὶ τέλος ἡ προσπίθεια τῆς θεραπείας τῶν ἐκ τοῦ πολέμου δεινῶν, ἐκράτησαν τὴν οἰκονομίαν ἐν ὑφέσει μέχρι τοῦ 1925.

Ἐκτοτε ἀναφαίνεται ἀνθησίς τις, ὀφειλομένη μᾶλλον εἰς πολιτικοὺς λόγους ἢ εἰς οἰκονομικούς. Ἡ ἀνθησις αὕτη, κατὰ τὴν περίοδον 1927-1929 παρεχώρησεν τὴν θέσιν της, πρὸ πάντων ἐν Ἑνωμέναις Πολιτείαις, εἰς τὴν φάσιν τοῦ ὄργανοῦ. Τὸ πρωτεῦον διακριτικὸν τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἡ παθολογικὴ σχεδὸν ὑπεραισιδοξία. Εἰς ὅλα νὰ μέρη τοῦ κόσμου ἐγένετο λόγος περὶ τῆς ἀναδημιουργίας τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ περὶ μιᾶς «αἰωνίας εὐτυχίας». Ἰδρυτικὴ μανία κατέλαβεν τοὺς οἰκονομοῦντας, ἡ παραγωγὴ ἐπολλαπλασιάσθη (3) καὶ ἡ ἀνεργία ἔτεινεν πρὸς αἰσθητὴν μείωσιν. Ἡ ἀνθησις τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν μεταφορῶν ἦτο τοσοῦτον ζωηρὰ ὥστε νὰ ὑπομνήσῃ τὴν κατὰ τὸν πόλειον κίνησιν των.

Πλὴν ὅμως ἡ κατάστασις αὕτη ὁμοίαζεν πρὸς τὴν διὰ διεγερτικῶν εὐθυμίαν φυσικῶς μελαγχολικοῦ ὄργανισμοῦ, ἣτις παρελθοῦσα τὸν ἐπανεφέρεν εἰς τὴν προτέραν συνήθη κατάστασίν του. Ἡ κρίσις ἐξεργάγη τὸ πρῶ-

1) Πολλοὶ ἀρνοῦνται τὸν κυκλικὸν χαρακτήρα τῆς περιόδου διότι δὲν ὑπῆρξε προφανὴς ἡ ἀνθησις καὶ ὁ ὄργανισμός.

2) Ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης διακυμάνσεως καὶ τῆς κρίσεως τῶν ἐτῶν 1929—1932 ὑπάρχει πλουσιωτάτη βιβλιογραφία εὐρισκομένη εἰς τὰ κλείστα τῶν ἀναφερθέντων ἔργων πρὸς τοὺς Βλ. καὶ F. S o m a r y : Die Ursachen der Krise, Tübingen 1932, E. W e l t e r : Der Krach von 1931, Frankfurt 1932, G. C l a u s i n g : Die Wirtschaftlichen Wechsellagen von 1919—1932, 1933, R i c h. L. e w i n s o n : Histoire de la crise 1929—1934, Paris 1934.

3) Π. χ. ἡ παραγωγὴ αὐτοκινήτων ἐν Ἑν. Πολιτείαις ἠϋξήσεν ἀπὸ τοῦ 1927—1929 κατὰ 50 ο]ο.

τον ἐν Ἠνωμέναις Πολιτείαις, τὴν 24ην Ὀκτωβρίου 1929, ἔβη ἡ ψευδὴς ὑπερτίμησις τῶν χρεωγράφων δὲν ἀντέσχεν εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς παραγωγικότητός των καὶ ἐπέφερον τὸ καταστρεπτικὸν krach τῆς Wallsteeet. Χιλιάδες (1) Τραπεζῶν ἀνέστειλον τὰς πληρωμὰς των κλονίσασαι ἀπείρους ἐπιχειρήσεις. Ὁ πανικὸς ἦτο τόσον γενικὸς ὥστε καὶ ἰσχυροὶ ὀργανισμοί, λόγῳ τῆς ἀμέσου ἀναλήψεως τῶν καταθέσεων των, ἀνέστειλον τὰς πληρωμὰς.

*Ἡ πτώσις τῶν τιμῶν τῶν χρεωγράφων ὑπῆρξε τρομακτικὴ. (2) καὶ ἡ μείωσις τῆς παραγωγῆς τεραστία. Ἡ κρίσις διεδόθη ταχύτατα εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν ἀνθρωπότητα, σχοῖσα ὡς πρώτιστον ἀποτέλεσμα τὴν παρὰ τῶν πλείστων χωρῶν (3) ἄρσιν τῆς χρυσοῦς βίβσεως. Τὰ ἀποτελέσματα καὶ αἱ καταστροφαὶ τῆς τελευταίας παγκοσμίου κρίσεως εἶναι τόσον τρομακτικαὶ καὶ πρόσφατοι ὥστε παρέλκει ἡ λεπτομερὴς ἀναγραφή τῶν. Ἀπλῶς ὑπεθυμίζομεν οὖν τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον ἐμειώθη τὸ 1931 κατὰ 40ο ἀπὸ τὸ 1929, ἡ ἀνεργία ἠῤῥησεν ἀπὸ 6 ἑκατομμύρια τὸ 1928 εἰς 24 ἑκατομμύρια τὸ 1931, τὰ ἐθνικὰ εἰσοδήματα ἐμειώθησαν κατὰ 19ο καὶ οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ ἔπασαν περίπου κατὰ 20 ο). Πρὸς τοῦτοις τὰ καλύμματα ἐνίων ἐκδοτικῶν Τραπεζῶν ἐξητμισθήσαν (4) καὶ ὁ περιορισμὸς τῶν πιστώσεων ἐγένετο ἀσφυκτικὸς. Ὁ προεξοφλητικὸς τόκος ἠῤῥήθη εἰς πλείστας χώρας (5). Αἱ πληρωμὴ τόσον τῶν πολεμικῶν ὄσων καὶ τῶν λοιπῶν χρεῶν (παρὰ τὸ χρεωστάσιον Χοῦβερ) (6) ἀνεστάλησαν ὑπὸ πολλῶν χωρῶν (7).

Εἰς πάντα δὲ ταῦτα προσετέθη καὶ ὁ παράγων τῆς ἀπαισιοδοξίας ὅστις ἐπέτεινεν τὴν δυσφορίαν.

Τῆς παγκοσμίου κρίσεως διέφυγεν μόνον ἡ Ρωσσία καὶ ταῦτο εἶναι ἴσως ἐπιχείρημα ὑπὲρ τοῦ ἐκεῖ ἐφαρμοζομένου σιστήματος τῆς ὀυθμιστικῆς οἰκονομίας. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονηθῇ ὅτι ἡ κρίσις τῶν 1929—1932

1) Ὁ ἀριθμὸς των ἀνῆλθε τὸ 1929—1931 εἰς 4277.

2) Π. χ. αἱ μετοχαὶ τῆς Général Elektrik Co ἀπὸ 408 δολλάρια ὅπου ἐτιμῶντο τὸ 1929 ἔπασαν τὸ 1930 εἰς 40 1/2 δολ.

3) Τὴν 20ην Σεπτεμβρίου 1931 ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ εἶτα ὑπὸ τῶν Αἰγύπτου, Ἀργεντινῆς, Αὐστραλίας, Βολιβίας, Βραζιλίας, Δανίας, Ἑλλάδος, Ἰνδιῶν, Ἰαπωνίας, Ἰσημερινοῦ, Ἰσπανίας, Μεξικοῦ, Νορβηγίας, Περσῶν, Πορτογαλλίας καὶ Σουηδίας.

4) Π. χ. τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὸ 1931—1932 τὸ κάλυμμα ἐμειώθη κατὰ τὸ 1/7, τῆς δὲ Reichsbank κατὰ τὸ ἴδιον χρονικὸν διάστημα κατὰ 1/2 καὶ πλέον.

5) Ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπὸ 4 1/2 ο) εἰς 6 ο) (21-9-1931), ἐν Ἠνωμέναις Πολιτείαις ἀπὸ 2 1/2 εἰς 3 1/2 (15-10-1931), ἐν Γερμανίᾳ εἰς 10 ο) (12-8-1931), ἐν Ἰαπωνίᾳ ἀπὸ 5,11 ο) εἰς 6,57 ο) (4-11-1931) ἐν Ἰταλίᾳ ἀπὸ 5 1/2 ο) εἰς 7 ο) (28-9-1931) καὶ παρ' ἡμῶν ἀπὸ 9 ο) εἰς 12 ο) (26-9-1931).

6) Τοῦτο ἀνέστειλε μόνον τὰς πληρωμὰς ἐξ ἐπανορθώσεων καὶ ἦτο ἐνιαυσίας διαρκείας ἀπὸ 1ης Ἰουλίου 1931—30 Ἰουνίου 1932.

7) Καὶ ἡ Ἑλλάς ἠναγλάσθη νὰ ἀναστείλῃ τὴν πληρωμὴν τοῦ δημοσίου χρέους της διότι ἔφθασε νὰ ἀπορροφᾷ τὰ 72 ο) τοῦ συνόλου τῶν ἐσόδων της (5,38 δισεκατ. δρχ. ἐπὶ συνόλου ἐσόδων 7 1/2 δισεκατ. δρχ. τὸ 1933-1934).

ἐπληξεν ἰδιαιτέρως τὰς χώρας τὰς βιομηχανικὰς καὶ τὰς παραγούσας πρώτας ὕλας, ἤτιον δὲ ὀδυνηρῶς τὰς γεωργικὰς ἐν αἷς καὶ ἡ Ἑλλάς (1).

Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1933 ἀναφαίνεται βελτιώσεις τις τῆς οἰκονομίας καὶ σήμερον (1934) δυνάμεθα νὰ ὀμνῶμεν περὶ μιᾶς περιόδου ὑφέσεως πρὸς ἣν φαίνεται νὰ χωρῇ ἡ παγκόσμιος οἰκονομία, καὶ νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι τὸ στάδιον τῆς ὑφέσεως θὰ παρέλθῃ ταχέως διὰ νὰ ἐμφανισθῇ καὶ πάλιν ἡ ποθητὴ ἀνθησις.

* *

4. Διὰ τῆς ἱστορικῆς ἐπισκοπήσεως ἦν ἀνωτέρω ἐκάμομεν ἐπληθεύσαμεν καὶ ἐκ τῆς οἰκονομικῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος τὰς γενικὰς καὶ ἀφρημένους ἐπὶ τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων παρατηρήσεις τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. Νῦν προβάλλει τὸ ἐρώτημα : Δυνάμεθα καὶ ἐὰν ναί, πῶς, νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν κυκλικὴν διακύμανσιν ; Τίνες εἶναι αἱ αἰτίαι τῆς μεταβολῆς ἀπὸ τῆς ὑφέσεως εἰς τὴν ἀνθησιν καὶ ἀπὸ ταύτης πάλιν διὰ τοῦ ὄργανου εἰς τὴν κρίσιν ; Ἡ ὅπως ἄλλοτε ἐτίθετο τὸ ἐρώτημα τίνα, τὰ αἷτια τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων ;

Ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς βημάτων ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη προσεπάθησε νὰ ἐξηγήσῃ τὰ φαινόμενα τὰ προκαλοῦντα τὰς διαταραχὰς τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, τὰς κρίσεις. Οὕτως ἐδημιουργήθησαν πλεῖστοι ὅσοι θεωρεῖται αἵτινες μετὰ τῶν ποικιλιῶν αὐτῶν ἀνέρχονται κατὰ τελευταίαν στατιστικὴν εἰς 25.000. Αἱ περισσότεραι τῶν θεωριῶν τούτων (2), μὴ λαμβάνουσαι ὑπ' ὄψιν ὀλόκληρον τὴν κυκλικὴν διακύμανσιν, προσπαθοῦν νὰ ἐξηγήσουν μόνον τὰς κρίσεις, χρησιμοποιοῦσαι μίαν ἢ πλεονέτερας οἰκονομικὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἱστορικῆς ζωῆς (λ.χ. χρῆμα, ἀγαθὰ, φυσικὰς ἢ κοινωνικὰς ἐπιρροὰς κλπ.) (3). Ἡ σήμερον ἐπικρατοῦσα θεωρία, ἣτις φαίνεται καὶ ἡ ὀρθωτέρα, λαμβάνουσα ὡς προϋποθέσεις τὴν ἀλληλεξάρτησιν καὶ τὴν ἀλληλεπίδρασιν τῶν φαινομένων τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἀφ' ἑνός, τὸν στενωτάτον δὲ σύνδεσμον

1) Διὰ τὴν πορείαν τῆς κρίσεως παρ' ἡμῖν βλ. τὰ ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ τῆς 1ης σημασίσεως σελ. 335—336 ἔργα ἰδίως τῶν κ. κ. Δ. Στεφανίδου, Ἄλ. Διομήδους, Γ. Χαριτάκη. Πρὸς τούτους τὸ ὑπὸ Ministère des Affaires Etrangères : La Grèce à la crise mondiale. Ἀθῆναι 1933 καὶ Α. Μιχαλακοπούλου : Ἡ Οἰκονομικὴ κρίσις καὶ ἡ Ἑλλάς « Ἐργασία » Μάιος 1931 Ἀθῆναι.

2) Ἄς ἐννοεῖται ἤτο φυσικῶς ἀδύνατον νὰ ἔχομεν ὑπ' ὄψιν ἢ καὶ νὰ ἀναφέρωμεν ὅλας.

3) Τῶν θεωριῶν τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων ἐγένοντο πολλαὶ διαιρέσεις ἐπὶ τῇ βάσει ποικιλιωτάτων κριτηρίων. Ἀναφέρομεν τὴν τοῦ Mitchell ὅστις διακρίνει : 1ον Προσπαθείας ἐρμηνείας τῶν κρίσεων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν φυσικῶν γεγονότων. 2ον Προσπαθείας ἐρμηνείας ἐπὶ τῇ βάσει ψυχολογικῶν λόγων. 3ον Προσπαθείας ἐρμηνείας τῆς κρίσεως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διαρθρώσεως (Struktur) τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος (Institutionelle Theorien). (βλ. DerKonjunkturzyklus, Problem und Problemstellung, Leipzig 1931 σ. 47 καὶ ἐπ.). Ἐννοεῖται ὅτι αἱ διακρίσεις χρήσιμοι διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν δὲν γίνονται δεκταὶ παρὰ τῶν διαφόρων οἰκονομολόγων εἴτε ὡς ἀνεφελεῖς, εἴτε ὡς πρακτικῶς προκαλοῦσαι συγχύσεις. βλ. Α. Η. Hansen op. cit σελ. 359.

τοῦ οἰκονομικοῦ βίου, ὡς μέρους, μετὰ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ὡς ὅλου, ἀφ' ἑτέρου καὶ θεωροῦσα τοὺς φορεῖς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ὡς ὄντα πνευματικά, ὑφιστάμενα παντοίας ἐπιδράσεις κατὰ τὴν οἰκονομικὴν τῶν δραστηριοτήτων ἐκ ποικίλων λόγων (οἰκονομικῶν, αἰσθητικῶν, συναισθηματικῶν, φυσιολογικῶν κλπ.), προσπαθεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς κυκλικὰς διακυμάνσεις, ἐξετάζουσα ὅλα τὰ ἐπ' αὐτῶν ἐπενεργοῦντα αἷτια εἴτε οἰκονομικά, εἴτε πολιτικά (Κράτος δικαίου), εἴτε ψυχολογικά εἶναι ταῦτα (*).

Ἡ νεωτέρα θεωρία ὑποστηριζομένη, εἴτε ἐνσυνειδήτως εἴτε τυχαίως (*) ὑφ' ὧν (*) σχεδὸν τῶν εἰδικῶς ἀσχοληθέντων μὲ τὰς οἰκονομικὰς διακυμάνσεις οἰκονομολόγων δέχεται βασικῶς ὅτι ἐκάστη περίοδος τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου παρασκευάζει τὴν ἐπομένην περίοδον καὶ τοῦτο εἰς τὸ διηγεσθῆναι. Ἡ θεωρία αὕτη προσπαθεῖ νὰ συνδέσῃ καὶ νὰ ὁλοκληρώσῃ τὰς προγενεστέρους θεωρίας. Ἐν τοῖς πλείστοις βιοῖζεται ἐπὶ τούτων διότι πολλαὶ τούτων ὀρθῶς διέγνωσαν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ α' ἢ τοῦ β' αἰτίου ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς διακυμάνσεως. Διαφέρει ὅμως τούτων διότι ἐκλεπτικῶς ἐργαζομένη προσπαθεῖ νὰ συνδέσῃ πάσας τὰς ἐπὶ μέρους ἐξηγήσεις τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως καὶ συλλαμβάνουσα δυναμικῶς, ὡς ἐλέχθη, τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν ἐπιζητεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ ταύτην συνθετικῶς (δηλ. καθολικῶς). Εἶναι εὐνόητον ὅτι οἱ διάφοροι ἐρευνηταὶ κατὰ τὴν διατύπωσιν τῆς ἐρμηνείας τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων δίδουν τὴν πρωτεύουσαν σημασίαν εἰς τὸ ἐν ἢ τὸ ἄλλο στοιχεῖον τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Τοῦτο χωρὶς νὰ ἀλλοιώνῃ τὴν φύσιν τῆς θεωρίας, ὡς ὀλοκληρωτικῆς καὶ συνθετικῆς, ἐξηγῆται ἐξ τῆς ἰδιαίτης θέσεως ἣν λαμβάνει ἕκαστος τῶν ἐπιστημόνων ἐνώπιον τῶν κατ' ἴδιαν φαινομένων τοῦ οἰκονομικοῦ βίου.

Ἐξετάζοντες ἐνταῦθα τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς ὀλοκληρωτικῆς-συνθετικῆς θεωρίας, ἦν καὶ ἡμεῖς ἀκολουθῶμεν, θὰ ὀμιλήσωμεν καὶ περὶ ἐκάστης τῶν κυριωτέρων παλαιότερων θεωριῶν τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων (*).

1) Βλ. τὴν προφητικὴν γνώμην τοῦ Böhm-Bawerk καθ' ἣν «La theorie des crises ne peut jamais être la recherche d'une partie distincte des phénomènes économiques».

2) Δηλαδή, ὑποστηρίζουν τινὰς τῶν ἐπὶ μέρους θεωριῶν καί, χωρὶς νὰ τὰς συνδυάζουν καὶ νὰ τὸ θελήσουν, καταλήγουν, φυσικῶς εἰς τὴν ὀλοκληρωτικὴν σύγχρονον θεωρίαν.

3) Ἐν οἷς τῶν Juglar, Aftalion, Bouniatian, Tugan-Baranowski, Röpkel, Pohle, Schumpeter, Vogcl, Wagemann, Sombart, Lescure, Pigou, Mitchell, Spiethoff, Parero κλπ. καὶ τῶν ἡμετέρων Α. Μ. Ἀνδρεάδου, Δ. Καλιτσουνάκι, Κ. Βαρβαρέσσου, Ξ. Ζολώτα, Γ. Χαριτάκη κλπ.

4) Διὰ τὰς θεωρίας τῶν κρίσεων βλ. K. Diehl καὶ P. Mombert op. cit. ὅπου περιλαμβάνονται τεμάχια περιέχοντα τὰς θεωρίας τοῦ Malthus σελ. 31 καὶ ἐπ., τοῦ Say σελ. 88 καὶ ἐπ., τοῦ Rodbertus σελ. 122 καὶ ἐπ., τοῦ Marx σελ. 163 καὶ ἐπ., τοῦ Jevons σελ. 197 καὶ ἐπ.—Eug. von Bergmann: Geschichte der Nationalökonomischen Krisentheorien 1895. Συνοπτικὴν ἀλλὰ ἐξαιρετικῶς λαμπρὰν ἀνάπτυξιν τῶν θεωριῶν κάμνει ὁ Hayek op. cit σελ. 51—100 τῶν μὴ νομισματικῶν θεωριῶν καὶ 100 ἐπ. τῶν νομισματικῶν (αἱ σελίδες ἀναφέ-

I. Ἡ ὑπερπαραγωγή ὡς αἰτία τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως.

Α. Διὰ νὰ ἐξηγήσουν ἄλλοτε τὰς οἰκονομικὰς κρίσεις καὶ σήμερον τὴν κυκλικὴν διακύμανσιν ἐδέχοντο καὶ δεχόμεθα ὡς ἓνα ἐκ τῶν κυρίων λόγων τὴν ὑπερπαραγωγὴν τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ ὑπὸ διαφόρους ἐννοίας. Πρῶτος ὁ Lauderdale (!) παρετήρησεν ὅτι ἡ διὰ τῶν μηχανῶν καὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων παραγωγή ἦτο πολὺ εὐφρεστερά καὶ συνεπῶς μεγαλυτέρα ἢ ἄλλοτε καὶ ὑπερβαίνουσα τὰς ἀνάγκας τῆς καταναλώσεως. Ὁ Malthus εἶτα ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ ὑπερπαραγωγή εἶναι ἀναγκαῖον κακὸν διότι αὐξανόμενη τῆς ζητήσεως αὐξάνει καὶ ἡ προσφορά. Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατόν ἐν σιστήματι ἐλευθερίας νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἀλληλοἰσορροπῆσις των :

Φυσικῶς, πρόβλεψις δὲν θὰ ὑπάρχη ἀσφαλῆς καὶ θὰ αὐξηθῇ ἡ παραγωγή ὑπὲρ τὴν ζήτησιν, ὁπότε δημιουργεῖται ὑπερπαραγωγή. Ἡ ὑπαρξις τῆς ὑπερπαραγωγῆς καθίσταται βεβαιότερα δεδομένου ὅτι οἱ ὀλίγοι κύριοι τῶν παραγωγικῶν μέσων δὲν καταναλίσκουν ὀλόκληρον τὸ εἰσόδημά των, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως ἐλεγκτεῖν τὴν παραγωγικὴν τῶν προσπάθειαν.

Τὴν θεωρίαν ταύτην τῆς ὑπερπαραγωγῆς τοῦ φιλελευθέρου ἀλλ' ἀπαισιοδόξου Malthus ἀντέκρουσεν ὁ φιλελεύθερος ἐπίσης Jean Baptiste Say διὰ τῆς περιφήμου θεωρίας του περὶ οἰκονομικῶν διεξόδων (débouchés). Ἐσκέπτετο δὲ ὡς ἀκολουθίῳ ὑποστηρίζων τὸ ἀδύνατον γενικῆς ὑπερπαραγωγῆς: Τὰ ἐμπορεύματα δύνανται νὰ ἀνταλλαγοῦν μόνον ἀντι ἐμπορευμάτων. Κατασκευάζειν ἐν ἐμπόρευμα σημαίνει διαθέτειν ἐν ἄλλο ἐμπόρευμα, μολονόμῃ δὲ τοῦτο φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως παραδόξον «c'est la production qui ouvre des débouchés (le moyens d'écoulement, les moyens d'échange, les moyens de vente pour un produit) aux produits» (!). Ἡ παραγωγή ἀγαθῶν προκαλεῖ τὴν ζήτησιν τῶν ἀγαθῶν ἵνα θὰ ἀνταλλαγοῦν μὲ τὰ παραχθέντα. Ὁ ρόλος τοῦ χρήματος εἶναι ἀπλῶς μεσολαβητικὸς. «Τὸ χρῆμα εἶναι μόνον ὁ μεσάζων διὰ τὴν ἀνταλλαγὴν» κατὰ τὴν διάσημον καταστῆσαν φράσιν τοῦ Ricardo (!). Τούτων οὕτως ἐχόν-

ρονται εἰς τὴν ἀγγλικὴν μετάφρασιν). K. Z i m m e r m a n n : Das Krisenproblem in der Neueren Nationalökonomischen Theorie, Halberstadt 1927, A. L ö w e : Wie ist Konjunkturtheorie überhaupt möglich? ἐν Wirtschaftlichen Archiv. 24 τόμ. 1926, II, σελ. 165 καὶ ἐπ.

1) Οἱ Th. Chalmers, Sismondi καὶ Owen ἐδέχοντο κεφαλαιωδῶς ὅτι, ἐάν ἡ παραγωγή ὑπερβαίῃ τὴν ζήτησιν, δὲν θὰ εὐρίσκονται ἀγορασταὶ νὰ ἀγοράσουν εἰς τιμὰς αἰτινες νὰ καλύπτουν τὰ ἐξοδα τῆς παραγωγῆς. Ἔνεκα τούτου ὑφίστανται αἱ κρίσεις, αἵτινες κατὰ τὸν Chalmers θὰ παύσουν ὑπάρχουσαι μόνον ἐάν καὶ ὁπότεν θελήσουν οἱ ἐπιχειρηματισταὶ νὰ ἐλιπτώσουν τὰ κέρδη. Ἀπὸ τὰς ἀρχὰς ταύτας συνέγινε καὶ ὁ Truchy τὴν θεωρίαν τῶν.

2) «Traité d'Economie politique» τόμ. Α.

3) «Productions are always bought by productions or by services; money ist only the medium by the exchange is effected» J. Ricardo: The principles of the political Economy and taxation.

των ἢ παραγωγή θὰ στρέφεται πρὸς τὰ μᾶλλον ζητούμενα ἐκ τῶν ἀγαθῶν ὥστε νὰ ὑπάρχη πλείοντες ἢ βεβαίωτης τῆς ἱκανοποιητικῆς διαθέσεως τῶν ἀγαθῶν. Αἱ δὲ μερικοὶ ὑπερπαραγωγὴ ἐνίων ἀγαθῶν ὅταν καὶ ὅπου ἐμφανίζονται θὰ συνδυάζονται ἀναμφιβόλως μὲ ἀνίλογον μείωσιν τῆς παραγωγῆς ἄλλων ἀγαθῶν, τῶν μερικῶν (μόνον κατὰ Say δυναμένων νὰ παρουσιασθοῦν) κρίσεων ὀφειλομένων εἰς ἐσφαλισμένην κατεύθυνσιν τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος. Χάρης ὅμως εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῶν συναλλαγῶν θὰ ἐπανεέλθῃ αὐτομάτως ἡ διασαλευθεῖσα οἰκονομικὴ ἁρμονία καὶ ἰσοροπία.

Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ J. B. Say κατὰ τὴν ἀσκηθεῖσαν κριτικὴν σφάλει εἰς πολλὰ σημεῖα, ὧν τὰ σπουδαιότερα εἶναι: 1ον) ὅτι παραγωγὴ ἐντελῶς τὸν παράγοντα τῆς πίστεως καὶ τὴν οἰκονομικὴν λειτουργίαν τοῦ χρήματος ὡς μέσου συντηρήσεως πλούτου, 2ον) εἶναι δυνατὴ προϋποθεμένης ἀπολύτου καὶ ἀπριορίστου λειτουργίας τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ τόσον ἐσωτερικῶς εἰς μίαν χώραν ὅσον καὶ διεθνῶς. 3ον) Δὲν εἶναι ἀκριβὲς ἀπολύτως διατυπούμενον ὅτι πᾶν ἀγαθὸν ὀπωσδήποτε παραγόμενον προκαλεῖ ζήτησιν.

Ἀπὸ τῆς θεωρίας τοῦ Say οἱ ἐπίσης ὀρθόδοξοι Ricardo καὶ John St. Mill διεμόρφωσαν τὴν κατωτέρω θεωρίαν ἐπὶ τῆς ὑπερπαραγωγῆς, τὴν ὁποίαν (ὑπερπαραγωγῆ) ἀρνοῦνται νὰ δεχθοῦν ὡς φαινόμενον ὑπάρχον ἐν τῷ οἰκονομικῷ βίῳ. Ἡ ὑπερπαραγωγή, λέγουσιν, δὲν δύναται νὰ βοηθῆ εἰμὴ ὡς ὑπερπροσφορὰ (διότι ὑπερπαραγωγή παραμένουσα ἀδιάθετος εἰς τὰς ἀποθήκας εἶναι ἄνευ σημασίας διὰ τὴν οἰκονομίαν), ἥτις πάλιν ἀναγκαιῶς πρέπει νὰ θεωρηθῆ κατὰ δύο τρόπους 1ον) ὡς ὑπαρξίς μὲν ζητήσεως, ταῦτιζομένη μὲ ταυτόχρονον ἔλλειψιν χρηματικῶν μέσων πληρωμῆς δι' ὧν θὰ ἐπιτευχθῆ ἡ ἱκανοποίησις τῆς ζητήσεως ταύτης τοῦ πληθυσμοῦ. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἀδύνατον νὰ συμβῆ διότι, ὡς καὶ ὁ Say ὑπεστήριξεν, τὰ παραγόμενα ἀγαθὰ θὰ ἀγοραστοῦν πάλιν δι' ἀγαθῶν, ὥστε δὲν δύναται νὰ βοηθῆ τοιαύτη τις ἔλλειψις, ὄντος ἐκάστου παραγωγῶ συγχρόνως καὶ αὐτοδικαίως καὶ ἀγοραστοῦ (καταναλωτοῦ) καὶ 2ον) ὡς ἔλλειψις παντελῆς ζητήσεως. Ὁσαύτως καὶ τοῖτο εἶναι ἀδύνατον νὰ συμβῆ διότι, μειουμένης τῆς ζητήσεως μειοῦται κατὰ φυσικὴν συνέπειαν καὶ ἡ προσφορὰ, δεδομένου ὅτι οἱ αἰσθανόμενοι περιοριζόμενος τὰς ἀνάγκας τῶν ἢ καὶ ἐκμηδενιζόμενος δὲν θὰ παράγουν τόσον ὅσον καὶ πρότερον. Δηλαδή θὰ ἐφαρμοσθῆ καὶ ἐνιαῦθα ἢ τὴν ὅλην οἰκονομίαν δεσπάζουσι ἀρχὴ τῆς ἀναλόγου καὶ δὴ μικροτέρας πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα θυσίας. Ὅστε λογικῶς (1) εἶναι ἀσύλληπτος καὶ ἀδύνατος ἡ ὑπαρξίς ὑπερπαραγωγῆς. Ἄλλ' οἱ ἐκάστοτε ἐμφανιζόμενοι κρίσεις:

1) Ἡ θεωρία αὕτη ἄρτια λογικῶς ἀποδεικνύει κλασσικῶς τὴν πρότησιν, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη δὲν δύναται νὰ βασισθῆ μόνον ἐπὶ τῆς ἀφαιρέσεως διότι καταλήγει εἰς συμπεράσματα ἀπέχοντα τῆς πραγματικότητος. Βλ. *Principes d'économie politique avec quelques unes de leurs applications à l'économie sociale* par J. St. Mill traduits par m-m. H. Dussard et Courcelle-Seneuil. Paris 1861 δευτέρου ἔκδοσις.

Αὗται ὀφείλονται κατὰ τὸν Mill εἰς τὴν πτώσιν τῶν τιμῶν αἰτινες εἶχον ὑψωθῆ ὑπέικουσαι οὐχί εἰς τὴν φυσικὴν τῶν πραγμάτων ἐξέλιξιν, ἀλλ' εἰς τὰς τεχνητὰς συνθήκας τὰς διαμορφωθείσας ὑπὸ τῆς κερδοσκοπίας. Ἄρα λογικῶς αἱ κρίσεις, ἐπεισόδια ἀσήμαντα, ὥστε νὰ πρέπει νὰ ἀγνοηθοῦν, τοῦ οικονομικοῦ βίου ὀφείλονται εἰς τὴν κερδοσκοπίαν (*).

Τὰ σφάλματα τῆς θεωρίας ταύτης εἶναι παρεμφερῆ μὲ ἐκεῖνα τῆς τοῦ Say δι' ὃ καὶ δὲν θὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν ἀσκηθεῖσαν κριτικὴν. Αἱ θεωρίαι αὗται ἦσαν αἱ ἐπικρατοῦσαι παλαιότερον ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τῶν οικονομικῶν κρίσεων διὰ τῆς ὑπερπαραγωγῆς ἢς προσπαθῶν νὰ συνδυάσῃ ὁ Adolf Weber παραδέχεται (**) ὅτι αἱ θεωρίαι αἰτινες ἀπορρίπτουν τὴν διὰ τῆς ὑπερπαραγωγῆς ἐξήγησιν, λαμβάνουν ὡς προϋποθέσεις τὸν σχηματισμὸν προσφορᾶς καὶ ζητήσεως ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν καὶ συγχρόνως ὁμαλῶς λειτουργοῦντα τὸν ἐλεύθερον ἀνταγωνισμὸν ὅποτε ὄντως πραγματοποιεῖται ποιά τις ἰσορροπία. Τοῦναντίον αἱ ἀσπαζόμεναι τὴν διὰ τῆς ὑπερπαραγωγῆς ἐρμηνείαν θεωρίαι βασίζονται ἐπὶ τῆς μελέτης τῶν παροδικῶν, πλὴν συχῶν, διαταραχῶν τῆς οικονομικῆς ἁρμονίας θεωροῦσαι τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν κατὰ βραχέα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ χρονικὰ διαστήματα.

Ἡ ἀνωτέρω ἄποψις βασικῶς δὲν στερεῖται ὀρθότητος. Λαμβανομένου ὁμῶς ὑπ' ὅψιν ὅτι αἱ πρακτικὸν καὶ θεωρητικὸν ἐνδιαφέρον παρέχουσαι δὲν εἶναι αἱ μακροχρόνια, διακυμάνσεις, ἀλλ' οἱ οικονομικοὶ κύκλοι βραχείας χρονικῆς διαρκείας, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀρνούμενη τὴν ὑπερπαραγωγὴν θεωρία σφάλλεται καὶ μόνον ὡς θεωρητικὸν κατασκευάσμα διὰ τὰς πρακτικῶς ἀσημάντους μακροχρονίους διακυμάνσεις ἔχει ἀξίαν τινα.

Β. Ἀλλὰ πῶς νοοῦμεν σήμερον τὴν ὑπερπαραγωγὴν ὡς αἰτίαν προκαλοῦσαν τὴν κυκλικὴν διακύμανσιν; Καὶ πρῶτον τί νοοῦμεν λέγοντες ὑπερπαραγωγή ἢ γενικὴ ὑπερπαραγωγή; Διὰ τοῦ ὄρου γενικὴ ὑπερπαραγωγή δὲν πρέπει τὰ νομισθῆ ὅτι νοεῖται, τὸ σύνολον τῆς παραγωγῆς ὡς ὑπερβαῖνον τοῦ συνόλου τῶν ἀναγκῶν τῆς καταναλώσεως. Τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συμβῆ, διότι ἡ μὲν παραγωγή τῶν ἀγαθῶν ὑπόκειται εἰς τὸν νόμον τῆς στενότητος ἐνῶ αἱ ἀνάγκαι εἶναι ἄπειροι καὶ ἡ ἱκανοποίησις τῶν μὲν συνδυάζεται μὲ τὴν ἐμφάνισιν ἄλλων. Συνεπῶς ὁ ὄρος γενικὴ ὑπερπαραγωγή πρέπει νὰ περιορισθῆ λαμβανομένων πάντως ὡς προϋποθέσεων τοῦ ἰσχύοντος κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος ἐλευθερίας παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως. Καὶ δὴ νὰ νοηθῆ:

1ον. Ὡς παραγωγή ὠρισμένων, ὑπὲρ τὴν ζήτησιν ἀγαθῶν, δηλαδὴ ὑπὲρ τὴν καθωρισμένην ὑπὸ τῶν ὄρων τῆς παραγωγῆς τιμὴν λ.χ. οἱ παραγωγοὶ ὑπολογίζουσι τὴν ἐπικερδῆ διάθεσιν ἐνὸς προϊόντος εἰς 22 μονάδας, τὴν δὲ ἀζημίαν εἰς 18 μονάδας. Ἡ ζήτησις εἰς τὴν τιμὴν ταύτην τῶν 18 εἶναι κατωτέρα τῆς προσφορᾶς. Τοιοῦτοτρόπως ἔχομεν πλήρως τὴν ἔνοιαν

1) Παρεμφερεῖς ἰδέας διετύπωσεν καὶ ὁ Rau.

2) Allgemeine Volkswirtschaftslehre, 2 ἔκδ. München-Leipzig 1923 σελ. 420.

τῆς ὑπερπαραγωγῆς ὡς ἀποτελέσματος ἀντιοικονομικῆς παραγωγῆς. Ἡ ὑπερπαραγωγή ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην εἶναι συγχροτάτη καὶ προέρχεται ἐκ τῶν ἑξῆς κυρίως λόγων : α) ἐκ τῆς εὐρύτητος τῆς ἀγαθῶν καὶ τῆς φυσικῆς δυσχερείας τῶν προβλέψεων, β) ἐκ τῆς παρελεύσεως μεγάλου χρονικοῦ διαστήματος ἀπὸ τῆς τοποθετήσεως τῶν νέων παγίων κεφαλαίων μέχρι τῆς παραγωγῆς, καθ' ὃ διάστημα αἱ συνθῆκαι μεταβάλλονται, γ) ἐκ τοῦ ρόλου ὃν παίζει ἡ κερδοσκοπία εἰς τὴν σύγχρονον οἰκονομίαν, δ) ἐκ τῆς εὐκόλου εὐρέσεως, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, κεφαλαίων, ε) ἐκ τῶν συνεχῶν καὶ ἀπροσδοκῆτων τεχνικῶν βελτιώσεων καὶ ἐξ ἄλλων δευτερευόντων αἰτιῶν. Δημιουργεῖται λοιπὸν ὑπερπαραγωγή εἰς ἓνα κλάδον τῆς οἰκονομίας, ἣτις εἶναι κατ' ἀρχὰς μερική. Ἐκ ταύτης κατ' ἀνάγκην θὰ προκύψῃ μείωσις τῶν τιμῶν καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ ἐλάττωσις τοῦ εἰσοδήματος τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὸν κλάδον τοῦτον. Ἡ ἐλάττωσις αὕτη θὰ ἔχη ἄμεσον ἀντίκτυπον καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν παραγωγικῶν κλάδων, διότι θὰ περιορισθῇ σημαντικῶς ἡ ζήτησις. Διὰ τῶν σκέψεων τούτων διαγράφεται καὶ ἡ ἔννοια τῆς γενικῆς ὑπερπαραγωγῆς (*). Καί

2ον. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψει καὶ τοῦ ὅτι « ἡ ἀξία τῶν ἀγαθῶν βασιζέται ἐπὶ τῆς ἐλαχίστης χρησιμότητος αὐτῶν. Εἶναι ἀληθές ὅτι αἱ ἀνάγκαι παραμένουν ἀκόρεστοι, ἀλλ' εἶναι ἐν τούτοις ἐπίσης ἀληθές ὅτι ἡ ἔντασις αὐτῶν βαίνει φθίνουσα ἐφ' ὅσον δύνανται νὰ ἐξυπηρετηθοῦν δι' ἀγαθῶν. Ἐφ' ὅσον αὐξίνει ἡ παραγωγή τῶν ἀγαθῶν, ἐπὶ τοσοῦτον ταῦτα ἐξυπηρετοῦν ὀλιγώτερον ἐπιτακτικὰς ἀνάγκας καὶ ἐπομένως αἱ τιμαὶ τούτων πίπτουν διότι οἱ ἔχοντες ὀλιγώτερον ἔντατικὰς ἀνάγκας μικροτέραν μόνον τιμὴν εἶναι διατεθειμένοι νὰ πληρώσουν. Δημιουργεῖται λοιπὸν ὑπερπαραγωγή διὰ τῆς πτώσεως τῶν τιμῶν τῶν ἀγαθῶν ὁπότε οἱ παραγωγεῖς δὲν ἱκανοποιοῦνται (Aftalion) (*).

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω προκύπτει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ὑπερπαραγωγή δὲν εἶναι αὐξήσις γενικῆ ὅλων τῶν ἀγαθῶν ἢ ὑπερβολικὴ αὐξήσις τῶν παραγωγικῶν δυνατοτήτων πλέον τῶν καταναλωτικῶν τοιοῦτων, ἀλλὰ μία δυσαναλογία ἐνίων προσφερομένων ἀγαθῶν μία ἐσωτερικὴ λειτουργικὴ διατάραξις τῆς πολυπλόκου συγχρόνου οἰκονομίας (*). Ἄρα ἡ ὑπερπαραγωγή, ὡς ἐξετέθη, εἶναι εἷς ἐκ τῶν φορέων τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων.

1) Βλ. Wilhelm Lexis: Allgemeine Volkswirtschaftslehre 1910 σελ. 200 καὶ ἐπ. Henri Turchy: Cours d'économie politique 1919 Τόμ. Α. σελ. 446 καὶ ἐπ. Eug. von Philippowich: Grundriss der Politischen Ökonomie, Tübingen 1919 σελ. 416 καὶ ἐπ.

2) op. cit. 498.

3) Röpke, Konjunktur σελ. 58, τοῦ ἰδίου, Die Angst vor der Produktion, Frankfurter Zeitung ἀριθ. 260 τῆς 9ης Ἀπριλίου 1931. Τὴν ἄποψιν ταύτην ἀσπάζεται καὶ ὁ Wagemann. Βλ. καὶ L. Miksch: Gilt es eine allgemeine Überproduction? Jena 1929.

ιδίως διὰ τῆς πτώσεως τῶν τιμῶν ἢν συνεπάγεται. Ἡ ὑπερπαραγωγή εἶναι ἢ κυριώτερα (1) αἰτία τῶν διαταραχῶν, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἡ μόνη (?).

II. Ἡ ὑποκατανώσις καὶ ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους ὡς αἰτίαι τῆς διακυμάνσεως.

A. Ἐκτὸς τῆς διὰ τῆς ὑπερπαραγωγῆς ἐξηγήσεως τῶν οἰκονομικῶν κύκλων πολλοὶ ἐκ τῶν παλαιότερων οἰκονομολόγων προσεπάθησαν νὰ ἐρμηνεύσουν τούτους καὶ κυρίως τὰς κρίσεις ἃς εἶχον ὑπ' ὄψει των, διὰ τῶν περὶ ὑποκατανώσεως καὶ περιορισμοῦ τοῦ κέρδους τοῦ ἐπιχειρηματιοῦ θεωριῶν των.

Ὁ Owen εἶχε παρατηρήσει ὅτι ὁ πλήρης ἐλεύθερος συναγωνισμὸς συνετέλει εἰς τὸ νὰ ὑποφέρει περιοδικῶς ἡ ἐργατικὴ τάξις, μειουμένης τῆς ἀγοραστικῆς αὐτῆς δυνάμεως. Τὴν ἀντίληψιν ταύτην ἐθεμελίωσεν ὁ Jean Sismonde de Sismondi ὑποστηρίζας ὅτι, ἡ ἐκείστοτε ζήτησις ἐξοριᾶται ἐκ τῶν ἐκείστοτε ὑπαρχόντων εἰσοδημάτων. Ἄλλὰ τὰ εἰσοδήματα τόσον τῶν ἐργατικῶν ὅσον καὶ τῶν λοιπῶν τάξεων δὲν αὐξάνουν ἀναλόγως παρακολουθούντα τὴν αὐξήσιν τῆς παραγωγῆς. Καὶ ταῦτα ἡ προσφορὰ ὑπερβαίνει τὴν ζήτησιν, δηλαδὴ ἐμφανίζεται ὑπερπαραγωγή μὲ ὅλας τὰς συνεπείας ἃς αὕτη ἐπιφέρει (πτώσιν τιμῶν, μισθῶν κλπ.), Ἡ ὑπερπαραγωγή εἶναι συνέπεια τῆς ὑποκατανώσεως, ἰδίᾳ τῶν ἐργατικῶν τάξεων, καὶ αἱ ὑπ' αὐτῆς προκαλούμεναι κρίσεις δὲν δύνανται νὰ ἀποφευχθοῦν εἰμὴ μόνον διὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ εἰσοδήματος τῶν ἐργατῶν καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀνισότητος τῶν εἰσοδημάτων.

Βασισθεὶς ἐπὶ τῆς θεωρίας ταύτης ὁ Rodbertus διετύπωσε τὸν περίφημον νόμον τοῦ ἐλαττουμένου ποσοστοῦ τοῦ ἡμερομισθοῦ (*Gesetz der fallenden Lohnquote*) κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ λόγος τῆς συνολικῆς παραγωγῆς εἶναι ἀνιστρόφως ἀνάλογος τοῦ ποσοστοῦ τοῦ δι' ἡμερομίσθια διατιθεμένου τμήματος τῆς παραγωγῆς (δηλ. τοῦ εἰσοδήματος). Ἦτοι ἐνῶ αὐξάνει ἡ παραγωγή, τὸ εἰς ἡμερομίσθια ἀναλογῶν ποσοστὸν τῆς συνολικῆς παρα-

1) Ἐπὶ μακρὸν αἱ κρίσεις ὀνομάζοντο «κρίσεις ὑπερπαραγωγῆς» π.χ. βλ. τὸν χαρακτηριστικὸν τίτλον τοῦ ἔργου τοῦ Aftalion «Les crises périodiques de surproduction».

2) Ὡς ἐκ τῆς ὅλης ἀναπτύξεως καταφαίνεται, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν τὴν ὑπὸ τοῦ Kautsky διατυπωθεῖσαν θεωρίαν περὶ τῆς ὑπάρξεως μιᾶς χρονίας ὑπερπαραγωγῆς. Αὕτη δὲν εἶναι δυνατὴ διότι, πρὶν ἢ καταστῆ χρονία θὰ ἐπέλθῃ μεταβολὴ τοῦ σταδίου τῆς οἰκονομικῆς διακυμάνσεως ὅποτε θὰ παύσῃ αὐτομάτως ὑφισταμένη. Καὶ ταῦτα κρατούντος ἀμγυοῦς τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν σημερινὴν «ρυθμιστικοελευθέραν» σύνθεσιν τῆς οἰκονομίας πάλιν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ χρονία ὑπερπαραγωγή. Τοῦτο ἀποδεικνύει τελείως ἡ σύγχρονη οἰκονομικὴ κρίσις. Ὁ Kautsky ἀκολουθεῖ μέχρι τινὸς τὸν Marx ὅστις ἐδέχεται κρίσεις ὑπερπαραγωγῆς ὀφειλομένας εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς αὐξήσεως τῶν κερδῶν τῶν ἐπιχειρήσεων ἢ τῆς διατηρήσεως αὐτῶν, ἐνῶ πίπτει τὸ ποσοστὸν τούτων, διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς ποσότητος τῶν προϊόντων αἵνα θὰ διατεθοῦν. Βλ. Π. Κ. Κ. α. ν ε λ λ ο π ο ὑ λ ο υ, Κάρλοιο; Μάρξ, Ἀθῆναι 1931 σελ. 59.

γωγῆς τρένει πρὸς μείωσιν. Κατὰ συνέπειαν δημιουργεῖται ὑπερπαραγωγὴ καὶ τὰ ἐπακόλουθά της, δηλαδή ἡ κρίσις καὶ πλὴν ταύτης καὶ οἱ πόλεμοι διότι οἱ παραγωγοὶ ζητοῦντες νέας ἀγορὰς καθίστανται ὁπαδοὶ ὑπερμυλιαστικῶν ἀρχῶν (*).

Ἐπιχειρηματιῶν ἐκ τῶν ἀνωτέρω θεωριῶν ὁ Marx διετύπωσε τὴν γνωστὴν θεωρίαν του περὶ τῆς προοιούσης ἐλαττώσεως τοῦ ποσοστοῦ τοῦ κέρδους τοῦ ἐπιχειρηματίου(2) τὸ πρῶτον εἰς τὸ «Κομμουνιστικὸν μανιφέστον» καὶ εἶτα εἰς τὸ «Κεφαλαίον». Κατὰ τὸν Marx «ἡ ἀξία ἐνὸς ἀγαθοῦ εἶναι ἴση μὲ τὴν ἐργασίαν ἣτις ἀπαιτεῖται κοινωνικῶς διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ παραγωγόντος αὐτὸ ἐργάτου (καὶ τῆς οἰκογενείας του), σὺν τῇ δαπάνῃ τοῦ διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ ἀγαθοῦ καταναλωθέντος κεφαλαίου». Τὸ κέρδος τοῦ ἐπιχειρηματίου προέρχεται ἀπὸ τὴν ὑπερξίαν, ἣτις πάλιν εἶναι ἀπόρροια τῆς ὑπερεργασίας (δηλ. τῆς ἐργασίας ἐπὶ πλεόν ἐκεῖνης ἣτις εἶναι ἀναγκαία διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ἐργάτου). Ἐν τῇ κεφαλαιοκρατικῇ οἰκονομίᾳ γίνεται ἐκδηλος ἡ προσπάθεια τῆς τελειοποιήσεως τῶν τεχνικῶν μέσων τῆς παραγωγῆς καὶ κατὰ συνέπειαν τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων (*). Ἴσως τὸ ποσοστὸν τοῦ κέρδους τοῦ ἐπιχειρηματίου μειοῦται καὶ ἐκ τῆς μειώσεως τούτου μειοῦται πάλιν καὶ τὸ εἰσόδημα τοῦ ἐπιχειρηματίου καὶ τοῦ ἐργάτου (διότι ὀσφαλῶς πίπτουν τὰ ἡμερομίσθια) καὶ προκαλεῖται κρίσις. Ἡ μείωσις αὕτη τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἐργατῶν καθιστᾷ τὴν ἐργασίαν εὐθνηγοτέραν καὶ τὸν ἐργατικὸν χρόνον μεγάλυτερον, δηλαδή συντελεῖ εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ κέρδους τοῦ ἐπιχειρηματίου, ὅστις τείνει εἰς νέας παγώσεις καὶ ἐξακολουθεῖ ἕως ἄραυτο ἀπὸ αὐτὸς φαῦλος κύκλος.

Ὡστε κατὰ Marx αἱ κρίσεις εἶναι ὄργανικὸν μέρος τῆς κεφαλαιοκρατικῆς οἰκονομίας ὀφειλόμεναι εἰς τὴν ὑποκατανάλωσιν ἢ ἄλλως τὴν πλημμελῆ κατανομήν τῶν εἰσοδημάτων (*).

B. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω θεωριῶν σήμερον ἡ συνθετικὴ ὀλοκληρωτικὴ ἐξέτασις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς μῆς ὀδηγεῖ εἰς τὸ νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀναμφισβητήτως ἢ διὰ τῆς μειώσεως τῶν εἰσοδημάτων ὑποκατανάλωσις συντελεῖ, ἀδια-

1) Πρὸς ριζικὴν θεραπείαν τῶν κρίσεων προέτεινεν ὁ Rodbertus τὴν κοινοκτημοσύνην τῆς γῆς καὶ τῶν μέσων παραγωγῆς. Παραλλήλους ἰδέας ἀνέπτυξεν ὁ J. H o b s o n : The Industrial System, London 1909.

2) Καὶ ὁ John St. Mill εἶχεν παρατηρήσει τὴν προοιούσαν ἐλάττωσιν τῶν τόκων τῶν κεφαλαίων καὶ τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους.

3) Βραδύτερον ὁ Marx διὰ νὰ ἄρῃ τὸ ἀσυμβίβαστον τῆς θεωρίας του καὶ τῆς πραγματικότητος ἐδέχθη ὅτι «τὸ ποσοστὸν τοῦ κέρδους ἐν τῇ πραγματικότητι εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὸ συνολικὸν μέγεθος κεφαλαίου κινῶς καὶ ὄχι πρὸς τὴν ὄργανικὴν αὐτοῦ σύνθεσιν». Βλ. τὴν ὥραιαν ἀνάλυσιν τοῦ Π. Κ a v e λ λ ο π ο ὕ λ ο u ο p. cit. σελ. 48 καὶ τὴναὐτόθι παραπομπὴν εἰς τὸν Marx.

4) Τὴν βασικὴν ταύτην θεωρίαν τοῦ Karl Marx ἠκολούθησαν κατὰ τὸ δυνατὸν πιστῶς πολλοὶ ἐκ τῶν μαρξιστῶν ἐν οἷς καὶ οἱ N. B u c h a r i n : Die Oekonomie der Transformationsperiode. Hamburg 1922 καὶ ἡ R o s a L u x e m - b u r g εἰς τὸ βιβλίον της : Die Akkumulation des Kapitals, 1913.

φόρως ποῦ ὀφείλεται, εἰς τὰς ἐναλλαγὰς τῶν φάσεων τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου. Διότι ναι μὲν δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀληθές, ὅτι ἐλαττωμένου τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ ἐλαττοῦται καὶ ἡ ὀλικὴ ἀγοραστικὴ δύναμις τοῦ πληθυσμοῦ δεδομένου ὅτι τὸ ἐπὶ πλέον εἰσόδημα τὸ ἀποκοτῶν οἱ κεφαλαιοῦχοι οἵτινες δύνανται νὰ τὸ καταναλώσουν πρὸς ὄφελος τῆς οἰκονομίας, ἂν καὶ εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν κεφαλαιούχων κατανάλωσις θὰ εἶναι μικροτέρα, ὡς ἐκ τῆς δυνατότητος τῆς καλύψεως εὐχερῶς καὶ πρότερον τῆς πληθῆος τῶν ἀναγκῶν τῶν καὶ ἐπίσης πιθανόν, ὅτι θὰ στραφοῦν πρὸς νέας ἐπενδύσεις ἢ ἀποταμιεύσεις. Πάντως ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἐργατικοῦ εἰσοδήματος, ἀποτόμως μάλιστα ἐπερχομένη, ἀσφαλῶς θὰ ἐπιφέρῃ μείωσιν τῆς δυναμικότητος αὐτῶν, μείωσιν τῆς ζητήσεως καὶ συνεπῶς ἀντιθέτως ὑπερπαραγωγῆν.

Ἄλλὰ προβάλλουν τὰ ἐρωτήματα 1ον) διατι αἱ κρίσεις ἐμφανίζονται κατὰ τὰς ἀνθήσεις ὁπότε ἡ αὔξησις τῶν ἡμερομισθίων συντελεῖ εἰς τὴν αὔξησιν τῆς καταναλωτικῆς δυνάμεως τοῦ πληθυσμοῦ; Εἰς τοῦτο δίδεται ἡ ἀπάντησις ὅτι ἡ καταναλωτικὴ δύναμις τῶν ἐργατῶν, συμφώνως μὲ τὸν σιδηροῦν νόμον τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ, ἐλάχιστα αὐξάνει, διότι ἡ αὔξησις αὕτη ταυτίζεται μὲ τὴν αὔξησιν τῶν τιμῶν, ἐνίοτε δὲ δὲν παρακολουθῆ καὶ ταύτην. Ἐνῶ ὁπωσδήποτε ἡ παραγωγὴ καὶ ἡ προσφορὰ αὐξάνουν διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν ἐπιχειρήσεων, καὶ 2ον) Τίς ἡ σχέσις μεταξὺ ὑπερπαραγωγῆς καὶ ὑποκαταναλώσεως κατὰ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν ἐπὶ τῆς οἰκονομίας, τὴν ἔχουσιν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κυκλικὴν διακύμανσιν; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν δύναται νὰ δοθῆ ἱκανοποιητικὴ ἀπάντησις. Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἀμφότερα τὰ φαινόμενα εἶναι ἐκ τῶν αἰτίων τῆς ἐναλλαγῆς τῶν σταδίων καὶ ἀκόμη ὅτι τὸ μὲν ἔχει τεραστίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ δέ. Τίς ὁμως ἡ ποσοτικὴ ἐπίδρασις τοῦ ἐνὸς ἐπὶ τοῦ ἄλλου καθὼς καὶ τί τὸ πρῶτερον καὶ πρότερον ἐξ αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὀρισθῆ ἀναμφιβόλως. Λογικῶς prius εἶναι ἡ ὑπερπαραγωγὴ ἀλλὰ τοῦτο δὲν συμβαίνει καὶ πάντοτε ἐν τῇ πραγματικότητι. Ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ Μαρκ ἡμῖς βεβαίως, ὡς καὶ ὁ ἴδιος ἀνεγνώρισεν δὲν εἶναι ἱκανοποιητικὴ, διότι τὸ κέρδος δὲν ἐξαργάται μόνον ἐκ τῆς ἐργασίας, δεχόμεθα τὸ ὅτι ἡ μείωσις τοῦ ποσοστοῦ τοῦ κέρδους ἔχει σπουδαίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς διακυμάνσεως διότι ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐλάττωσιν τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων (διὰ τῆς rationalisation ἡμῖς ἐπακολουθεῖ), τὴν μείωσιν τοῦ ἐθνικοῦ πλοῦτου καὶ τὴν ὑπερπαραγωγῆν (1).

III. Ἡ ὑπερκεφαλαίωσις, ἡ ὑποκεφαλαίωσις καὶ ἡ ὑπεραποταμίευσις ὡς αἰτίαι τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων.

Ἄλλος λόγος τῆς μεταβολῆς τοῦ σταδίου ἐνὸς οἰκονομικοῦ κύκλου ἀνευρίσκειται εἰς τὴν κατὰ τὴν ἀνθῆσιν παρατηρουμένην συσσώρευσιν ἢ ἔλλειψιν κεφαλαίων.

1) Βλ. ἀνωτ. σελ. 365 σημ. 3.

Α. Ὁ Karl Marx καὶ ὁ Tugan-Baranowsky (1) ὑπεστήριζον τὴν γνώμην ὅτι ὑπάρχει μία κακὴ κατανομή μεταξὺ μέσων παραγωγῆς καὶ μέσων ἀμέσου καταναλώσεως. Δηλαδή παράγονται πολὺ πλείονα παραγωγικά ἀγαθὰ ἀπὸ τῶν καταναλωτικῶν (2). Ἡ ῥοπή αὕτη τῶν κατόχων διαθεσίμων κεφαλαίων ὅπως τὰ ἐπενδύουσιν ἰδρύνοντες νέας ἐπιχειρήσεις, ἀδιαφόρους οἰκονομικὰς ἢ ἀντιοικονομικὰς, ἢ ἐπεκτείνοντες τὰς ἤδη ὑφισταμένας διὰ νέων ἐγκαταστάσεων κλπ. συντελεῖ εἰς μίαν συσσώρεισιν κεφαλαίων, ἣτις εἶναι εἰς ἕκ τῶν εἰδιακριτωτέρων φορέων τῆς μεταβολῆς τοῦ οἰκονομικοῦ σταδίου (3). Διότι πᾶσα νέα ἐπένδυσις κεφαλαίων ἔχει ὡς συνακόλουθα συνήθως τὴν τελειοποίησιν τῶν τεχνικῶν καὶ οἰκονομικῶν μέσων τῆς παραγωγῆς (τεχνικαὶ βελτιώσεις — rationalisation) ἵτινα πάλιν καταλήγουν εἰς ὑπερπαραγωγὴν ἀφ' ἐνός καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν ἀκνητοποίησιν κεφαλαίων ἵτινα δὲν δύνανται ἐπὶ μακρὸν ἢ καὶ οὐδέποτε νὰ χρησιμοποιηθοῦν δι' ἄλλους παραγωγικοὺς σκοπούς. Πρὸς τοῦτοις ἡ τοιαύτη συσσώρευσις ἐνισχύει καὶ τὴν κατὰ μᾶζας παραγωγὴν μὲ ὅλα τὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς (4).

Ἡ ἄποψις αὕτη ὡς ἀνωτέρω ἐξετέθη στερεῖται ἀκριβείας διότι παραγνωρίζει τέλεον τὸν ῥόλον τῶν τιμῶν εἰς τὴν σύγχρονον καπιταλιστικὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν ἰσορροποιητικὴν αὐτῶν δύναμιν. Τὸ γεγονός ὅμως τῆς συγκεντρώσεως τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς τάσεως πρὸς ἀκαταπαύστους ἐπενδύσεις δὲν ἀρνεῖται ἡ σύγχρονος θεωρία (5). Τὸ πὼς βεβαίως θὰ ἐκτιμηθῇ ἡ τοιαύτη ἐπενέργεια τῆς συσσωρεύσεως τῶν κεφαλαίων ἐπὶ τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως εἶναι ζήτημα τῶν ἰδιαιτέρων ἐκάστοτε συνθηκῶν (6).

Β. Παράλληλος θεωρία ἣτις ὅμως θεμελιεῖται, οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἐπενδύσεων τῶν κεφαλαίων, ἀλλὰ ἐπὶ τῆς ὑπεραποταμιεύσεως εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ

1) Αἱ θεωρίαι τῶν αὐτῶν παραλλάσσον εἰς πλείστα σημεῖα ἀλλ' ἡ βασικὴ τῶν ἀντίληψις εἶναι ἡ αὐτή.

2) Ἡ ἐξήγησις τοῦ φαινομένου τούτου ἐγκεῖται κατὰ Marx εἰς τὸ ὅτι οἱ ἐπιχειρηματῆαι παράγοντες ἐλαύνονται ἐξ ἀτομικῶν συμφερόντων καὶ οὐχὶ ἀπὸ σκοποῦ ἐξυπηρετήσεως τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

3) Βλ. Boniatian op. cit. σελ. 401 καὶ ἐπ.

4) λ.χ. Τυποποίησιν προϊόντων, μείωσιν προσωπικότητος τῶν ἐργατῶν, ἀναζήτησιν εὐρύτερων ἀγορῶν, ἀδυναμίαν προβλέψεων κλπ. Βλ. Grundriss der Soziale-ökonomik. Bearbeitet von Fr. von Gottl-Ottlilienfeld κλπ. Βον μέρος, σελ. 380 καὶ ἐπ. Tübingen 1914.

5) Röpke—Aftalion—Lescure—Franz Oppenheimer (Grundriss der Theoretischen Oekonomik, Jena 1926 σελ. 100 καὶ ἐπ. Βον μέρος). — Boniatian μὲ διαφορὰς ἐννοεῖται ἀρκετὰ οὐσιώδεις. Ὁ τελευταῖος μάλιστα δίδει πρωτεύουσαν εἰς τὴν ἄποψιν ταύτην σημασίαν.

6) π.χ. Ἡ σύγχρονος κρίσις κατὰ τοὺς καθηγητὰς κ. κ. Rist καὶ Βαρβαρέσσον ὀφείλεται πρωταρχικῶς εἰς τὰς νέας μεγάλας ἐπιχειρήσεις αἰτινες μεταπολεμικῶς ἐδημοουργήθησαν, μὴ προβλέψασαι τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἀγορᾶς νὰ ἀπορροφήσῃ ὀλόκληρον τὴν παραγωγὴν τῶν. Ἐκτὸς δὲ τούτου λόγῳ τῶν τελωνειακῶν τειχῶν αἱ πλείστα κατέστησαν καὶ ἀντιοικονομικαὶ ὡς μὴ δυνάμεναι νὰ παραγάγουν ἀναλόγως τῆς δυναμικότητός των.

Lederer υποστηριχθεῖσα, καθ' ἣν ἡ διακυμάνσις λαμβάνει χώραν διότι ἡ αἰξίσις τῶν ἡμερομισθίων τῶν ἐργατῶν δὲν εἶναι ἀνάλογος τῆς αὐξήσεως τῶν τιμῶν καὶ οἱ κεφαλαιοῦχοι ἀποκοτῶν μέγα εἰσόδημα ὑπερ ὅμως δὲν καιευθύνουν εἰς παραγωγὴν ἀνάλογον τῶν κερδῶν των. Τοιοῦτοτρόπως ἐκ τῆς ὑπεραποταμιεύσεως δημιουργεῖται καὶ τις περιορισμὸς τῆς ζήτησεως καταναλωτικῶν εἰδῶν, διότι ἡ κατανάλωσις μένει περὶ τὸν ἢ αὐτὴ δεδομένου ὅτι ἡ ἀγοραστικὴ ἱκανότης τῶν ἐργατῶν παρέμεινε στάσιμος. Ἡ ἀφθονία ἐξ ἄλλου τῶν κεφαλαίων τὰ ὅποια δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραμείνουν ἀχρησιμοποίητα ἐπὶ μακρὸν, δημιουργεῖ εὐνοϊκοὺς ὄρους διὰ μὴ οἰκονομικὰς προβλέψεις ἰδρύσεων ἐπιχειρήσεων καὶ κατὰ προτίμησιν ἀναπαραγωγικῶν ἀγαθῶν. Ἡ θεωρία αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγήσῃ ὅλας τὰς οἰκονομικὰς διακυμάνσεις. Πάντως δι' ὠρισμένας περιπτώσεις καὶ δι' ὠρισμένας οἰκονομίας δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς παρέχουσα στοιχεῖα ἀληθείας. Ἡ ἰσχύς της κατὰ ταῦτα θὰ ἐξαρτηθῇ ἐκ τῶν πραγματικῶν ἐν ὠρισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ γεγονότων (1).

Γ. Ὅπως ἀντιθέτως πρὸς τὰς ἀνωτέρω θεωρίας ὁ Gustaw Cassel ἀνέπτυξεν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ μεταβολὴ τῶν σταδίων τῆς διακυμάνσεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἔλλειψιν κεφαλαίων (Kapitalmangel). Κατ' αὐτόν, τὸ βραχὺν σφάλμα τῆς παραγωγῆς ἐγκτεται εἰς τὴν κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ποσοῦ τῶν διαθέσιμων κεφαλαίων. Αἰτία τῆς κρίσεως εἶναι τὸ ὅτι κατὰ τὴν ἀνθησιν αἱ ἐπιχειρήσεις (κυρίως τῶν ἀναπαραγωγικῶν εἰδῶν) ἐπεκτείνουν τὰς ἐργασίας των ἐξαντιλοῦσαι τὰ κεφάλαια ἅτινα διαθέτουν καὶ τὰς εἰς ταύτας διδομένας πιστώσεις. Οὕτως ἀναγκαίως περιορίζεται ἡ πραγματικὴ των ἱκανότης ἐκ τῆς ἐλλείψεως κεφαλαίων ἣτις ἐμφανίζεται μὲ τὴν ὑψωσιν τοῦ τόκου. Εἶναι ὀρθὴ κατ' ἀρχὴν ἡ παρατήρησις τοῦ Cassel καθ' ἣν ὁ κατὰ τὸ τέλος τοῦ ὄργανου περιορισμὸς τῶν πιστώσεων ὡς καὶ ἡ ὑψωσις τοῦ προεξοφλητικοῦ τόκου συντελεῖ εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῆς κρίσεως, ἐὰν ληφθῇ μάλιστα σπουδαίως ὑπ' ὄψιν ὁ ρόλος τῶν πιστώσεων εἰς τὴν σημερινὴν οἰκονομίαν (2). Παρὰ ταῦτα εἶναι πῶς ὑπερβολικὸν τὸ νὰ δεχθῇ τις ὅτι ἡ ἔλλειψις τῶν κεφαλαίων εἶναι ἡ κυρία αἰτία τῶν διακυμάνσεων διότι κατὰ τὴν ἀνθησιν τὸ οὐσιῶδες γνῶρισμα εἶναι ἡ τίσις πρὸς ἐπενδύσεις ὡς καὶ ἡ ἀφθονος παροχὴ πιστώσεων.

IV. Τὰ μέσα πληρωμῆς ὡς αἰτίαι τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως.

Κρίνοντες τὰς κλασσικὰς θεωρίας περὶ τῆς ὑπερπαραγωγῆς, εἴχομεν σημειώσει, ὅτι παραγνωρίζουν τὸν ρόλον τοῦ χρήματος καὶ γενικώτερον τῶν

1) E. Lederer op. cit. 4, Abs. I μέρος σελ. 354, ἐπ.

2) Ἡ ὅποια μάλιστα ὑπὸ τοῦ Hildebrand θεωρεῖται ὡς πιστωτικὴ. Βλ. Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft 1845, σελ. 276. Καὶ ὁ E. Seligman δίδει εἰς τὴν πίστιν ἐν σχέσει μὲ τὰς οἰκονομικὰς κρίσεις, πρωτεύουσας σημασίαν. Βλ. Principes d'économie, γαλλ. μετ. 1927 σελ. 232, Credit et Crises. Βλ. τοῦ Cassel καὶ τὸ Traité d'économie politique, γαλλ. μεταφ., Paris 1929 τόμ. Β. σελ. 223 καὶ ἐπ.

κυκλοφοριακῶν μέσων. Ὁ ρόλος τὸν ὁποῖον παίζει ὁ παράγων οὗτος εἶναι σπουδαιότατος εἰς τὴν οἰκονομικὴν διακείμενον ('). Αἱ δύο κυριώτεραι θεωρίαι τῆς ἐπιδράσεως τοῦ χρήματος ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῶν τιμῶν ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῶν ὡς αἱ πρωτεύουσαι θεωρίαι καὶ διὰ τὴν ἐξήγησιν τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων. Ἡ μὲν ὑποστηρίζει ὅτι ἐὰν παραμένουν ἀμετάβλητοι αἱ λοιπαὶ συνθῆκαι, αὐξάνονται δὲ (ποσοτικῶς) τὰ κυκλοφοριακὰ μέσα τότε ἀναγκασίως θὰ μειωθῇ ἡ ἀξία τοῦ χρηματος καὶ θὰ ἐπικολοιθῆσιν πτώσις τιμῶν ἥτις καὶ θὰ προκαλέσῃ τὴν διακείμενον.

Ἡ δ' ἐτίθετο δέχεται ὅτι οἱ τιμαὶ καθορίζουν τὸ ποσὸν τοῦ κυκλοφοροῦντος χρήματος καὶ ἡ ἕψωσις ἢ ἡ πτώσις αὐτῶν, περιορίζουσα ἢ αὐξάνουσα τὸ ποσὸν καὶ τὴν ἀξίαν τῶν μέσων πληρωμῆς, συνεπάγεται τὰς μεταβολὰς τῶν κρίσεων τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου.

Τὴς θεωρίας ταύτας, ἀναπτυχθείσας καὶ ὑποστηρηθείσας ὑπὸ τῶν Ricardo, Mach Culloch, Tooke, Lord Overstone, καὶ ἐνισχυόμενας ἔτι σήμερον ὑπὸ τῶν Irving Fischer, John M. Keynes, Gustaw Cassel, E. A. Hayek, L. Mises, δέχεται ἡ σύγχρονος θεωρία, ἀναλόγως βεβαίως τῆς ἰδιαίτερας θέσεως ἐκείνου μελετητοῦ, ὡς ἐξηγοῦσας ἰδίως τὰς ἀφορμὰς τῶν φαινομένων τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως. Πρὸ πάντων πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἀριθμὸς ὑπαρξίς κυκλοφοριακῶν μέσων κατὰ τὰς περιόδους τῶν ἀνθήσεων καὶ ἡ ἐλάττωσις τούτων κατὰ τὴν περίεδον τοῦ ὄργασμοῦ. Λέν δυνάμεθα ὅμως νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀπολύτως στατιστικῶς ἀποδεδειγμένον ὅτι πάντοτε ἡ αὐξήσις τῶν μέσων πληρωμῆς προηγείται τῶν περιόδων τῆς ἀνθήσεως. Ἐπίσης πρέπει νὰ ἐπιλογισθῇ σοβαρῶς καὶ ἡ ἐξίρησις τοῦ ἐπιπέδου τῶν τιμῶν ἀπὸ τῆς ἐτήσιας παραγωγῆς χρυσοῦ (Cassel), ὡς καὶ ἡ μεγάλη σχέσις τῶν τιμῶν καὶ τῶν ἐπιτορεματίων, ἥτις ὅμως ὡς παρατηρεῖ ὁ Wagemann, δὲν δύναται ἐλαφροῦς νὰ καθορισθῇ καὶ μάλιστα εἰς τὸ σημεῖον τοῦ ποῖον ἐκ τῶν δύο ἐπενεργεῖ ὡς πρῶτον αἴτιον τῆς οἰκονομ. διακυμάνσεως(?).

1) Βλ. L. Mises : Theorie des Geldes und Umlaufsmittel, 2. έκδ. München und Leipzig 1924, W. Röpke : Geldtheorie und Weltkrise, Deutscher Volkswirt. άρ. 52 τῆς 25 Σεπτεμβρίου 1931, L. Hahn : Volkswirtschaftliche Theorie des Bankkredits, 3 έκδ. Tübingen 1930, E. A. Hayek : Monetary κλ. σελ. 101 καὶ ἐπ. E. Essler : Konjunktur und Geldmarkt 102.1908 Stuttgart und Berlin 1909, A. Michalek : Die Quantitätstheorie als Grundlage der Konjunkturforschung, 1929. Παρ' ἡμῶν βλ. Xen. Zolotas : L' étalon-or en théorie et en pratique, Paris 1933 § 1. Les mouvements cycliques σελ. 136 καὶ ἐπ. ὅπου ἀδρομερῆς ἐξέτασις τοῦ ὅλου προβλήματος. G. Cassel : The crisis in the world's Monetary system, Oxford 1932, A. Laiblemann : La crise monétaire et son remède, Paris 1924.

2) Ἡ ἐκθεσις τῆς ὑποεκτροπῆς τοῦ χρυσοῦ τῆς 9 Ἰουνίου 1932 δέχεται ὅτι ἡ πτώσις τῶν τιμῶν καὶ ἡ σύγχρονος κρίσις δὲν ὀφείλεται εἰς νομισματικὰ αἴτια. Μεγάλην βαρύντητα διὰ τὴν θεωρίαν τῶν νομισματικῶν αἰτίων τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων θὰ ἔχη τὸ «πείραμα Rooswelt» τοῦ ὁποῖου τὰ ἀποτελέσματα δὲν εἶναι ἀκόμη ἐμφανῆ ὥστε νὰ ὀδηγήσουν εἰς ἀσφαλῆ συμπεράσματα. Βλ. H. Hahn : Das amerikanische Planning 1933.

V. Δι φυσικαι μεταβολαι ως αιτιαι της κυκλικης διακυμανσεως.

Υπεστηρίχθη ἄλλοτε ὅτι ὡς αἰτια τῶν κρίσεων δέον νὰ θεωρηθοῦν καὶ αἱ ἀφορίαι ἢ καὶ εὐφορίαι τῶν καρπῶν τῆς γῆς. Ὁ Jevons, ἀκολουθῶν τὸν Juglar, ὑπεστήριξεν, ὅτι ἔχουν σχέσεις αἱ οικονομικαὶ κρίσεις μὲ τὰς κηλίδας τοῦ ἡλίου αἵτινες περιοδικῶς ἐπιναφαίνονται ἀνὰ 10 περίπου ἔτη, ὡς αἱ κρίσεις (*). Βραδύτερον ὑπερεμάχησαν τῆς θεωρίας ταύτης οἱ Brūc Kner καὶ Dietzel. Σήμερον τὸ μόνον τὸ ὁποῖον δύναται τις νὰ δεχθῆ εἶναι ὅτι πιθανῶς νὰ ὑπάρχη ἐπίδρασις τις τῶν τιμῶν τῶν γεωργικῶν προϊόντων ἐπὶ τῶν ἐξ αὐτῶν παραγομένων ἐμπορικῶν, αἵτινες πάλιν συντελοῦν εἰς τὴν οικονομικὴν διακύμανσιν. Ἄλλ' ἢ σχέσις αὕτη, ἀστάθμητος οὔσα, δὲν ἔχει εἰσέτι ἐξακριβωθῆ καὶ μελετηθῆ ἐπιστημονικῶς (Spiethoff).

VI. Οἱ ψυχολογικοὶ παράγοντες ὡς αἰτιαι της κυκλικης διακυμανσεως.

Ὁ ῥόλος ὃν παίζουν εἰς τὴν διακύμανσιν οἱ ψυχολογικοὶ φορεῖς εἶναι κολοσσαῖος.

Τοῦτο ἐδέχθη πλήρως ἡ ὀλοκληρωτικὴ συνθετικὴ θεωρία τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων (*). Οἱ ψυχολογικοὶ παράγοντες ἐπιδρῶν πολλοπλῶς. Κατὰ τὴν ἀνθησιν ὁ ἐπιχειρηματίας ἔχει τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ τοιαύτη κατάσταση θὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μακρόν, ὅτι θὰ συνεχισθῆ ὑψοῖσι τῶν τιμῶν κλπ. (*). Βασιζόμενος ἐπὶ τῆς πίστεώς του ταύτης ἐπεκτείνει τὰς ἐργασίας του, ὑποθέτων ὅτι μόνος αὐτὸς εἶναι ὁ προβλέπων καὶ ἐπεκτείνων. Τούναντίον κατὰ τὴν ὑφεσιν, λόγῳ τῆς κρατούσης ἐλλείψεως ἐμπιστοσύνης διὰ τὸ μέλλον, φοβεῖται νὰ κινηθῆ καὶ νὰ ἐπωφεληθῆ τῶν εἰσθιῶν συνθηκῶν διὰ τὴν παραγωγὴν καὶ κατὰ τὴν κρίσιν κυριαρχούμενος ὑπὸ ἀπαισιοδύξων συναισθημάτων καὶ φοβούμενος μεγαλυτέραν πτώσιν τιμῶν, καταβιβάζει τὰς τιμὰς καὶ πωλεῖ ἀθρόως παραβλέπων ὅτι τοιουτοτρόπως ἐπιτείνει εἰσέτι ταύτην. Ὁ καταναλωτὴς ἀφ' ἐτέρου παρεμφερῶς σκεπτόμενος κατὰ τὴν ἀνθησιν καὶ φοβούμενος νέας ἀνξήσεις τῶν τιμῶν σπεύδει νὰ ἀγοράσῃ, ἐνῶ κατὰ τὰς κρίσεις ἀναμένων μεγαλυτέραν πτώσιν δὲν ἀγοράζει, συντείνων οὕτως εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις εἰς τὴν καταστροφικὴν πορείαν τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως.

Ταῦτα πάντα συμβαίνουν, κατὰ φυσικὸν λόγον, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει

1) Ἀκριβέστερον αἱ κηλίδες ἀναφαίνονται ἀνὰ 10.459 ἔτη, ἐνῶ αἱ κρίσεις ἀνὰ 10.466 ἔτη. Ἐννοεῖται ὅτι σήμερον ἡ ἄποψις αὕτη δὲν ὑποστηρίζεται σπουδαιοφανῶς. Ἀξίζει διὰ τὴν ἱστορίαν νὰ ἀναφερθῆ ὅτι ὁ πρῶτος σχὼν τὴν ἰδέαν ἦτο ὁ ἄγγλος ἀστρονόμος H e r s c h e l: Philosophical Transactions of the Royal society of London — 1801 — Βλ. τοῦ H. Dietzel: Ernten (Handwörterbuch der Stratswissenschaften τόμ. 3, Γ' ἐκδ. 1909 σελ. 1091 ἑπ.).

2) Röpke, Die Konjunktur σελ. 70 καὶ ἑπ. Ἄλλοι ἐνθερμοὶ ὄπαδοὶ εἶναι οἱ Schumpeter, Ρίγου καὶ Lawington.

2) Βλ. λ.χ. τὴν ἐκφραστικὴν γαλλικὴν παροιμίαν «La hausse amène la hausse».

ἐλεύθερος ἀνταγωνισμὸς καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ εὐχέρεια τῆς δι' ἀτομικῆς πρωτοβουλίας ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν (1). Κυρίως κατάδηλος γίνεται ἡ ἐπίδρασις τῶν ψυχολογικῶν φορέων εἰς τὰ χρηματιστήρια, ἐνθα αἱ τιμαὶ τῶν ἀξιῶν αὐξομειοῦνται πολλάκις ἄνευ βαθυτέρας αἰτίας. Ἐπίσης, αὐτὴ σχεδὸν εἶναι ἡ ἐπήρεια τῶν ψυχολογικῶν παραγόντων κατὰ τοὺς πανικούς, ὅποτε ἡ ἄμεσος ἀνάληψις τῶν καταθέσεων παρ' ὄλων τῶν καταθετῶν καταβαραθροῖ καὶ εὐρώστους τραπεζιτικούς ὀργανισμούς, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς νομισματικῆς κυκλοφορίας ἐνθα ἡ ἀξία τοῦ νομίσματος ἐξαρτᾶται κατὰ πολὺ καὶ ἐκ ψυχολογικῶν ὄρων.

Ἐλικῶς συμπερινομεν ὅτι ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων αἱ ἰδέαι καὶ τὸ αἰσθημα ἐπενεργοῦν σοβαρώτατα. Ἀτυχῶς ἡ ἐπίδρασις τῶν εἶναι ἀσιτήμητος καὶ δὲν δύναται ποσοτικῶς νὰ παρασταθῇ. Ἀπλῶς καὶ μόνον ἀντιλαμβανόμεθα τὴν ὑπαρξίν των, τὴν διαπιστοῦμεν, δυνάμεθα νὰ ἀντεπεξέλθωμεν κατ' αὐτῆς, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν μετρήσωμεν καὶ νὰ γνωρίζωμεν πόση εἶναι καὶ πῶς ἐπιδρῶ ἐπὶ τῆς οἰκονομίας.

VII. Ἡ Πολιτεία ὡς αἰτία τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων.

Ἡ Πολιτεία δύναται διττῶς νὰ ἔχη ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως. 1ον) Ὡς οἰκονομία. Τὰ ἔσοδα καὶ αἱ δαπάναι τῆς Πολιτείας δύνανται νὰ συντελέσουν εἰς τὴν κυκλικὴν διακύμανσιν εἴτε ἄλλ. διὰ τῆς προμηθείας τῶν πρὸς κίλυφην τῶν ἀναγκῶν της, εἴτε διὰ τῶν κρατικῶν ἐπιχειρήσεων κλπ. καὶ 2ον) Ὡς πηγὴ δικαίου, διὰ τοῦ καθορισμοῦ τῶν ὄρων παραγωγῆς, φορολογίας τῶν ἰδιωτῶν κλπ. (2). Ἡ ἄποψις αὕτη θὰ ἐξετασθῇ εἰστέρον κατωτέρω εἰς τὴν πολιτικὴν τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων.

Περατοῦντες τὴν ἐξέτασιν τῶν αἰτίων τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων λέγομεν ἐν συμπερίσῃματι ὅτι τὰ αἴτια ταῦτα εἶναι τόσον ποικίλλα καὶ τόσον στενῶς συνδεδεμένα μεταξὺ των ὥστε νὰ καθίσταται ἀδύνατος ὁ διαχωρισμὸς καὶ ἡ ἐξέτασις ἀποτελεῶς ἐνὸς ἐκάστου ἐκ τούτων. Μόνον μίαν κατὰ προσέγγισιν εἰκόνα των δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν καὶ ταύτην, διὰ νὰ εἴμεθα ὀλιγώτερον ἐπιρροεῖς εἰς σφάλματα, ὀφείλομεν νὰ τὴν λάβωμεν ἐξετάζοντες συνολικῶς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν καὶ προσπαθοῦντες νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει τὴν δυναμικὴν αὐτῆς ἀνέλιξιν.

* *

5. Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν αἰτίων τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων, δὲν ἀπομένει εἰμὴ νὰ ἐκθέσωμεν, τὰς ἐπιδράσεις τούτων ἐπὶ τῆς ὅλης ἐξελίξεως τοῦ οἰκονομικοῦ βίου καὶ γενικῶς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀκρίβη, τὰ μέσα δι'

1) Παρατηρήθη ἐσχάτως ὅτι κατὰ τὴν οἰκονομικὴν του δράσιν ὁ ἄνθρωπος, ὑπέκειναι εἰς ψυχολογικὰ αἰτια τείνει νὰ σχηματίσῃ ἓνα μέσον τύπον homo psychologicus ὅστις ἐνεργεῖ περίπου κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀνεξαρτήτως χρόνου καὶ τόπου.

2) «Gewiss hat die Finanzpolitik die Krise nicht geschaffen aber sie trägt dazu bei, sie wesentlich zu verschärfen» λέγει ὁ Mises: die Ursachen σ. 28.

ὄν εἶναι δυνατόν νὰ πολιτευθῶμεν ἔναντι τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως δύνανται νὰ διαιρεθῶν εἰς τρεῖς ομάδας καὶ δὴ :

I. Εἰς ἀποτελέσματα ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Ἡ ἀστάθεια ἣτις δημιουργεῖται ἐκ τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως, οἰκονομικῶς, ἔχει ὡς κύριον ἀποτέλεσμα μίαν ἀναρχίαν παραγωγῆς ἢ ὁποία συνεπάγεται τελικῶς τὴν ἀπώλειαν πολυτίμων οἰκονομικῶν δυνάμεων (κεφαλαίων καὶ ἐργασίας). Ἡ σπατάλη αὐτῆ τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων καταδεικνύεται λ.χ. ἐκ τῆς ὑπερπαραγωγῆς εἰς τινὰς κλάδους, ἐκ τῆς ἀσκόπου διαθέσεως κεφαλαίων, ἐκ τῆς ἀντιοικονομικῆς δημιουργείας ἐπιχειρήσεων καὶ π. ἄ. Καὶ οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι. Διότι ὁ ἐπιχειρηματίας μὴ ἔχων ἄλλον γνώμονα, εἰς τὴν σύγχρονον οἰκονομίαν διὰ νὰ παραγάγῃ, ἀναγκάζεται νὰ προβλέψῃ ἐπὶ πιθανῆς τιμῆς καὶ κατ' ἀνάγκην νὰ κερδοσκοπήσῃ. Κερδοσκοπεῖν δὲ σημαίνει ἐπαυξάνειν τὴν φυσικὴν τοῦ συστήματος ἀρρυθμίαν. Καὶ συντελεῖται μὲν ποιά τις ἐκκαθάρισις κατὰ τὰς περιόδους τῆς ὑφ' ἑσσεως, ἀλλ' αἱ ὀφέλειαι οὔτε διαρκεῖς εἶναι οὔτε κἂν δύνανται νὰ συγκριθῶν μὲ τὰς βλάβας. Ἡ κατανάλωσις ἔξ ἄλλου εὐρίσκειται ἐκτεθειμένη εἰς τὴν τρεσσίαν ἀξιομείωσιν τῶν τιμῶν ἢ ὁποία, ἰδιαιτέρως κατὰ τὴν στιγμήν τῆς μεταβολῆς τῆς φάσεως ἀπὸ τῆς ἀνθίσεως (ὄργασμοῦ) εἰς τὴν κρίσιν, καθιστᾷ δυσχερῆ πᾶσαν πρόβλεψιν καὶ ἀόριστον τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν, πράγματα τὰ ὁποῖα ἐπιδρῶν σοβαρώτατα ψυχολογικῶς. Τὸ ἰδιωτικὸν εἰσοδήμα μεταβάλλεται κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε ὀρισμένη μερὶς τοῦ πληθυσμοῦ νὰ εὐρίσκειται εἰς πτωχίαν παιθητικὴν κατάστασιν (π.χ. οἱ ἐπαύλληλοι, σινταξιῶχοι καὶ οἱ ἔχοντες σταθερὰς προσόδους) καὶ ἦν στιγμήν ἄλλη πλουτίζει ἢ πτωχύνει δυσαναλόγως καὶ ταχέως (οἱ βιομηχανοὶ, χρηματισταί, ἐφοπλισταί κλπ.) καὶ τέλος ἕτεροι προὐρίσται νὰ δυσινῶν αἰώνως (οἱ ἐργάται). Ἡ ἐκ τῆς ἀξίσεως τοῦ ἰδιωτικοῦ εἰσοδήματος οἰκονομικὴ πρόοδος εἶναι πάντοτε μικροτέρα τῆς δεούσης, διότι ἡ ἀξίσεσις ἀφορᾷ καὶ μικρὰν μερίδα κατεχόντων καὶ μερίδα πάντως καὶ πρότερον οἰκονομικῶς ἰσχυράν. Ἡ κυκλικὴ διακύμανσις ἔστιν ὅτε δύναται νὰ ἐπιφέρῃ καταστροφὴν καὶ εἰς μίαν ὀλόκληρον ἐθνικὴν οἰκονομίαν (τοῦτο συμβαίνει κατὰ τὰς περιόδους τῶν κρίσεων μονοκαλλιερμητικῶν χωρῶν).

Ἡ ἑξέτασις περιορίζεται ἐνταῦθα εἰς τὰ γενικὰ χαρακτηριστικά τῆς οἰκονομίας. Ἀλλὰ καὶ μία εἰδικωτέρα μελέτη τῶν μερικωτέρων ἐκδηλώσεων τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, θὰ διεπίστου ὡσαύτως τελικῶς τὸν καταστροφικὸν ρόλον τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων (1).

II. Ἀξία ἰδιαιτέρας ἐξετάσεως εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων ἐν τοῖς δημοσίοις οἰκονομικοῖς (2).

1) Π.χ. τοῦ ἔμπορίου ἢ κλάδων αὐτοῦ, τῆς βιομηχανίας, τῶν μεταφορῶν, τῶν ἀσφαλειῶν κλπ.

2) Ἐπιτίθωμεν ἐπὶ τοῦτου νὰ δημοσιεύσωμεν προσεχῶς εἰδικὴν μελέτην. Βλ. F. Neumarck : Konjunktur und Steuern, Bonn 1930. H. F i c k, Finanzwirtschaft und Konjunktur, Jena 1933. Α. Ἀ γ γ ε λ ο π ο ὑ λ ο υ : Ἡ κρίσις καὶ

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀνθήσεως καὶ τοῦ ὄργανου τοῦ Κράτους πραγματοποιεῖ μεγάλα ἔσοδα, λόγω τῆς αὐξήσεως τῆς ἀποδοτικότητος τῶν ἐμμέσων καὶ ἀμέσων φόρων, τελῶν, ἐσόδων ἐκ τῶν κρατικῶν ἐπιχειρήσεων κλ. Ἐπίσης τὰ ἔξοδά του αὐξάνουν ἰδιαιτέρως καὶ ἐκ τῆς αὐξήσεως τῶν ἐσόδων καὶ ἐκ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ εὐδαιμονοῦντος κοινῶς διὰ καλῶν διοικήσεων. Οἱ ὑπαλληλικοὶ μισθοὶ αὐξάνουν πρὸς (¹) καὶ νέοι ὑπάλληλοι διορίζονται εἰς τὰς πολλὰς δημιουργουμένας θέσεις. Τὸ δὲ χερίστον εἶναι ὅτι τὰ κράτη ἐκλέγουν τοιαύτας ἐποχὰς ἀνθήσεως διὰ τὴν ἐκτέλεσιν δημοσίων ἔργων. Εἰς τὴν περίοδον τῆς κρίσεως τὰ ἐκ τῶν ἐμμέσων φόρων ἔσοδα μειοῦντα οὐσιωδῶς, ὡσαύτως τὰ ἐκ τῆς ἰδιωτικῆς περιουσίας τοῦ Κράτους, ὡς καὶ τῶν κρατικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ μονοπωλίων (²). Δάνεια μόνον δύνανται νὰ συναφῶσιν (³) διότι ὁ τόκος εἶναι χαμηλός. Τὰ ἔξοδα τοῦναντίον δὲν δύνανται οὐδὲ ἐπ' ἐλάχιστον νὰ μειωθῶν, διότι οὔτε περιορισμὸς ὑπαλλήλων εἶναι δυνατόν, διότι θὰ ἐπαυξήσῃ τὴν ἀνεργίαν, οὔτε περιορισμὸς τῶν λοιπῶν κρατικῶν ἀναγκῶν καὶ διότι θὰ ἐπιδεινώσουν τὴν κρίσιν καὶ διότι προσζοροῦν γενικῶς. Τοῦναντίον, αἱ δαπάναι κατὰ τὰς περιόδους ταύτας μᾶλλον τείνουν πρὸς αὐξήσιν, διότι τὸ Κράτος σήμερον ὀφείλει νὰ μετέχη καὶ μάλιστα ἐνεργῶς, εἰς τὰ ταμεῖα κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων καὶ εἰς τὰ ταμεῖα διὰ τὴν καταπολέμησιν τῆς ἀνεργίας. Ἐκτὸς τούτου πάντες τὴν ἐπιτοχὴν ταύτην ζητοῦν ἀπὸ τὸ Κράτος ἐνισχύσεις (⁴) καὶ ἀναμένουν τὴν ἐκτέλεσιν μεγάλων κρατικῶν ἔργων, ἵνα καὶ διὰ τούτων περιορισθῇ ἡ ἀνεργία. Τούτων οὕτως ἐχόντων καὶ δεδομένου ὅτι σήμερον τὰ κράτη δὲν ἔχουν θησαυροὺς, παρὰ τὴν γνώμην ὀλίγων διαπορῶν οικονομολόγων (⁵), εὐρίσκονται εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀναστρίψωσιν τὰς ὑπηρεσίας τῶν χρεῶν τῶν καὶ νὰ πτωχεύσωσιν, ἐπιτείνοντα τὴν κρίσιν καὶ προκαλοῦντα ἀπείρονας βλάβας εἰς τοὺς λαοὺς τῶν (⁶).

III. Τὸ μῆμα βίως ὅπου καταγινέσκει εἶναι τὰ φρικτὰ ὄντως ἀποτελέσματα τῶν κυλικῶν διακυμάνσεων εἶναι ἡ ἡθικὴ καὶ γενικώτερον ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ἐνὸς λαοῦ. Αὕτη ἀκολουθεῖ κατὰ πόδας τὴν πορείαν τῆς διακυμάνσεως ἀνερχομένη ἢ καταβραθυραίνουσα ἀναλόγως. Ἐνταῦθα θὰ ἐξετάσωμεν, ἐνδεικτικῶς, χαρακτηριστικὰς τιμὰς ἐκδηλώσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς

τὰ δημοσία οικονομικά (Ὁικονομικὰ; Ταχυδρόμος; 4 Σεπτεμβρίου 1932. J e a n L e s c u r e op. cit. σ. 293. I. M i s e s : Die Ursachen σ. 26 (Steuerpolitik).

1) Ἡ αὐξήσις δὲν εἶναι ἀνάλογος μετὰ τὰς τιμὰς καὶ ἐν περιόδοις κρίσεων, ὅν καὶ δυσκόλως περιορίζεται κατὰ τι. Βλ. παρ' ἡμῖν τὴν τελευταίαν μείωσιν τῶν βολο.

2) Μόνον οἱ ἀμεσοὶ φόροι ἀντέχουν εἰς τὰς κρίσεις καὶ ἐκ τῶν ἐμμέσων, τῶν εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης καὶ ἐξαιρετικῶς τοῦ καπνοῦ.

3) Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἡ πίστις τοῦ κράτους παραμένει ἀκμαία ὡς ἐπὶ σπάνιον βλ. καὶ σημ. 2 σελ. 11.

4) Μειώσεις; δισκῶν, περιορισμοὶ; φόρων, διευκολύνσεις πληρωτῶν, χρεωστάσια καὶ ἑκτὶ καὶ χρηματικὰς ἐνισχύσεις.

5) Ἐν οἷς καὶ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀ ν δ ρ ε ἄ δ ο υ.

6) Βλ. τὰ ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα τῆς δημοσίας πτωχεύσεως εἰς τὰ Μαθηματὰ Δημοσίας Οἰκονομίας; Α. Μ. Ἀ ν δ ρ ε ἄ δ ο υ, Ἀθῆναι 1925 σελ. 140 καὶ ἐπ.

και δη: Ἡ ἀνεργία (¹) αὐξάνει εἰς τεράστια ποσοστὰ κατὰ τὸ στάδιον τῆς κρίσεως και συνελπίγεται ἄπειρα ἐπιβλαβῆ ἐπακόλουθα. Ἰδιαιτέρως αὐξάνεται ἡ ἐγκληματικότης. Ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐγκληματολογίας θεωρεῖ ὡς ἐκ τῶν κυριωτέρων αἰτίων τῶν ἐγκλημάτων τὰ οἰκονομικά. Τὰ ἐγκλήματα αὐξάνουν ἐκ τῆς ἀνάγκης ἢν αἰσθάνεται τὸ ἄτομον διὰ τὴν ζήτησιν και ἡ ἀνάγκη αὕτη καθίσταται ἐπιτακτικὴ κατὰ τὰς περιόδους τῆς κρίσεως και τῆς ὑφέσεως, ἐν αἷς ἐπικρατεῖ ἀνεργία. Εἰδικώτερον τὰ ἐγκλήματα κατὰ τῆς περιουσίας αὐξάνονται ἐπικινδύνως. Ἐγένοντο παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς αὐξομειώσεως τῶν τιμῶν τῶν τροφίμων και δὴ τοῦ σίτου, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐγκληματικότητα. Οἱ κατωτέρω πίνακες εἰλημένοι ἐκ τῶν μαθημάτων τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Γαρδίκου (²) ἀποδεικνύουν ὅτι αὐξανομένης τῆς τιμῆς τοῦ σίτου (ὁ σῖτος ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν τροφήν τοῦ ἐργατικοῦ πληθυσμοῦ ἀπορροφοῦσα τὸ 1)6 περιῶπου τοῦ εἰσοδήματός του συναυξάνονται και τὰ ἐγκλήματα τῆς ἀπλῆς κλοπῆς :

Οἰκονομικὴ κατάστασις και ἐγκληματικότης.

Γ α λ λ ί α (κατὰ Lafargue)

Ἔτος	Τιμὴ σάκκου εἰς φρ.	Ἀπλὴ κλοπὴ	Ἔτος	Τιμὴ σάκ. εἰς φρ.	Ἀπλὴ κλοπὴ
1840	67,56	19,531	1859	46,91	27,790
1841	52,02	17,377	1860	59,60	30,330
1842	58,35	18,383	1861	75,42	22,730
1846	69,00	24,750	1870	64,00	20,530
1847	90,58	31,600	1871	67,00	27,660
1848	41,48	20,100	1874	71,00	34,170
1849	46,31	22,070	1875	57,00	30,020
1853	67,00	33,900	1876	61,00	31,780
1854	87,80	39,484	1877	69,00	33,350
1857	67,00	35,740	1878	68,00	31,800
1858	48,00	29,380			

Ἀ γ γ λ ί α και Ο ὑ α λ λ ί α (Von Mayr, Bonger)

Ἔτος	Τιμὴ	Ἐγκλήματα κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ 100.00) ἐκ τοῦ πληθυσμοῦ
1858	44,20	439
1859	43,10	399
1860	53,13	392
1861	55,40	415
1862	55,50	433
1863	44,90	392
1864	40,20	365

1) Ἐγκαῦθα μεταχειρίζομεθα τὸν ὄρον μὲ τὴν σημασίαν τῆς ἐλλείψεως ἐργασίας, διότι ἐπιστημονικῶς ἀνεργία δύναται νὰ σημαῖν και ἄλλοις εὐρέσεως ἐργασίας ἢ ἀνικινητικὸς τοῦ ἐργάτου πρὸς ἐργασίαν. Βλ. γενικῶς διὰ τὴν ἀνεργίαν A. M a h r : Hauptprobleme der Arbeitslosigkeit. Leipzig und Wien 1931 και E. B e r g e r : Arbeitsmarktpolitik. Berlin und Leipzig 1926.

2) Μαθήματα ἐγκληματολογίας τεύχος Β'. Ἀθήναι 1932 σελ. 81 και ἐπ. Βλ. και R ö s n e r. Der Einfluss von Wirtschaftslage, Alkohol und Jahreszeit auf die Kriminalität, Berlin 1931. J. S o u d e k: Die sozialen Auswirkungen der Konjunkturschwankungen. Bonn 1929.

Γερμανία (Aschaffenburg)

Ἔτος	Τιμὴ	Ἀπλοῖ κλοπαί. Ἐπι ἐκάστης ἑκατοντάδος χιλιάδων τοῦ πληθυσμοῦ, καταδικασθέντες
1882	152	250
1883	145	241
1884	143	231
1885	140	214
1886	131	210
1887	121	198
1888	135	194
1889	156	211
1890	170	206
1891	211	216
1892	176	236
1893	134	202
1894	118	198

Ἐὰν θελήσωμεν νὰ παραβῶμεν τὰ ἔτη τῶν κρίσεων μὲ τὰς ἀνωτέρω στατιστικὰς θὰ παρατηρήσωμεν δι :

Διὰ τὴν Γαλλίαν

Ἔτη κρίσεων	Ἀπλοῖ κλοπαί
1847	31,600
1857	35,700
1874	34,170

Διὰ τὴν Ἀγγλίαν καὶ Οὐαλλίαν

Ἔτη κρίσεων	Ἐγκλήματα κατὰ τῆς ἰδοκτησίας ἐπὶ 100.000 ἐκ τοῦ πληθυσμοῦ
1858	439
1866	—

Διὰ τὴν Γερμανίαν

Ἔτη κρίσεων	Ἀπλοῖ κλοπαί κλπ.
1883	241
1891	236

Δηλ. ἡ συσχέτισις αὕτη ἀποδεικνύει τὴν αὔξησιν τῆς ἐγκληματικότητος (1) κατὰ τὰς περιόδους τῶν κρίσεων (2).

Ἐπίσης ἄλλαι παρατηρήσεις ἀποδεικνύουν τὴν αὔξησιν τῆς ἐγκληματικότητος ἀντιστρόφως πρὸς τὴν αὔξησιν τῶν ἡμερομισθίων. Δηλ. Αὐξάνουν οἱ μισθοὶ καὶ ἐλαττοῦται ἡ ἐγκληματικότητος.

Τὰ ἐγκλήματα βιαιότητος παραμένουν σταθερὰ μὴ ἐλαττούμενα κατὰ τὰς περιόδους ταύτας διότι καὶ ἡ κατανάλωσις οἰνοπνευματικῶν ποτῶν πα-

1) Κυρίως δὲ τῶν κατὰ τῆς περιουσίας ἐγκλημάτων.

2) Οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι εἶναι ἐνδεικτικοί. Πολλάκις ὅμως αἱ στατιστικαὶ δὲν ἀποδίδουν ἀκριβῶς τὴν εἰκόνα κρίσεως—ἐγκληματικότητος, διότι ἀφοροῦν τοὺς καταδικασθέντας νῦν ἐγκληματίας τοῦ προηγουμένου ἔτους (ὅπως ἐν Γερμανίᾳ) ἢ δὲν εἶναι ἀκριβεῖς.

ραμένει ή αὐτὴ μὲ τάσεις αὐξήσεως. Τὰ πολιτικὰ ἐγκλήματα λαμβάνουν συγχρότερα χώραν καὶ τὰ ὁμαδικὰ ἐγκλήματα (διαρπαγαὶ καταστημάτων, ἀντιστάσεις κατὰ τῆς ἀρχῆς; κλπ.) (1) ὡς καὶ τὰ κατὰ τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος πολλαπλασιάζονται. Ἐπίσης αἱ ἀπίται αὐξάνουν κατὰ τὰς περιόδους τῆς κρίσεως.

Τὸ ποῖαν ἐπίδρασιν ἔχουν οἱ οικονομικοὶ παρῳγοντες ἐπὶ τῆς ἐγκληματικότητος καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οἱτοι ἀποτελοῦν τὴν αἰτίαν τῶν $\frac{2}{5}$ ἢ τῶν $\frac{3}{5}$ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν ἐγκλημάτων (2) (3).

Πλὴν τούτων ἡ ἀνεργία μεταβάλλει τὰς φυσικὰς ἔξεις τοῦ ἐργάτου καὶ καθιστᾷ αὐτὸν ἀνίκανον νὰ ἐπαναλάβῃ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιδεξιότητος τὴν προτέραν ἐργασίαν του ἢ καὶ ἀκόμη, καθιστᾷ εἰς αὐτὸν μισητὴν πῦσαν ἐργασίαν, δεδομένοι, ὡς ὑπὸ πολλῶν μελετητῶν ὑποστηρίζεται, ὅτι «ἡ φυσικὴ κατῳσταση τοῦ ἀνθρώπου τείνει πρὸς τὴν ἀργίαν».

Αἱ κοινωνικαὶ νόσοι, φηματώσεις, ἀλκοολισμὸς καὶ ἀφροδίσια νοσήματα, αὐξάνουν καταπληκτικῶς καὶ διαδίδονται εὐρύτατα. Μὴ δύναμναι δὲ νὰ καταπολεμηθοῦν, λόγῳ οἰκονομικῆς ἀδυναμίας, συντελοῦν εἰς τὴν ἐκφυλισμὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, εἰς τὴν καταστροφὴν πίσεως παραγωγικότητος, εἰς τὴν διύλυσιν πιντῶς κοινωνικοῦ δεσμοῦ, ἐν μῦθ ἄξει εἰς κοινωνικὴν καὶ ἀτομικὴν ἀθλιότητα (4).

1) Αἱ γενόμεναι συνήθως ἀπεργίαι λόγῳ τῆς πτώσεως τῶν μισθῶν, ἀποτελοῦν μίαν ἀπὸ τὰς πηγὰς τῶν ὁμαδικῶν ἐγκλημάτων.

2) Π. χ. ἐν Γερμανίᾳ (1836—1900) οἰκονομικὰ ἐγκλήματα ἦσαν τὰ 42 ο)ο τοῦ συνόλου τῆς ἐγκληματικότητος, ἐν Ἀγγλίᾳ (1881—1908) τὰ 37 ο)ο, ἐν Γαλλίᾳ (1831—1890) τὰ 60 ο)ο ἐν Ἰταλίᾳ τὰ 47 ο)ο, ἐν Κέντρῳ Χώρῳ (1897—1901) τὰ 42 ο)ο, ἐνῶ τὰ πολιτικὰ ἐγκλήματα ἐν ταῖς ὡς ἄνω χώραις ἦσαν 0,00—0,12 ἐπὶ τοῦ συνόλου τῆς ἐγκληματικότητος, τὰ τῆς γενετησίου ὁρμῆς 0,63—1,59 ο)ο. τὰ ἐγκλήματα ἐκδικήσεως (βίας) 38—62 ο)ο) Γαρθίκας ἐνθ. ἀνωτ. σ. 85. Βλ. G. C u i l h e r m e t, «Τὸ ἐγκληματικὸν περιβάλλον» σελ. 55 καὶ ἐπομ. μεταφρ. Ε. Φωτιάκη 1931 Ἀθῆναι.

3) Ἄξιον μνεῖας εἶναι καὶ τὸ ὅτι αἱ πυρασφάλειαι πληρώνουν τὰς μεγαλύτερας ἀποζημιώσεις κατὰ τὰς περιόδους ταύτας. Τούτο δύναται νὰ ἀποδοθῇ καὶ εἰς τὴν ἀξίαν τῶν ἐμπρησῶν καὶ εἰς ἄλλους λόγους (ἀνεπαρκεῖς λόγῳ τῆς πτώσεως τῶν τιμῶν φόλαξ; κλπ. Rörke, Konjunktur, 1922 σελ. 123).

4) Ὁ ἀλκοολισμὸς αὐξάνει τὴν ἐγκληματικότητα ἰδιαιτέρως, ὁδηγεῖ εἰς ψυχώσεις, ἀμνησίας, καθιστᾷ τοὺς ἀλκοολικοὺς ἀκρίτους, ὀκνηροὺς, κτηνώδεις, ἀνευ ἠθικοῦ συναισθηματος, ἠλαττωμένους, διανοητικότητος, ἀβούλους. Αὐξάνει τὴν θνησιμότητα καὶ ὅπερ φηβερῶτερον εἶναι νόσος κληρονομικὴ μεταδίδουσα τὰς αὐτὰς ἰδιότητες καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους τοῦ ἀλκοολικοῦ. Βλ. Σ. Γ. Βλαβιανοῦ, ἐν λεξικῷ Ἐλευθερουδάκη ἀρθ. Ἀλκοολισμὸς τομ. Α' σελ. 801, ἐπ. τοῦ ἰδίου «Ὁ Ἀλκοολισμὸς» 1907, Κ. Γ. Γαρθίκα ορ. cit. σελ. 105 ἐπ. «Τὰ ἀφροδίσια νοσήματα καὶ δὴ ἡ σύφιλις ἀφίρουν βαθεῖαν τὴν ἐπίδρασιν των ἐπὶ τοῦ ἀτόμου (διακοπὴ ἐργασίας ἐλάττωσις τῆς παραγωγικότητος, ἐπιτάχυνσις θανάτου), τῆς οἰκογενείας (οἰκογενειακὴ δυσαρμονία, μόνωναι συζύγων καὶ τέκνων, σφαιλιδικὴ κληρονομικότης, διαζύγιον, πλημελής ἀνατροφὴ) τῆς κοινωνίας (ἐλάττωσις γεννήσεων καὶ πληθυσμοῦ, μείωσις τῆς μαχητικότητος τῆς χώρας, ἐκφυλισμὸς τῆς φυλῆς) καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρω-

Ἡ ἐλάττωσις τῶν γάμων εἶναι αἰσθητῶς μεγάλη κατὰ τὰς κρίσεις καὶ αἱ γεννήσεις μειοῦνται οὐσιωδῶς, ἀξίονοσαι κατὰ τὰς ἀνθήσεις καὶ τοὺς ὄργανοὺς καὶ ἀκολουθεῖσαι τὸν ὑπὸ τοῦ Malthus τὸ πρῶτον διαγραφέντα κύκλον. Ἡ ἐλάττωσις τῶν γάμων συνεπάγεται ἀΐξιν τοῦ ἔταιρισμοῦ (1), τῆς θνησιμότητος (2), τῶν ἀφροδισίων νοσημάτων, τῆς ἐγκληματικότητος καὶ περιορισμῶν τῶν γεννήσεων (3).

Ἡ θνησιμότης ἀΐζειναι κατὰ τὰς κρίσεις ἰδίᾳ τῶν βρεφῶν καὶ τῶν

πόνητος (ἠθικὴ καὶ διανοητικὴ κατάρπτωσις, ἐπιπολαιότης, ἀμφοκρία, ἀποχαύνωσις, νευρικὴ καὶ σπασμωδικὴ κατεύθυνσις, ἐγκληματικότης, παρανομία, ἐκφυλισμός) λέγει ἐπιγραμματικῶς ὁ εἰδικὸς ἀφροδισιολόγος κ. Ν. Δρακουλίδης ἐν Μ. Ἑλλ. Ἑγκυκλοπαιδείᾳ τομ. ΣΤ' σ. 35. Τὰ ἀνωτέρω καθίστανται ἐμφανεστερα ἐκ τινῶν ἀριθμητικῶν δεδομένων. Ἀ.χ. ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐλαττοῦται κατὰ 5 ἔτη, ἐκ τῶν ἐν γένει θανάτων τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας 20 ο)ο ὀφείλονται εἰς τὴν σφιλιδα, 50 ο)ο τῶν παραφρόνων εἶναι σφιλιδικοί, 32 ο)ο ἐκ τῶν τυφλῶν καὶ 26 ο)ο ἐκ τῶν κωφαλάλων. Ὁ Leredde ἀναβιβάζει εἰς τρία δισεκατομμύρια φράγκων ἔτησίῳ; τὴν ζημίαν τῆς ἐθνικῆς (γαλλικῆς) οἰκονομίας ἐκ τῆς σφιλιδος τὸ 1922 Βλ. Ν.Ν. Δρακουλίδη ἐνθ. ἀνωτ. ὅπου καὶ πλουσιωτάτη βιβλιογραφία.

Ἡ φυματίωσις ὡσαύτως καταστρέφει κυρίως τὴν παραγωγικότητα τῶν φυματικῶν καθιστῶσα αὐτοὺς ἀνικάνους πρὸς πᾶσαν ἐργασίαν καὶ συνάμα καὶ ἰδιαιτέρως καταναλωτικοὺς.

1) Τὸ ποσοστὸν ἄλλωστε τῶν ἐξ ἐγγάμων πορνῶν (τουλάχιστον τῶν δεδηλωμένων) εἶναι ἐλάχιστον.

2) Κατὰ στατιστικὴν τοῦ Bertillon ἀποθνήσκουν :

	Ἐπὶ 1000 ἀνδρῶν		
Ἡλικία	Ἑγγαμοί	Ἄγαμοί	Χῆροι
25—30	6	10	22
30—35	7	11 1/2	19
35—40	7 1/2	13	1 1/2

Ἐπὶ τῶν γυναικῶν ἡ θνησιμότης εἶναι διάφορος ἄλλ' ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως μικροτέρας σημασίας.

3) Ἡ μείωσις τῶν γεννήσεων εἶναι ἐκπληκτικὴ. Κατὰ πρόσφατον στατιστικὴν ἐπὶ 1000 κατοίκων γεννῶνται :

Χῶραι	1891—1900	1932	Μείωσις
Γερμανία	36	15	58 ο)ο
Σουηδία	27	15	45 ο)ο
Ἀγγλία	30	15	50 ο)ο
Ἑλβετία	28	17	39 ο)ο
Βέλγιον	29	18 (1931)	38 ο)ο
Ὀλλανδία	33	22	33 ο)ο
Ἰταλία	33	24	29 ο)ο
Γαλλία	22	17	23 ο)ο

Βλ. Γ.κ. Μαξίμ «Ἡ ἐκπληκτικὴ μείωσις τῶν γεννήσεων» «Ἀνεξάρτητος» 8ης Ἰουνίου 1934. Ἡ μείωσις τῶν γεννήσεων γεννᾷ πολλὰ δυσχερῆ προβλήματα διὰ τὴν παραγωγὴν.

παιδίων ἄτινα τρέφονται καὶ ἐνδύονται κακῶς ('), καὶ τῶν γερόντων οἵτινες δὲν ἀντέχουν εἰς τὰς κακουχίας. Αἱ μεταδοτικαὶ νόσοι διαδίδονται εὐχερῆστερον καὶ εὐρίσκουσαι ἐξηντημένους ὄργανισμοὺς ἀποδεκατίζουν τούτους, ὥστε νὰ ἀληθεύῃ πλήρως τὸ ὑπὸ τοῦ Tugan-Baranowsky λεχθὲν διὰ τὴν Ἀγγλίαν ὅτι μία κρίσις εἶναι διὰ τὸν βιομηχανικὸν πληθυσμὸν τῆς ἐπιβλαβεστέρᾳ μιᾷς ἐπιδημίας.

Ἡ πορνεία ἢ τε δημοσία καὶ κρυφαία, μάλιστα ἡ τελευταία, ὀγκοῦται ἐπικινδύνως καὶ ἡ παροχὴ φυσιολογικῆς ἀπολαύσεως ἔναντι ἀμοιβῆς καθίσταται τὸ κύριον ἐπάγγελμα τῶν γυναικῶν καὶ τῶν θυγατέρων τῶν πτωχῶν. Σήμερον ἡ ἐπιστήμη ἔχει καταλήξει νὰ θεωρῇ τὴν πτωχείαν ὡς ἓνα τῶν κυρίων λόγων τῆς ἐκπορνεύσεως (*). Ἡ πορνεία συντελεῖ ὄχι μόνον εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἀφροσίων νοσημάτων, ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐπίτασιν τῆς ἐγκληματικότητος, ὄχι μόνον εἰς τὸν παρασιτισμὸν καὶ τὴν διάλυσιν τῶν

1) Ἐν Ἀγγλίᾳ ἐγένοντο στατιστικαὶ ὑποθρέψεως (κακῆς θρέψεως) μαθητῶν παραθέτομεν μίαν ἐξ αὐτῶν :

Ἔτος	Ποσοστὸν	Ἔτος	Ποσοστὸν	Ἔτος	Ποσοστὸν
1913	15,8	1918	6,7	1953	6,2
1914	8,0	1919	6,6	1924	6,3
1915	6,6	1920	5,5	1925	6,2
1916	7,6	1921	5,7	1926	5,3
1917	5,5	1922	5,9	1927	5,1
1928	5,2	1929	4,8		

Ἐπίσης καὶ τινε στατιστικὴν ἑλλειποῦς ὑποθήσεως.

Ἔτος	Ποσοστὸν	Ἔτος	Ποσοστὸν
1920	2,2	1926	1,3
1921	2,3	1927	1,1
1922	1,9	1928	1,0
1923	1,7	1929	0,9
1924	1,4	1930	0,9
1925	1,3		

Αἱ στατιστικαὶ εἶναι εἰλημένα ἐκ τοῦ *The unemployed man* by E. W i g h t B a k e London 1933 σελ. 55 καὶ δεικνύουν τὴν σχέσιν τῆς ὑποθρέψεως καὶ τῆς ἑλλειποῦς ὑποθήσεως τῶν μαθητῶν ἐν σχέσει μετὰ τῆς π.χ. κρίσεως ἐνθα αὐξάνει τὸ ποσοστὸν καὶ τὰ ἔτη ἀνθήσεως ὅπου πίπτει.

2) Κατὰ τὸν κ. Ν. Ν. Δρακουλίδην τὰ αἷτια τῆς πορνείας εἶναι : 1) Ἡ λόγῳ οἰκονομικῶν δυσχερειῶν δυσκολία τοῦ γάμου, 2) ἡ ὑπὸ τῆς κοινωνίας ἀπαγόρευσις τῆς ἀνευ γάμου συμβιώσεως ἀνδρὸς καὶ γυναικός, 3) ἡ ψευδὴς ὑπόσχσις πρὸς γάμον, 4) ἡ σωματεμπορία, 5) τὸ κακὸν παράδειγμα, 6) ἡ πτωχεία, 7) τὸ γ λ ῖ σ χ ρ ο ν τ ῆ ς ἀ μ ο ι β ῆ ς τῆς γυναικείας ἐργασίας, 8) ἡ μανία τῆς πολυτελείας, 9) ἡ ὀκνηρία, 10) ἡ παθολογικὴ ὄθησις πρὸς τὸ πορνεύσθαι, 11) ὁ ἐκβιασμὸς ὑπὸ τῶν φυσικῶν προστατῶν, 12) ἡ ἐρωτικὴ ἐκδίκησις. Μέγα ὁμως ποσοστὸν κατὰ τοὺς στατιστικοὺς ὀφείλεται εἰς τοὺς οἰκονομικοὺς λόγους. Βλ. Ν. Ν. Δ ρ α κ ο υ λ ῖ δ η ἄρθρον «Πορνεία» ἐν Μ. Ε. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ τ. Κ σελ. 564 καὶ ἐπ., τοῦ ἰ δ ῖ ο υ : ἄρθρ. «Πορνεία» ἐν Λεξικῷ Ἐλευθερουδάκη τ. Ι σελ. 822, ἐπ., τοῦ ἰ δ ῖ ο υ : Ἱστορικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐπισκόπησις τῆς πορνείας 1930, H a v e - I o c k E l l i s : La prostitution : Paris 1929, Κ. Γ. Γ α ρ δ ῖ κ α ο ρ. cit. σελ. 132, G. G u i l h e r m e t ο ρ. cit. σελ. 149, ἐπ. καὶ τὴν εἰς ταῦτα βιογραφίαν.

οικογενειακῶν ἠθικῶν δεσμῶν, ἀλλ' ἔτι πλέον εἰς τὸν ὑποβιβασμὸν τῆς γυναικὸς ἀπὸ τῆς θέσεως τῆς ἐλευθέρου καὶ ἰσοτίμου μὲ τὸν ἄνδρα εἰς τὴν θέσιν ὑποτελοῦς καὶ ἀνδραπόδου, ἐξαρτώσης τὴν οικονομικὴν καὶ πνευματικὴν τῆς ζωῆν ἐκ μόνων τῶν φυσικῶν ἰδιοτήτων τῆς.

Ἡ μετανάστευσις αὐξάνει καὶ ἡ ἀστυφιλία περιορίζεται κατὰ τὰς ἐποχὰς τῆς δυσπραγίας. Ἐννοεῖται ὅτι σήμερον, ὁπότε πᾶσα κίνησις τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ἀδύνατος δὲν ὑπάρχει οὐδ' ἡ ἐλαχίστη μετανάστευσις ὥστε νὰ μειωθῇ ἡ ἀνεργία. Τοῦναντίον κατὰ τὰς ἐποχὰς τῆς εὐτυχίας ὁ πληθυσμὸς τῶν κέντρων αὐξάνει καὶ ἡ μετανάστευσις καὶ ἂν ἦτο δυνατὴ, περιορίζεται.

Αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι καταπίπτουν καὶ εἰς γενικὸς καὶ ἀπέραντος σκεπτικισμὸς βασιλεύει. Ἡ θηρησκέψια καὶ πᾶσα μεταφυσικὴ ἰδέα κλονίζονται καὶ ἐλλεῖπει πᾶσα πίστις πρὸς παροῦσαν ἢ μέλλουσαν καλυτέρευσιν. Τὰ αἰσθήματα τοῦ πολιτισμοῦ ἐξαφανίζονται καὶ σκληρὸς ἐγωϊσμὸς καταλαμβάνει τοὺς πάντας. Ἔργα τεχνικοῦ πολιτισμοῦ παύουν νὰ γίνωνται καὶ αἱ καλαὶ τέχναι γενικῶς ὑφίστανται κατὰπτωσιν (1).

Ἐκεῖνο τέλος τὸ ὁποῖον ἔχει μείζονα σπουδαιότητα διὰ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι, ὅτι ὁ πνευματικὸς κόσμος μιᾶς μεγάλης τάξεως ἀνθρώπων, τῆς ἐργατικῆς, περιορίζεται εἰσέει καὶ ἡ ζωικὴ ἵπαρξις τῆς κινδυνεύει νὰ μεταστῇ εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ μειώσῃ οὐδὲ πόρῳθεν τῶν πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν ἀξιῶν, αἵτινες ἐδημιουργήθησαν χάριν καὶ μόνον τοῦ ἀνθρώπου, ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Καὶ πάσχει ταῦτα δίχως νὰ πταίῃ, ἐνῶ θέλει νὰ ἐργασθῇ, δύναται νὰ ἐργασθῇ καί, καθ' ἡμᾶς τοῦλάχιστον, **δικαιοῦται νὰ ἐργασθῇ**.

Βεβαίως οὐδενὸς κακοῦ ὄντος ἀμιγοῦς καὶ καλοῦ αἱ διακυμάνσεις ἔχουν καὶ τὰς ἐποφελεῖς διὰ τὴν τε οικονομικὴν καὶ τὴν λοιπὴν κοινωνικὴν ζωὴν πλευρὰς τῶν.

Ἡ περιοδικότης τῶν καὶ ἡ παροδικότης τῶν, αἱ μεταβολαὶ ἀπὸ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν, κατωρθώνουν ὥστε αἱ θλίψεις καὶ αἱ καταστροφαὶ τῶν κρίσεων νὰ λησμονοῦνται καὶ ἡ ἀνθρωπότης νὰ ἐλπίζῃ, τῆς ἐλπίδος τῆς ταύτης ἐκδηλουμένης εἰς τὰ ἀντίθετα ἀκριβῶς σημεῖα τῶν καταστροφῶν. Ἡ παραγωγή καὶ ἡ κατανάλωσις ἐναρμονίζονται, τὰ εἰσοδήματα αἰ-

1) Κατὰ πρῶτιστον λόγον ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ γλυπτικὴ. Ἡ φιλολογία καὶ ἡ ζωγραφικὴ μᾶλλον ἐποφελούνται τῶν κρίσεων, θεματολογικῶς τοῦλάχιστον, διότι ἡ δυστυχία ἀποτελεῖ καὶ ἀπετέλεσεν πάντοτε πηγὴν ἐμπνεύσεως. Τελευταίως μάλιστα ἀνεπτύχθη καὶ ἰδιαιτεροῦς κλάδος τῆς λεγομένης προλεταριακῆς φιλολογίας ἢ φιλολογίας τῶν ἀνέργων. Παρὰ τὰ ἐνιαχοῦ ἀξιόλογα ἔργα τῆς φιλολογίας ταύτης νομίζομεν ὅτι ἡ δυστυχία καὶ ἡ ἀθλιότης δὲν δύναται καὶ δὲν πρέπει νὰ ἰκανοποιῶν τὸ αἰσθητικὸν κριτήριον πραγματικῶς πολιτισμένων ἀνθρώπων. Ἡ δυστυχία καὶ ἡ ἀθλιότης ὀφείλουν καὶ πρέπει νὰ θίγουν νὰ συναισθήματα τῆς ἀγάπης, τῆς ἀλληλεγγύης, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἀκόμη καὶ τὸ τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ δὲν ἀρμόζει νὰ νοοῦνται, κατὰ τὴν ταπεινὴν μας γνώμην. ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸ ὥρατον ὁπερ σημαίνει καὶ ὑγιὲς καὶ ἀξιοῖ τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸν πόθον καὶ ὄχι τὸν πόνον ἢ τὸν οἶκτον.

ξάνουν, ἡ ἀνεργία καὶ τὰ ἐπακόλουθά της μειοῦνται, ἡ ἐγκλήμιατικότητα, ἡ πορνεία, ἡ θνησιμότης περιορίζονται, ἔργα πολιτισμοῦ δημιουργοῦνται καὶ ἓνα καλύτερον αἴθριον προσδοκᾶται... ὅπερ ὅμως παραμένει ὡς ἀκανοποίητος πόθος, διότι μεταβάλλεται τὸ στάδιον τῆς κυκλικῆς διακινύσεως καὶ ἡ ἀθλιότης πάλιν ἐπανερχεται διαλύονσα τὸν μύθον τῆς αἰωνίας ἀνοίξεως.

* *

6. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν κυκλικῶν διακινύσεων εἶναι τοιαῦτα ὥστε νὰ ὑποχρεώνουν τὸν μελετητὴν, νὰ λάβῃ μίαν θέσιν ἐνώπιον τοῦ ἐρωτήματος: Ἀναγκαίως πρέπει νὰ ὑφιστάμεθα τῆς καταστροφῆς ταύτης ἢ δυνάμεθα νὰ ἐξαλείψωμεν ἢ τοῦλάχιστον νὰ τὰς περιορίσωμεν; Πρὶν ὅμως ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ὀφείλομεν νὰ δώσωμεν μίαν λύσιν εἰς τὸ λογικῶς προηγουμένον πρόβλημα, ἐὰν εἶναι δυνατὴ καὶ μέχρι ποίου σημείου ἢ ἐκ τῶν προτέρων γνώσις (1) τῆς διαγραφεισομένης πορείας τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου, ἵνα ἡ πολιτικὴ ἢν θὰ ἀσκήσωμεν ἀποβῇ ἱκανοποιητικὴ καὶ λυσιτελής, ἀποβλέπουσα πρωτίστως εἰς τὴν πρόληψιν τῆς διακινύσεως ἢ εἰς τὴν καταστολὴν τῶν μετ' αὐτῆς συνεπερχομένων συνεπειῶν.

Ἡ πρόγνωσις αὕτη χάρις εἰς τὰς ἐπισταμένας ἐρεῦνας αἵτινες ἐγένοντο, κατὰ τοὺς τελευταίους πρὸ παντὸς χρόνους, εἶναι σήμερον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον δυνατὴ. Αἱ ἐργασίαι αὗται ἀποτελοῦσαι τὸν νεώτατον κλάδον τῆς οἰκονομικῆς στατιστικῆς δὲν θὰ ἐξετασθοῦν ἐνταῦθα. Ἡ γενικὴ ὅμως μέθοδος τῆς ἐργασίας, ἣτις μὲ πλείστως λεπτομερειακὰς παραλλαγάς ἀκολουθεῖται εἶναι διὰ βραχυτάτων ἢ ἐξῆς: Ἐκκινουῦντες ἐκ τῆς γενικωτέρας παρατηρήσεως ὅτι μετὰ τῶν διαφόρων οἰκονομικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος ὑφίσταται συνοχέτησις καὶ συμεταβολή, ἐπεζήτησαν νὰ τὴν ἀνεύρουν καὶ νὰ καθορίσουν ἀριθμητικῶς ταύτην. Οὕτω κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὄρισμένα οἰκονομικὰ ἐκδηλώσεις προηγοῦνται χρονικῶς ἐτέρων οἰκονομικῶν ἐκδηλώσεων ἢ ὅτι ὄρισμένα φαινόμενα οἰκονομικὰ συντελοῦν εἰς τὴν παραγωγὴν ἄλλων οἰκονομικῶν φαινομένων (2). Ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω σκέψεων στηρίζονται ὅλαι αἱ πρόγνώσεις ἐν τῇ οἰκονομικῇ ἐπιστῇ. Ἐννοεῖται ὅτι ἀπαραίτητος προϋπόθεσις λαμβάνεται πάντοτε τὸ «si res maneat quo sund loco». Ὡς ὄργανα διὰ τὰς πρόγνώσεις ταύτας χρησιμοποιοῦνται οἰκονομικὰ βαρόμετρα ἅτινα εἶναι αἱ

1) Βλ. L a e o m b e : La prévision en matière de crises économiques, 1926, σελ. 17 καὶ ἐπ. Δ. Κ α λ ι τ σ ο υ ν ἄ κ ι ο ρ. cit. 318 καὶ ἐπ. ὅπου γίνεται λεπτομερὴς καὶ πλήρης ἐξέτασις τῶν μέχρι σήμερον γενομένων ἐργασιῶν, C. B r e c - L i a n i - T u r r o n i : Considerazioni sui «Barometri» economici, Giornale degli Economisti, Roma 1928 καὶ O. M o r g e n s t e r n : Wirtschaftsprognose, Eine Untersuchung ihrer Voraussetzungen und Möglichkeiten, 1928, Α. Σ. Χ α τ ζ η κ υ ρ ι ἄ κ ο υ : Προβλέψεις ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν κρίσεων. «Ἐργασία» Νοέμβριος 1931.

2) Ἐπὶ τῆς αὐτῆς σειρᾶς συλλογισμῶν θεμελιεῖονται καὶ αἱ οἰκονομικαὶ τάσεις ἢ οἱ οἰκονομικοὶ νόμοι.

γραφικαὶ ἢ ἀριθμητικαὶ παραστάσεις σειρῶν οἰκονομικῶν φαινομένων τελούντων ἐν ἀλληλεξαρτήσῃ καὶ συσχετισμῷ.

Διὰ τὸν σχηματισμὸν ἐνὸς οἰκονομικοῦ βαρομέτρου λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν ὠρισμένα χαρακτηριστικὰ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς φαινόμενα, διάφορα κατὰ τὰς ποικίλλας μεθόδους ἐρεύνης. Ἐνταῦθα θὰ περιγράψωμεν δι' ὀλίγων, τὸ γνωστότερον, τὸ κλασσικὸν οὕτως εἰπεῖν, ἐκ τῶν οἰκονομικῶν βαρομέτρων, τὸ τοῦ Harward (*). Τοῦτο ἀπαρτίζεται ἐκ τριῶν δεικτῶν α) τοῦ δείκτου τῆς κερδοσκοπίας (Speculation) ὅστις συνίσταται 1) ἐκ τόκου κεφαλαιοποιήσεως δέκα ὁμολογιῶν σιδηροδρομικῶν ἐταιρειῶν 2) ἐκ τῆς τιμῆς εἴκοσι μετοχῶν σιδηροδρομικῶν ἐταιρειῶν 3) ἐκ τῆς τιμῆς ὠρισμένων μετοχῶν βιομηχανικῶν ἐταιρειῶν καὶ 4) ἐκ τῶν συμψηφισμῶν Νέας Ὑόρκης. β) τοῦ δείκτου τῶν συναλλαγῶν (τιμαὶ παραγωγή, Business) ὅστις συνίσταται 1) ἐκ τῆς παραγωγῆς καὶ χωνεύσεως μεταλλῶν 2) ἐκ τῶν ἐπαρχιακῶν συμψηφισμῶν 3) ἐκ τῶν χονδρικῶν τιμῶν τοῦ Brandstrete's καὶ 4) ἐκ τῶν χονδρικῶν τιμῶν τοῦ Bureau of Labour. γ) τοῦ δείκτου τοῦ χρήματος (Money) ὅστις συνίσταται 1) ἐκ τῶν δανείων Τραπεζῶν Νέας Ὑόρκης 2) ἐκ τῶν καταθέσεων εἰς τὰς τραπεζὰς Νέας Ὑόρκης 3) ἐκ τοῦ προεξοφλητικοῦ τόκου ἐμπορικῶν γραμματίων 4—6 μηνῶν καὶ 4) ἐκ τοῦ προεξοφλητικοῦ τόκου ἐμπορικῶν γραμματίων 60—90 ἡμερῶν.

Ἐν τῷ βαρομέτρῳ Harward τὰ μακίμα τῆς καμπύλης τοῦ δείκτου τῆς κερδοσκοπίας προηγούνται κατὰ 4—6 μῆνας τῶν μακίμα τῆς καμπύλης τοῦ δείκτου τῶν συναλλαγῶν, ἅτινα πάλιν προηγούνται κατὰ τὸ ἴδιον χρονικὸν διάστημα τῆς καμπύλης τοῦ δείκτου χρήμα. Τούτων οὕτως ἐχόντων καὶ μὲ τὴν προϋπόθεσιν rebus sic stantibus δύναται νὰ προβλεφθῇ ἡ μεταβολὴ τοῦ σταδίου τῆς οἰκονομικῆς διακυμάνσεως. Τοιαῦτα προβλέψεις ἐγένοντο πολλαὶ μέχρι σήμερον (*) Ἀφομένου ὅμως ὅτι τὰ πάντα ἐν τῷ οἰκονομικῷ βίῳ εἶναι σχετικὰ καὶ ὅτι πλείστοι ὅσοι συνήθηκα οὐσιωδῶς ἐπηρεάζουσαι τοῦτον μεταβάλλονται ἀπροόπτως καὶ δυσκαθορίστως, ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα ἐπιφυλακτικοὶ πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῶν οἰκονομικῶν προβλέψεων (*). Ἄλλωστε δὲν εἴμεθα ἀπολύτως βέβαιοι καὶ ἐπὶ τῆς ἀρίστης τῶν μεθόδων πρὸς σχηματισμὸν βαρομέτρων ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν στατιστικῶν δεδομένων ἐφ' ὧν ταῦτα στηρίζονται.

1) Βλ. Lacombe op. cit. σελ. 71 ἐκ. Διὰ τὴν κατάρτισιν Ἑλληνικοῦ βαρομέτρου ὑπάρχουν αἱ ἐργασίαι τῶν κ. κ. Π. Χ ρ ι σ τ ο δ ο υ λ ο π ο ὑ λ ο υ, Πιστωτικῆ Πολιτικῆ κλπ. σελ. 56 καὶ ἐκ. ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ σχηματισμὸς ἑλληνικοῦ βαρομέτρου «προσκαρθεῖ εἰς τὴν ἀντιπαρτίαν Ἐλευθέρας ἀγορᾶς» καὶ Ν. Μ ο υ σ μ ο ὑ τ ἦ ἐν τῇ Ἐπιθεωρήσει τῆς Κοινωνικῆς, Δημοσίας Οἰκονομικῆς 1932 σελ. 147 ἐκ. Βλ. καὶ Κ. Ἀ θ α ν α σ ι ᾶ δ ἦ: Ἡ μαθηματικὴ, βύσις τῶν οἰκονομικῶν βαρομέτρων. Ἐπιθ. Κοιν. καὶ Δημοσ. Οἰκονομικῆς 1932 σελ. 69.

2) Βλ. π.χ. τὴν ἐπιτυχή πρόβλεψιν διὰ τὴν κρίσιν τοῦ 1920.

3) Ἡ τελευταία παγκόσμιος οἰκονομικὴ κρίσις ἐδικαίωσε τὸ ρητὸν «οὐδὲς μετὰ Χριστὸν προφήτης» διότι πᾶσαι αἱ περὶ ταύτης προβλέψεις ἐναντίγησαν καταφανῶς.

7. Ἐπανερχόμεθα τώρα ἐπὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς ἑὸ τεθέντος ἐρωτήματος περὶ τοῦ ἔαν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπέμβασις ἡμῶν διὰ τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην μεταβλήτην τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου, δηλαδή διὰ τὸν, κατὰ τὸ ἐφικτόν, περιορισμὸν τῶν ἐπιβλαβῶν τούτου ἀποτελεσμάτων. Αὐτομάτως ὁμως ἔρχεται ἡ σκέψις: πρέπει τις νὰ ἀγωνισθῇ διὰ νὰ ἐπιτύχη τὴν μὴ ἐξέλιξιν τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως, νὰ ἀγωνισθῇ δηλαδή διὰ μίαν οἰωνίαν ἀκνησίαν; Εἰς τὴν σκέψιν ταύτην, ἀπαντοῦν ἀρνητικῶς οἱ δεχόμενοι ὅτι ἡ οἰκονομικὴ διακύμανσις ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον ὄργανον προόδου διὰ τε τὴν οἰκονομίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν. Διότι εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, ὅτι κατὰ τὰς περιόδους τῆς ἀνθήσεως δημιουργοῦνται τὰ μεγάλα ἐκεῖνα τεχνικὰ ἔργα τὰ τελειοποιούντα τόσον τὴν οἰκονομίαν (1). Ἐπίσης δὲ κατὰ ταύτας πραγματοποιοῦνται αἱ ὑψίσται τῶν κατακτήσεων τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Κατὰ δὲ τὰς τῶν κρίσεων περιόδους, ἡ γενομένη ἐκκαθάρσις καθιστᾷ εὐφροστον τὴν οἰκονομίαν. Τὸ νὰ ὑποστηρίξη λοιπὸν τις ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξις πρέπει νὰ σταματήσῃ εἶναι ὡσάν νὰ θέλῃ νὰ καταδικάσῃ ὀλόκληρον τὴν ζωὴν εἰς στασιμότητα. Ταῦτα κατ' ἀρχὴν εἶναι ὀρθὰ ἀλλ' ἔαν συγκρίνη τις τὰς ὀφελείας τῆς διακυμάνσεως μὲ τὰς ἐξ αὐτῆς προερχομένας καταστροφάς, τότε θὰ ὑποστηρίξη ὅτι προτιμωτέρα ἢ ἄνευ καταστροφῶν, μετὰ προόδου, γαλήνη. Ἄλλ' εἶναι δυνατὴ ἡ τοιαύτη ἰσορροπία καὶ ἡ αἰωνία γαλήνη τῆς κοινωνικῆς καὶ εἴτα τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς; Ἐπ' αὐτοῦ ἀπαντῶμεν ἀμέσως ἀρνητικῶς (2). Ζωὴ σημαίνει κίνησιν, ἐξέλιξιν (3). Πολλῶν δὲ μᾶλλον ἱστορικῆ ζωῆ μὲ τὴν ἐλευθέραν δρᾶσιν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν. Ὡστε μία γενικὴ σταθεροποίησις δὲν εἶναι λογικῶς συλληπτὴ καὶ ἱστορικῶς πραγματοποιήσιμος. Τὸ πρόβλημα ὅθεν πρέπει ἄλλως νὰ τεθῆ: Εἶναι δυνατὸς ὁ καθορισμὸς τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποφεύγῃται αἱ καταστροφαὶ νὰ συντελεῖται δὲ καὶ ἡ πρὸς τὰ πρόσω ἐξέλιξις; Ἀπολύτως εἶναι δυσχερὲς νὰ ἀπαντήσῃ τις. Ἀναμφιβόλως ὁμως εἶναι δυνατὴ τοιαύτη ἐπέμβασις, εἰς τρόπον ὥστε, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, νὰ ὑψιθῆται ἡ πορεία τῆς διακυμάνσεως.

Τὸ σύνολον τῶν μέσων ἄτινα λελογισμένως μεταχειζόμεθα (Κράτος—ιδιώται) πρὸς περιορισμὸν καὶ ὀύθμισιν τοῦ «ἀντικανονικοῦ» (4) τῶν οἰκονομικῶν

1) Βλ. Grundriss der Sozialökonomik, bearbeitet von Fr. v. Gottl-Ottliensfeld. H. Herkner κλπ. II. μέρος, Wirtschaft und Technik ἐνθ' ἄνωτ. Konjunktur und Technischer Fortschritt ὑπὸ τοῦ Fr. Gottl-Ottliensfeld.

2) Θὰ ἐπανερχομεν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου κατωτέρω.

3) Ἡ ἐξέλιξις καὶ ἡ μεταβολὴ εἶναι τόσον συνυφασμένα μὲ τὸ ἀνθρώπινον ὄν ὥστε νὰ μὴ θεωρεῖται ὡς παραδοξολογία τὸ ὅτι, ἡ ἐν τῷ παραδείσῳ ζωὴ θὰ εἶναι πληκτικὴ!

4) Ὡς «ἀντικανονικὴ» νοεῖται ἡ ἀπότομος καταστροφικὴ μεταβολή.

διακυμάνσεων καλοῦμεν πολιτικὴν τῆς διακυμάνσεως (Konjunkturpolitik) (1).

Τὰ μέτρα ταῦτα δύνανται νὰ διακριθῶν γενικῶς ἐκ τῶν φροσῶν των εἰς τρεῖς κατηγορίας. I. Εἰς μέτρα ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας. II. Εἰς μέτρα κρατικῆς πρωτοβουλίας καὶ III. Εἰς μέτρα διεθνῶς λαμβανόμενα.

I. Εἰς τὰ μέτρα ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας καταλέγονται: αἱ προσεκτικαὶ ἐπεκτάσεις καὶ ἰδρύσεις ἐπιχειρήσεων κατὰ τὰς ἀνθήσεις, ἢ κατὰ τὸν μᾶλλον συντηρητικὸν τρόπον οικονομικὴ λειτουργία τῶν ἐπιχειρήσεων, ἢ ὑπὸ τῶν ἰδιωτικῶν τραπεζῶν λελογισμένη παροχὴ πιστώσεων καὶ ὡς πρὸς τὸ ποσὸν καὶ ὡς πρὸς τὸν οικονομικὸν σκοπὸν δι' ὃν παρέχονται, ὡς καὶ ἡ ὑπ' αὐτῶν διατήρησις ἐνὸς μεγάλου ἀποθέματος ἵνα μὴ εὐρίσκονται εἰς τὴν ἀνάγκην κατὰ τὰς κρίσεις νὰ περιορίζουν ἀπτόθμως τὰς πιστώσεις καὶ νὰ καθίστανται οὕτως ἐπιβλιβεῖς. Ἡ χρησιμοποίησις τῶν βραχυπροθέσμων ἐξ ἄλλου πιστώσεων ὑπὸ τῶν ἐπιχειρήσεων, πρέπει νὰ γίνεται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε, κατὰ τὸ δυνατόν, νὰ ἀποφεύγηται ἡ ἀκίνητοποίησις των καὶ εἰς τὴν κρίσιμον στιγμὴν (2) νὰ μὴ στερεῖται ἡ ἐπιχείρησις ρευστῶν κεφαλαίων. Διὰ τὴν ὡς ἄνω οικονομικὴν λειτουργίαν τῶν ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων παίζει σπουδαῖον ῥόλον ἡ εἰδικὴ μόρφωσις τῶν ἐπιχειρηματιῶν ἧτις εἰς τὰς πλείστας χώρας δὲν εὐρίσκειται εἰς ἀνεπτυγμένον βαθμόν. Ἐπίσης ἡ ψυχραῖμος ἀντιμετώπισις τῶν κρίσεων καὶ ἡ μετὰ σκεπτικισμοῦ ἀντίληψις τῆς ἀνθίσεως, ὡς ψυχολογικοὶ παράγοντες, πρέπει νὰ συνιστῶνται καὶ νὰ διαδίδονται τόσον ὑπὸ τῶν κυβερνώντων, ὅσον κυρίως ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης τοῦ τύπου καὶ παντὸς δυναμένου νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς ὁμαδικῆς ψυχολογίας.

Ἐννοεῖται ὅτι τὰ μέτρα ταῦτα, τὰ δυνάμενα καὶ σήμερον οὐδιωδῶς εἰς τὴν ὁμαλὴν κίνησιν τῶν διακυμάνσεων νὰ συμβάλλουν, δὲν δύνανται παρὰ ὡς εὐσεβεῖς πόθοι τῶν διανοητῶν νὰ χαρακτηρισθῶν ἐφ' ὅσον δεσπόζει ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία παραγωγῆς καὶ ταύτης τὸ μόνον κίνητρον εἶναι ἡ ζήτησις κέρδους. Μόνον ἐὰν ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἡ ἄποψις, ὅτι ὁ ἐπιχειρηματίας εἰς τὴν σύγχρονον οικονομίαν πρέπει νὰ εἶναι κοινωνικῶς λειτουργὸς καὶ ὡς τοιοῦτος πρέπει νὰ δοῦν, τότε καὶ μόνον τὰ μέτρα ταῦτα θὰ

1) Βλ. W. R ö p k e: Konjunktur, σελ. 85 ἐκ. τοῦ ἰ δ ῖ ο υ: Krise und Konjunktur σελ. 102 ἐκ. A. P i g o u op. cit. 215 ἐκ. F. W a g e m a n n: Konjunkturlehre σελ. 200 καὶ ἐκ. L. M i s e s Gebdwertstabilisierung und Konjunkturpolitik, Jena 1928. A. M ü l l e r: Ökonomische Theorie des Konjunkturpolitik, Leipzig 1926. Institut Internationale du Commerce: Dossier relatif à la crise économique mondiale, 20 Avril 1931, Bruxelles μετ' ἀπαντήσεων διὰ τὴν Ἑλλάδα τῶν κ. κ. Μιχαλακοπούλου (σελ. 28 ἐκ.) καὶ Βουρλούμη, R. B a c h i: La politica della congiuntura, prevenzione e attenuazione delli effetti delle crisi economiche, Roma 1929. A. M ü l l e r A r m a c k ἄρθρον Konjunkturforschung und Konjunkturpolitik ἐν Hand. der Staatsw. τόμ. IX, Jena 1929 σελ. 615 καὶ ἐκ. P. Mombert op. cit. 168 καὶ ἐκ. A. Weber, op. cit. σελ. 470 καὶ ἐκ.

2) Τοῦ ὄργανισμοῦ ἡ τῆς κρίσεως.

ἠδύναντο νὰ ᾧσιν ὄντως ἀποτελεσματικά. Ἡ ἀντίληψις αὕτη, εἶναι ἰδεολογικῶς καὶ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρίστη. Ἀλλὰ διὰ νὰ πραγματοποιηθῆ εἰς τὴν σύγχρονον οἰκονομικὴν ζωὴν παρουσιάζει πλείστας ὄσας δυσχερείας, διότι πλὴν τοῦ νομικοῦ διακαθορισμοῦ τῆς τοιαύτης μεταβολῆς, εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ἡ μεταβολὴ τῶν οἰκονομικῶν βάσεων τοῦ κρατοῦντός συστήματος. Ἐν ἐναντία περιπτώσει, παραμενουσῶν τῶν λοιπῶν βάσεων τοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ, ἡ μεταβολὴ τοῦ ἐπιχειρηματίου εἰς κοινωνικὸν λειτουργὸν δὲν θὰ εἶχεν ἕτερον ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὴν δημιουργίαν ἐνὸς μικτοῦ συστήματος, οὔτινος, σήμερον πλέον ἢ ποτὲ γνωρίζομεν τὰ ἐλαττώματα.

II. Εἰς τὰ μέτρα ἄβια δύνανται νὰ ληφθοῦν ὑπὸ τοῦ Κράτους καὶ ἅπανα διαιροῦνται, εἰς ἀμέσως ἕπ' αὐτοῦ τούτου λαμβανόμενα καὶ εἰς ἐμμέσως δηλ. ὑπὸ ἡμικρατικῶν ὀργανισμῶν, περιλαμβάνονται τὰ ὑπ' αὐτοῦ ὡς οἰκονομίας ἢ ὡς φορέως τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας θεσπιζόμενα.

A. Ὡς μέτρα ἀμέσου κρατικῆς ἐπεμβίσεως, ἐνδεικτικῶς, ἀναφέρομεν τὰ διὰ τῆς ἐπιβολῆς φόρων λαμβανόμενα ὡς καὶ τὰ τῆς διαρρυθμίσεως τοῦ δασμολογίου. Τὸ Κράτος πρέπει κατὰ τὰς περιόδους τῆς ἀνθίσεως-ὀργανισμοῦ νὰ αὐξάνῃ, κινούμενον ἐντὸς ὁρίων ἀναλόγων πρὸς ἐκτίστην οἰκονομίαν, τοὺς φόρους καὶ τοὺς δασμοὺς ἔχων ἀπώτερον σκοπὸν τὸν περιορισμὸν τῆς κερδοσκοπίης, τὴν δυσχέρασιν τῆς ἐπικινδύνου ἐπεκτίσεως ὠρισμένων παραγωγικῶν κλίδων καὶ τὴν παρεμπόδισιν τῆς παθητικοποιήσεως τῶν λογαριασμῶν. Ἐνῶ δὲ τοιουτοτρόπως τὰ ἔσοδά του θὰ ἀξάνουν πρέπει τὸ Κράτος, κατὰ τὸ δυνατόν, (1) νὰ περιορίζῃ εἰς τὸ ἐλάχιστον τὰς δαπάνας του ἵνα μὴ συντελῆ εἰς τὴν ἴψωσιν τῶν τιμῶν καὶ τὴν ἐπαύξησιν τῆς ζητήσεως, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει, ὅτι αἱ κρατικαὶ ἀνάγκαι ἀποτελοῦν ἓνα μέγιστον ποσοστὸν τῶν λοιπῶν ἀναγκῶν μιᾶς ἐθνικῆς οἰκονομίας.

Πλὴν τούτων σήμερον τόσον τὸ Κράτος ὅσον καὶ αἱ αὐτοδιοικούμεναι περιφέρειαι οἰκονομοῦν καὶ δι' ἰδιωτικῆς μορφῆς δημοσίων ἢ ἡμιδημοσίων ἐπιχειρήσεων. Ἡ κατεύθυνσις τῶν ὡς ἄνω ἐπιχειρήσεων, πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν λελογισμένην οἰκονομικὴν δράσιν μὴ παρασυρομένη ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ συντελοῦσα τοιουτοτρόπως εἰς μίαν ὁμαλὴν ἐξέλιξιν τῆς διακυμάνσεως.

Ὡσαύτως τὰ κρατικὰ μονοπώλια δύνανται νὰ συντελέσουν, ὀρθῶς λειτουργοῦντα, εἰς ἠρεμωτέραν μεταβολὴν π. χ. διὰ τῆς ὑψώσεως ἢ μειώσεως τῶν τιμῶν εἰς ὠρισμένας καταλλήλους στιγμάς.

Μία τοιαύτη πολιτικὴ θὰ ἐπιτρέψῃ, ὅπως τὸ Κράτος, κατὰ τῆς κρίσεως εἶναι ἱκανὸν νὰ προμηθευθῆ τὰ διὰ τὴν κλίψιν τῶν ἀναγκῶν του ἀναγκαίου, δημιουργήσῃ δημόσια ἔργα, ἐνισχύσῃ τοὺς πάσχοντας καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ χωρὶς νὰ κινδυνεύῃ τὸ ἰσοζύγιον τοῦ προϋπολογισμοῦ, νὰ ἐπιδράσῃ

1) Βλ. ἄνωτ. § 5, II. Αἱ κρατικαὶ ἀνάγκαι δὲν δύνανται ἀπολύτως νὰ περιορισθοῦν· ἀρκετὸν εἶναι νὰ μὴ ἐπαυξηθοῦν.

οἰσιωδῶς εἰς τὴν κυκλικὴν διακύβανσιν. Ἐννοεῖται ὅτι μία τοιαύτη πολιτικὴ ἀπαιτεῖ Κράτος διευθυνόμενον ὑπὸ ἀνθρώπων γνωρίζοντων τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν καὶ ἐπιστήμην, καὶ δυναμένων νὰ ἐφαρμόσουν, παρ' ὅλας τὰς δυσκολείας συνεπῆ πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις πολιτικὴν. Ἀπαιτεῖ προσέτι τὸ Κράτος, νὰ ἴσταιται ὑπὲρ τῶν ταξικῶν συμφερόντων, ὑπὲρ τῶν ἀτομικῶν βλέψεων καὶ τὰ σκοπῆ μόνον τὴν τῶν ὄλων πρῶτον ἐν προοπτικῇ πρὸς τὸν Κόσμον. Ἡ πραγματώσις ὁμοῦ τοιούτου Κράτους εἶναι ἐφικτή;

B. Τὰ μέτρα ἅτινα ἐμμέσως τὸ Κράτος δύναται νὰ λάβῃ πρὸς διακανονισμόν τῆς πορείας τῆς διακυμάνσεως τείνουν εἴτε εἰς τὴν ἄρσιν τῶν ἀποτόμων ἐναλλαγῶν, εἴτε εἰς τὴν πρόληψιν καὶ καταστολὴν εἰδικώτερον τῶν κρίσεων, εἴτε εἰς τὴν συμπτωματοκτικὴν ἐπούλωσιν τῶν ἐκ τῆς διακυμάνσεως ἐκάστοτε βλαβῶν.

1. Τὰ μέτρα ταῦτα εἶναι κυρίως ἡ πολιτικὴ τοῦ προεξοφλητικοῦ τόκου, δηλαδὴ ὁ ἔλεγχος τῶν πιστώσεων διὰ τῆς αὐξήσεως ἢ τῆς μειώσεως τοῦ προεξοφλητικοῦ τόκου τῆς Ἐκδοτικῆς Τραπεζῆς. Ὅταν ἡ Τράπεζα διαβλέπει τάσιν πρὸς ὑπερκεφαλαιώσεις αὐξάνει τὸν τόκον, μειοῖ δ' αὐτὸν ὅταν διαφαίνεται τάσις πρὸς περιορισμὸν τῶν κεφαλαιακῶν τοποθετήσεων. Ἄλλ' ἐρωτᾶται : ἐπὶ τῇ βάσει τίνος κριτηρίου θὰ διακρίνῃ ἡ Τράπεζα τὴν τοιαύτην τάσιν τῆς οἰκονομίας ; Μέχρι σήμερον δὲν ἔχει εὐρεθῆ κριτήριον τελείως ἀσφαλές· διότι οὔτε ἡ αὐξήσις ἢ ἡ πτώσις τῶν τιμῶν, οὔτε ἡ ἄφθονος ἢ ἡλατιωμένη παραγωγή, οὔτε ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργαζομένων ἢ τῶν ἀνέργων, εἶναι ἱκανὰ νὰ μᾶς παράσχουν βεβαιότητα διὰ τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην διαγραφομένην πορείαν τῆς οἰκονομίας. Τὸ μόνον τὸ ὁποῖον δύναται ἡ Τράπεζα νὰ γνωρίξῃ, εἶναι μία πιθανὴ τάσις. Παρ' ὅλον ὁμοῦ τοῦτο, τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐφαρμογῆς τῆς πολιτικῆς τοῦ προεξοφλητικοῦ τόκου εἶναι ἄριστα. Ὑψηλὸς προεξοφλητικὸς τόκος (συνδυαζόμενος φυσικὰ μὲ ἀσφάλειαν τῆς τοποθετήσεως) περιορίζει τὴν οἰκονομικὴν δραστηριότητα εἰς τὰ βιωσίμους ἐπιχειρήσεις, ἐπιτυγχάνει τὴν συγκέντρωσιν κεφαλαίων καὶ χρυσοῦ καὶ ὁδηγεῖ εἰς μίαν ἰσορροπίαν τοῦ ἰσοζυγίου τῶν λογαριασμῶν. Χαμηλὸς προεξοφλητικὸς τόκος ἐνισχύει τὴν οἰκονομικὴν δραστηριότητα καὶ κωτορθοῖ τὴν ἀναζωογόνησιν τῆς οἰκονομίας. Ἡ πολιτικὴ ὁμοῦ τοῦ προεξοφλητικοῦ τόκου οὕσα τὸ κυριώτερον ὄπλον πρὸς ἐπιτυχῆ ἀντιμετώπισιν τῆς κυκλικῆς διακυμάνσεως, δέον ἀπαραιτήτως νὰ εἶναι ἀκρως λελογισμένη· διότι, ἀσκοπος οὕσα, δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τρομερὰς εἰς τὴν ὄλην οἰκονομίαν καταστροφάς.

Ἐκ παραλλήλου αἱ παρεχόμεναι ὑπὸ τῆς Ἐκδοτικῆς Τραπεζῆς πιστώσεις, πρέπει νὰ ρυθμίζωνται συμφέρωντες πρὸς τὴν ὄλην πολιτικὴν τοῦ ἰδρύματος καὶ νὰ ἀποβλέκουν εἰς μίαν ἰσορροπίαν, ἐνισχύουσα, ὠρσιμένους παραγωγικοὺς κλάδους ἢ συγκερατοῦσαι μίαν μὴ ὀρθὴν κατεύθυνσιν τῆς οἰκονομίας. Εἶναι εὐλογον ὅτι ἡ πολιτικὴ αὕτη, ἣτις εὐρίσκεται ἐν στενοτάτῳ συνδέσμῳ μὲ τὴν ὄλην οἰκονομικὴν διάθεσιν τῆς χώρας, ἵνα εἶναι ἐπιτυχῆς πρέπει

νά προϋποθέτη τὴν ὄσφ τὸ δυνατόν μεγαλύτεραν ἐξάρτησιν τῶν λοιπῶν πιστωτικῶν ἰδρυμάτων ἀπὸ τῆς ἐκδοτικῆς Τραπεζῆς (1).

2. Μέτρον ἐξίσου ἀποτελεσματικὸν καὶ μὴ περιέχον τὸν κίνδυνον τῆς μεταβολῆς τῶν ψυχικῶν παραγόντων, ὡς ἡ πολιτικὴ τοῦ προεξοφλητικοῦ τόκου, εἶναι αἱ λεγόμεναι ἐργασίαι ἀνοικτῆς ἀγορᾶς (Operationen an offenen Markte—open market policy), αἵτινες συνίστανται εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ πώλησιν παρὰ τῆς Ἐκδοτικῆς Τραπεζῆς (διὰ τῶν χρηματιστηρίων) μετοχῶν ὠρισμένων ἐπιχειρήσεων. Οὕτως ἀντὶ νὰ ὑψοῖ τὸν προεξοφλητικὸν τόκον, πωλεῖ ἀθρόως τὰς μετοχὰς καὶ ῥίπτει τὰς τιμὰς καὶ τὰνίπαλιν ἀντὶ νὰ μειοῖ αὐτὸν ἀγοράζει μετοχὰς καὶ ὑψοῖ τὰς τιμὰς. Ἐκτὸς τούτου ἡ κατοχὴ μετοχῶν παρὰ τῆς Ἐκδοτικῆς Τραπεζῆς ἐπιτυγχάνει ὥστε νὰ μειέχη καὶ αὕτη εἰς τὴν οικονομικὴν κατεύθυνσιν μιᾶς ἐπιχειρήσεως καὶ νὰ τὴν προσαρμώσῃ πρὸς τὴν ὅλην τῆς Τραπεζῆς πολιτικὴν. Δὲν θεωροῦμεν ἄσκοπον νὰ τονίσωμεν, ὅτι ἡ διενέργεια τιαύτης τινὸς πολιτικῆς ὑπὸ τῆς Ἐκδοτικῆς Τραπεζῆς εἶναι λίαν λεπτὴ καὶ δεῖται μεγίστης προσοχῆς καὶ συνεποῦς προορίματος.

3. Σπουδαίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν οικονομικῶν διακυμάνσεων δύναται νὰ ἀσκήσῃ καὶ ἡ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Fischer προταθεῖσα σταθεροποίησις τῶν τιμῶν εἰς λογικὸν ἐπίπεδον. Μία τιαύτη σταθεροποίησις, ἐὰν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ φυσικῶς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, εἶναι πράγματι λίαν ἀποτελεσματικὴ διότι αἵρει τὰς ἀξιομειώσεις τῶν τιμῶν, ἀφορμὰς τῆς διακυμάνσεως. Σήμερον λόγῳ τῆς ὀργανώσεως τοῦ οικονομικοῦ βίου, ἡ ὡς ἄνω σταθεροποίησις εἶναι ἄκρως δυσχερὴς διότι πρέπει νὰ ἐπιτευχθῇ καὶ νόμισμα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σταθερόν. Ἡ σταθεροποίησις πάλιν τοῦ νομίσματος ἀπαιτεῖ ὀμαλὸν καὶ ἀδιατάρακτον οικονομικὸν βίον, ἐσωτερικόν (μιᾶς χώρας) καὶ διεθνή, ἐπὶ μακρῶν σειρᾶν ἐτῶν καὶ ἄλλους ὄρους (λ.χ. κοινὸν διεθνὲς νόμισμα, κατάρριψις τελωνειακῶν τειχῶν) οἵτινες τὴν σήμερον δὲν εἶναι εὐχερὲς νὰ πληρωθοῦν.

Ἐπίσης συντελεστικὸς θὰ εἶναι καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς ἐλευθέρου διαθέσεως καὶ κυκλοφορίας τῶν κεφαλαίων, συνδυαζόμενος μὲ τὴν ὑποχρέωσιν τῶν πιστωτικῶν ἰδρυμάτων νὰ ὑποβάλλουν εἰς ἔλεγχον τὰς πιστώσεις των, ὡς καὶ νὰ διατηροῦν ἱκανὰ ἀδιάθετα ἀποθέματα.

ς) Τέλος ἡ Κρατικοποίησις ἐνίων κλάδων τῆς παραγωγῆς μιᾶς χώρας ἀποτελεῖ ὀμοῦ μὲ τὸ χρεωστάσιον, τὰ ριζικώτερα καὶ ἀποτελεσματικώτερα μέτρα διὰ μίαν ἐξυγίανσιν καὶ διάσωσιν μιᾶς οικονομίας.

4. Ἰδιαιτέρως διὰ τὸν μετασμοὸν ἢ τὴν ἀποτροπὴν τῶν κοινωνικῶν ἀποτελεσμάτων τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων, προτείνονται πλεῖστα ὄσα μέτρα διὰ τὴν καταπολέμησιν τῆς ἀνεργίας ἐν οἷς ἡ ὑποχρεωτικὴ ἀσφάλις

1) Βλ. εἰδικῶς ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω J. M. Keynes: Vom Gelde, München und Leipzig 1932. J. R. Belleby: Control of credit, London 1924. L. A. Hahn: Kredit und Krise. Tübingen 1931. F. L. Ehm a h l e n b a c h: Kapitalkreditzins. Leipzig 1933.

τῶν ἐργατῶν κατὰ τῆς ἀνεργίας, ὁ περιορισμὸς τοῦ χρόνου τῆς ἐργασίας, ἡ ἀπαγόρευσις τῶν διπλῶν ἐνασχολήσεων εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐργάτην, ἡ παροχὴ ἐργασίας διὰ κατασκευῆς μεγάλων ἔργων καὶ ἀκόμη ὁ εἰνουχισμὸς καὶ ἡ ἀποστείρωσις τῶν μὴ ὑγιῶν ἰτόμων πρὸς περιορισμὸν τῶν μελλόντων ἀνικάνων πρὸς ἐργασίαν κλπ (1).

Γενικὸν συμπέρασμα ἐκ τῶν μέτρων πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων διννίμεθα νὰ ἐξάγωμεν, ὅτι ἐντὸς τοῦ κρατοῦντος συστήματος, εἶναι ἀδύνατος ὁ περιορισμὸς τῶν ἢ ἡ ἀμελή πορεία αὐτῶν ἄνευ οὐσιωδῶν ἐκτροπῶν ἀπ' αὐτοῦ, αἵτινες ἐκτροπαὶ τείνουσι εἰς τὴν δημιουργίαν ἐνὸς νόθου ἠυθμιστικοελευθέρου συστήματος.

III. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ μέτρα δὲν δύνανται νὰ τελεσφορήσουν ἐὰν γίνωνται ὑφ' ἐνὸς ἢ τινῶν μόνον Κρατῶν μεμονωμένως. Εἶναι ἀπαραίτητον νὰ τοισθῆ, ὅτι μόνον διεθνῆς εἰλικρινῆς οἰκονομικῆ συνεργασία μὲ κοινούς σκοποὺς καὶ μὲ προσπάθειαν ἐφαρμογῆς κοινῆ προοριζήσεως καταπολεμήσεως τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων, εἶναι δυνατόν σήμερον νὰ ἐπιφέρῃ τοὺς προσδοκώμενους καρπούς. Μόνον μία στενωπότη συνεργασία μὲ κοινὸν διεθνῆς νόμιμον, μὲ κατάργησιν τῶν τελωνειακῶν τειχῶν, μὲ διαρρύθμισιν τῶν χρεῶν, εἶναι τὸ ἀπώτερον τέρμα τῆς οἰκονομικῆς προόδου τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἡ ἀπαρχὴ διὰ τὴν παγκόσμιαν ὁμοσπονδιακὴν δημοκρατίαν, ἀπαίτησιν τῆς ἐποχῆς μας. Ἐὰν δὲν ἐπιτευχθῆ μία τοιαύτη στενωπότη συνεργασία οὐδεμία χώρα, παρ' ὅσας προσπαθείας καὶ ἂν καταβίβῃ, θὰ λιτρωθῆ τῶν φρικτῶν συνεπειῶν τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων. Ἡ τύχη τῆς ἀνθρωπότητος σήμερον εἶναι κοινὴ (2). Ἡ οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ τῆς ζωῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ τῆς συνενώσεως τῶν διεθνῶν προσπαθειῶν. Ἀστυχῶς, τοῦτο ἂν καὶ γενικῶς ἀναγνωρίζεται, μέχρυσήμερον παρ' ὅλα τὰ συνέδρια καὶ τὰς διασκέψεις, δὲν ἐπιτεύχθη καὶ ἡ ἀποτυχία αὕτη συνεπάγεται μεγίστους κινδύνους διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐν σημεῖον εὐχάριστον ὑπάρχει, τὸ ὅτι οἱ πνευματικοὶ ἡγῆται τῶν λαῶν ἔχουν

1) Βλ. πλὴν τῶν ἀναφερθέντων H. R i t t e r s h a u s e n, Arbeitslosigkeit und Kapitalbildung, Iena, 1930.

2) A. v o n M ü h l e n f e l s : Internationale Konjunkturzusammenhänge, Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik t. 130, 1929 σελ. 301, ἐπ. S. H e c h t : La vraie richesse des Nations, Paris 1925. 3ον μέρος, Principes d' économie Internationale σελ. 208 καὶ ἐπ. καὶ E. Döbblin ἐνθ. ἄνωσ. Βλ. B. N o g a r o : Ἐθνικὴ καὶ παγκόσμιος Οἰκονομία, «Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος» 2 Ὀκτωβρ. 1932, καὶ L. D u d l e y S t a m p : Ἡ σιωνική παγκόσμιος ἐπανάστασις, «Οἶκον. Ταχυδρόμος» 19 Ἰουλ. 1931 ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ νέα διεθνῆς οἰκονομία ὀφείλεται α) εἰς τὴν μεταβολὴν τῶν πηγῶν τῶν πρώτων ὑλών, β) εἰς τὴν αὐξησιν τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς εἰς τὰς πηγὰς τῶν τοιοῦτων ὑλών, γ) εἰς τὴν ἔντασιν τοῦ ἔθνικισμοῦ καὶ δ) εἰς τὴν μεταβολὴν τῶν παγκοσμίων ἐμπορικῶν ὁδῶν.

ἐννοήσει τὸ διεθνὲς πνεῦμα τῆς ἐποχῆς καὶ ἀσφαλῶς δὲν θὰ βραδύνη ἢ ἡμέρα ἢ πραγματοποιῶσα τοὺς πόθους των.

* *

8. Περαινόντες, διὰ τὰ ὀλοκληρώσωμεν τὴν ἀσθενῆ ἔρευναν ἡμῶν συμφώνως πρὸς τὸν σκοπὸν ὃν ἐθέσαμεν ἐν ἀρχῇ, τιθέμεθα φυσικῶς πρὸ δύο ἐρωτημάτων ἢ ἀπάντησις ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ καὶ τὸ συμπέρασμα τῆς ὅλης ἐργασίας.

1ον) Αἱ κυκλικαὶ διακυμάνσεις εἶναι τὰ ἀποτελέσματα αἰτίων ἔξω τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως κειμένων ἢ εἶναι τὰ προϊόντα μιᾶς ἐλευθέρως ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ; καὶ

2ον) Αἱ διακυμάνσεις εἶναι οἰκονομικαὶ κατηγορίαι, ἰσχύουσι ἀδιαφόρως οἰκονομικοκοινωνικοῦ συστήματος ; ἢ εἶναι ἀποτελέσματα τοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ οὐ αἰρομένου ἢ οἰκονομικῆ ζωῆ θὰ ἀποβῇ ὁμαλοτέρα καὶ ἥτιον ἐπιρρεπὴς πρὸς καταστρεπτικὰς διαταραχάς :

I. Ἡ ἀπάντησις ἡμῶν ἐπὶ τοῦ πρώτου ἐρωτήματος, ὡς ἤδη ἀβιάστως διαφαίνεται ἐκ τῆς ὅλης ἀναπτύξεως, εἶναι ὅτι ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἀνθρωπίνου στοιχείου ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς εἶναι ὄχι μόνον ἡ δεσπόζουσα, ἀλλ' ἡ δεσπόζουσα ἐλευθέρως. Ἡ ἐλευθερία αὕτη δὲν ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς μεταφυσικὴν τινὴ ἀπόλυτον ἐλευθερίαν. Εἶναι δ' ἐπίσης ἀληθὲς ὅτι πολλάκις τόσον μόνον ὑποδιακρίνεται ὥστε νὰ νομίζεται ὡς ἀνύπαρκτος παρὰ πολλῶν. Ἡ ἐξέλιξις ὁμοῦ τοῦ οἰκονομικοῦ βίου δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ τῆς ἀποδοχῆς τῆς γνώμης, ὅτι ἡ διαμόρφωσις του γίνεται οὐχὶ κατὰ τυφλὴν αἰτιότητα, ἀλλὰ «κατὰ λόγον». Ἐὰν δεχθῇ τις τὴν ἄποψιν ὅτι τὰ πάντα βαίνουν κατ' αἰτιότητα εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀδυναμίαν νὰ ἐξηγήσῃ τὰ πλεῖστα τῶν φαινομένων τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Ἰδιαιτέρως ἐὰν παραδεχθῶμεν ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων ὅτι αὗται αὐτοδυνάμως καὶ ἀνεπηρεάστως ἀνελίσσονται τότε πᾶσα ἢ ἐπ' αὐτῶν θεωρία μηδενίζεται καὶ ἐκάστη ἰδέα τῆς ἐπ' αὐτῶν πολιτικῆς καθίσταται ματαία. Πικρ' ὄλον ὁμοῦ τὸν ἀγῶνα τῶν αἰτιοκρατῶν (φυσικῶν καὶ ἱστορικῶν ὑλιστῶν) ἢ πραγματικῆ οἰκονομικῆ ζωῆ μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὰ ἀντίθετα ἀπὸ τὰ ὑπ' αὐτῶν ὑποστηριζόμενα συμπεράσματα.

Καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν δὲν ὑπάρχουν οὔτε ἀμετάβλητοι κοινωνικοὶ νόμοι, οὔτε ὀρισμένοι «πρῶτα» αἰτία ἐπενεργοῦνται καθ' ὀρισμένους κανόνας ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν πράξεων. Τούναντίον οἱ λεγόμενοι κοινωνικοὶ ἢ ἱστορικοὶ ἢ οἰκονομικοὶ νόμοι δὲν ἀποτελοῦν εἰμὴ τάσεις, ροπὰς, ἰσχυοῦσας πάντοτε ὑπὸ τὴν αἴρεσιν *si res maneant quo sunt loco*. Πλειστάκις ἄλλωστε αἱ τάσεις αὗται μετεβλήθησαν διότι ἡ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια ἄλλως ἐπέδρασεν.

Λεχόμενοι ὅτι ἡ ἱστορία διαμορφοῦται ὑπὸ ἐλευθέρων ἀνθρωπίνων θελήσεων δὲν ἀρνούμεθα τὴν ἐπ' αὐτῶν ἐπίδρασιν πλεῖστων ὄσων ἱστορικῶν καὶ φυσικῶν παραγόντων. Ἡ ἀμερόληπτος κρίσις δὲν δύναται νὰ παρίδῃ τούτους. Εἶναι ὑπαρκτοὶ καὶ πολλάκις ἐξωτερικῶς φαίνονται ὡς οἱ ἐπικρατοῦντες. Ἡ ἐπίδρασις των ὁμοῦ δὲν δύναται νὰ λάβῃ τὴν μορφήν αἰτίων ὧν ἀποτελέσματα εἶναι αἱ α' ἢ β' ἱστορικαὶ πράξεις. Ὁ ἀνθρώπος

μεταξὺ τῶν ἀπείρων ἐπιδράσεων ἐλευθέρως ἐκλέγει καὶ ἐλευθέρως κατευθύνει τὴν δραστηριότητά του. Μόνον τοιουτοτρόπως δύναται νὰ συλληφθῇ ἡ ἱστορικὴ ζωὴ, ἐὰν θέλωμεν νὰ διακρίνωμεν εἰς ταύτην καὶ πράξεις αἰτινες ὑπὸ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης ἀποτελοῦν τὴν εἰδοποιὸν διαφορὰν τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους ἀπὸ τῶν λοιπῶν ζωϊκῶν ὄντων.

II. Ἡ ἀπάντησις ἐπὶ τοῦ δευτέρου ἐρωτήματος ἀποτελεῖ ζήτημα ἐκ τῶν τὰ μάλιστα διαμαχομένων σήμερον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Οἱ μὲν ὑποστηρίζουν ὅτι ὑπὸ εἰσδηλίᾳ κοινωνικοοικονομικὸν σύστημα θὰ ὑφίστανται αἱ οἰκονομικαὶ διακυμάνσεις, ἐν ἄλλοις λόγοις, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ διακύμανσις ἢ ρυθμικὴ ἀπὸ τὰ βελτίῳ ἐπὶ τὰ χείρω διαδρομῇ, ἀποτελεῖ οἰκονομικὴν κατηγορίαν ἰσχύουσαν ἐξω χρόνου καὶ τόπου, πέραν κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ συστήματος, οὔσα μία τῶν προῦποθέσεων ἐντὸς τῶν ὁποίων κινεῖται καὶ θὰ κινήται ἡ οἰκονομία. Ὑποστηρίζεται λόγου χάριν ὅτι καὶ ἡ Ρωσσία ἤτις σήμερον διέρχεται μίαν περίοδον ὄργασμοῦ θὰ ὑποστῇ τὴν μεταλλαγὴν εἰς κρίσιν (*).

Ἐνταῦθα ὀφείλομεν νὰ διακρίνωμεν: Καὶ ἐὰν μὲν νοοῦμεν τὴν μεταβολὴν, ὡς μίαν ἀτέρμονα ἐναλλαγὴν καταστάσεων, τότε ἀναντιρρήτως ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ, ἀκολουθεῖ μίαν τοιαύτην πορείαν. Οὐδέποτε ἡ ζωὴ, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, θὰ σταματήσῃ καὶ οὐδέποτε θὰ παύσῃ μεταβαλλομένη. Ἀκνησίαι τῆς ἱστορικῆς ζωῆς δύναται νὰ σημαίνῃ τὴν ἀνυπαρξίαν τῆς Ἐὰν ὁμως νοοῦμεν τὴν μεταβολὴν, ὡς αὕτη εἰς τὰς κυκλικὰς διακυμάνσεις διαγράφεται, τότε ἀναμφιβόλως ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον τμῆμα τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος. Οὕτω τιθέμεθα μὲ τὸ μέρος ἐκείνων οἵτινες διατείνονται ὅτι αἱ καταστροφικαὶ οἰκονομικαὶ μεταβολαὶ ὀφείλονται εἰς τὸ κρατοῦν οἰκονομικὸν καθεστῶς.

Εἰς μίαν ρυθμιστικὴν οἰκονομίαν ἡ ζωὴ θὰ ἐξελίσσειται, ἀλλ' ἢ ἐξέλιξις καὶ ἡ πρόοδος δὲν θὰ συνδέωνται, τοῦλάχιστον ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως μὲ καταστροφάς. Εἰς μίαν ρυθμιστικὴν οἰκονομίαν αἱ ὑφιστάμεναι τυχὸν διακυμάνσεις, ὀφειλόμεναι εἰς ἐσφαλμένας προβλέψεις ἢ εἰς κακὰς ἐσοδείας, θὰ παρέρχονται ὁμαλῶς καὶ πάντως ἄνευ κοινωνικῶν θυμιάτων καὶ κοινωνικῶν θυτῶν (**).

Ἡ παρατήρησις τῆς συγχρόνου οἰκονομικῆς ζωῆς, ὡς δεμορφώθη μετὰ τὸν πόλεμον καὶ κατόπιν τῆς ὑστάτης παγκοσμίου κρίσεως, μᾶς ἄγει πρὸς τῆς ἀσφαλοῦς διαπιστώσεως τοῦ τέλους τοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ (*).

1) Διὰ τὴν ἐν Ρωσσίᾳ κατάστασιν βλ. S. Z a k o r s k y: La renaissance du capitalisme dans la Russie des Soviets, Paris 1924. B. B r u t z k u s: Die Lehre des Marxismus im Lichte der Russischen Revolution, Berlin 1928. 2) H e n r i d e M o n: Reflexions sur l'économie dirigée, Paris 1932. E. m. L e d e r e r: Planwirtschaft, Tübingen 1932, F. r. v o n G o t t l — O t t l i l i e n f e l d: Der Mythos der Planwirtschaft, Jena 1932.

3) Ἐπὶ τοῦ διαγραφομένου μέλλοντος τοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ βλ. W. S o m b a r t: Die Zukunft des Kapitalismus Berlin 1932 καὶ μετάφρασιν ἐν «Ἀρχαῖοις Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν» 1933.

αστικός κεφαλαιοκρατισμός, οἷος ἐποθήθη καὶ ἐσχεδιάσθη ὑπὸ τῶν φιλελευθέρων οἰκονομολόγων, θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν. Ἐπανσε ὑπάρχων. Τὸ σήμερον ἰσχύον σύστημα μὲ μορφὴν κεφαλαιοκρατικὴν δὲν ἀποτελεῖ εἰμὴ μίαν νόθον κατάστασιν μηδὲν προοιωνιζομένην καλόν. Κεφαλαιοκρατισμός, κατὰ τοῖς φιλελευθέρους κλασσικούς, συνδέεται μὲ ἐλευθέρων ἀνταγωνισμόν, μὲ ἐλευθερίαν παραγωγῆς, μὲ ἐλευθερίαν κινήσεως κεφαλαίων καὶ ἐργατικῶν χειρῶν, καὶ τέλος μὲ ἐλευθέρων ἐμπορίων. Σήμερον οὐδεμία τοιαύτη ἐλευθερία ὑφίσταται. Ἐπέμβασις εἰς τὴν παραγωγὴν, ἐπέμβασις εἰς τὴν διανομὴν, ἐπέμβασις εἰς τὴν κυκλοφορίαν τοῦ πλούτου. Τέλωνειακὰ τεῖχη ἀπροσμίχτητα, ἀπομόνωσις ἐκάστης χώρας, προσπίθεια δημιουργίας αὐταρκῶν οἰκονομικῶν μοιᾶδων. Ταῦτα καλύπτονται ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ τε καὶ τεχνικοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων.

Ἐάν θέλωμεν νὰ εἶμεθα εἰλικρινεῖς ὑποχρεούμεθα νὰ μὴ ὀμιλοῦμεν περὶ κεφαλαιοκρατισμοῦ καὶ περὶ ἀτομικῆς «ἐλευθέρως» οἰκονομίας. Αἱ ἔννοια αὗται δὲν ὑπάρχουν ἐν τῇ πραγματικότητι ἀπὸ μακροῦ. Ὀφείλομεν προσέτι νὰ μὴ ἐπιρρίπτωμεν εἰς τὸ θεωρητικόν τοῦτο σύστημα τὴν εὐθύνην διὰ τὸν ἐκ προμελέτης φόνον 24 ἐκατομμυρίων συνανθρώπων μας ἀνέργων, ὡς καὶ τὴν διὰ τὴν ἐπικρατημένην καταστροφὴν τοῦ ἀτομικοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἱστορικοῦλιστικῶν ἢ φυσικιστικῶν ἰδεῶν.

Ἐάν ὁ κεφαλαιοκρατισμός ἐξῆ ἐντὸς τῶν ἀρχικῶν προῖποθέσεων του πιθανῶς νὰ ἐξήρατο νικητῆς. Θεωρητικῶς τοῦλάχιστον παρέχει ὕλας τὰς πιθανότητας, ὅτι τὸ σύστημα τῆς ἐλευθερίας ἐάν ἀφίετο εἰς τὰς δυνάμεις ὡς ἐν ἐαυτῷ ἐνέκλειε, θὰ κατώρθωτε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν εἰς τὸν δρόμον τῆς. Ἀλλὰ τοῦτο θεωρητικῶς δυνατόν καὶ διὰ λογικῶν κατασκευῶν συνεπὲς καὶ ἐπιτεύξιμον, ἀποτελεῖ, ἐάν ὀμιλοῦμεν περὶ τούτου ὡς μέσου θεραπείας, τοῦλάχιστον εὐγενῆ οὐτοπίαν. Ἄλλωστε ἐάν ὁ κεφαλαιοκρατισμός, ὡς πρᾶξις, ἦτο σύστημα βιώσιμον δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ κατανικήσῃ τὴν φθορὰν ἣτις μετέβαλλε τὰς βίσεις του καὶ ἣτις τὸ μετέτρεψεν εἰς τὸν δημιουργὸν τῆς ἀθλιότητος τῶν τελευταίων ἐτῶν:

Ὁ κατὰ καὶ μετὰ τὸν μέγαν πόλεμον ἐπιεμβατισμός, ἡ ἀναγκαία κατ' ἀρχὰς καὶ εἶτα κατὰ φυσικὴν συνέπειαν (1), τάσις τῶν Κρατῶν πρὸς ἀνταρκείαν, ἐδημιούργησαν σύνολον συνθηκῶν παντοῖως διάφορον, ὡς ἐλέχθη, τοῦ φιλελευθέρου κεφαλαιοκρατισμοῦ καὶ τὸ ὅποῖον ἄδυναται ὀπισθοχωρῶν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς ἰδέας καὶ τὰς συνθήκας τοῦ 19ου αἰῶνος. Οὕτω κατ' ἀναγκαίαν λογικὴν συνέπειαν καταλήγομεν εἰς τὴν σκέψιν ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ νόθος αὕτη σημερινὴ κατάστασις τοῦ ἐλευθέρου καὶ ρυθμιστικοῦ συνάμα κρατοῦντος συστήματος εἶναι πρόξενος τόσων καταστροφῶν, διατὶ νὰ μὴ ἐπιδιωξωμεν προγραμματικῶς καὶ λελογισμένως τὴν μεταβολὴν τοῦ συστήματος τῆς ἐλευ-

1) Ὡς ἐκ τῆς δημιουργίας ἐπιχειρήσεων αἰτινες θὰ κατεστρέφοντο, ἐάν δὲν ἐπροστατεύοντο, διότι ἰδρύθησαν μὲ τὰς πολεμικὰς συνθήκας.

θερίας τῆς οἰκονομίας εἰς ἓν ρυθμιστικὸν οἰκονομικὸν σύστημα: Ὅπωςδὴποτε τείνομεν πρὸς τὰ ἐκεῖ. Τοῦτο εἶναι ἀναντίρρητον. Συμφέρει ὁμος νὰ ἀφήσωμεν τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν μοιραίως νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν δρόμον τῆς ἢ πρέπει νὰ ἐπέμβωμεν καὶ νὰ δημιουργήσωμεν ρυθμιστικὴν οἰκονομίαν τοιαύτην ὡστε νὰ παρέχῃ εἰς ὅλους τὰς δυνατότητας μιᾶς ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς ἀνεκτῆς: Ἐπ' αὐτοῦ νομίζομεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία. Ὅφείλομεν, ὡς σκεπτόμενοι ἄνθρωποι, νὰ λάβωμεν μίαν θέσιν, ἐὰν αἰσθανόμεθα τὴν εὐθύνην τοῦ διανοητοῦ καὶ ἐὰν ἐπιθυμῶμεν νὰ ἐπωφεληθῶμεν τῆς κτηθείσης πείρας καὶ τῶν πορισμάτων τῆς γνώσεως.

Ἐνταῦθα παρεμπιπτόντως καὶ κεφαλαιωδῶς ἔχομεν τὴν ἀντίληψιν ὅτι μία οἰκονομία ρυθμιστικὴ οἰκονομία τοῦ μέλλοντος δὲν δύναται νὰ παρίδῃ τὸν ἀτομικὸν καὶ τὸ διεθνῆ παράγοντα. Ἄτομον καὶ διεθνῆς ἢ μᾶλλον πανεθνῆς κοινωνία εἶναι οἱ δύο πόλοι πέριξ τῶν ὁποίων θὰ δημιουργηθῇ ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς σήμερον καὶ τῆς αὔριον. Τὸ ἐλεύθερον ἄτομον ἐν τῇ παγκοσμίῳ κοινωνίᾳ εἶναι τὸ σημερινὸν ἰδανικόν, τὸ αἰώνιον ἰδανικόν ἄλλωστε πάσης πολιτισμένης κοινωνίας ἀνθρώπων. Ὅποια τις θὰ εἶναι ἡ νομικὴ μορφή μιᾶς τοιαύτης ρυθμιστικῆς οἰκονομίας εἶναι ζήτημα ἐκφεύγον τῆς παρούσης μελέτης. Πάντως αἱ δύο ἀρχικαὶ προϋποθέσεις τὰς ὁποίας ἐθέσαμεν δὲν δύναται παρὰ νὰ ἀποτελέσουν τὸ περιεχόμενον μιᾶς εὐφραδίας δημοκρατίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ αἱ φυσικαὶ καὶ μόνον τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων διαφοραὶ θὰ ἀποτελοῦν τὰ κίνητρα τῆς ἀμίλλης διὰ μίαν ζωὴν πνευματικῆς δημιουργίας.

Καὶ τὸ σύστημα αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ ἄριστον: Ἄτυχῶς ἐν τῇ ἱστορικῇ πραγματικότητι δὲν δυνάμεθα νὰ ὀμιλῶμεν περὶ ἀρίστου. Δὲν γνωρίζομεν νὰ ὑπῆρξῃ, οὔτε φανταζόμεθα νὰ ὑπάρξῃ, οὔτε ἐλπίζομεν νὰ ὑπάρξῃ τὸ «ἄριστον». Ἀπλῶς τὸ σύστημα αὐτό, καθ' ἡμᾶς τοῦλάχιστον, παρέχει μεγαλύτερας πιθανότητας ὅτι εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον πληροῖ τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς μας, ἀνάγκας αἵτινες συνοψίζονται εἰς τὰς λέξεις: Οἱ ἄνθρωποι δικαιοῦνται νὰ ζήσουν διότι προσορίζονται νὰ κατακτήσουν τὴν γυνῶσιν καὶ νὰ δαμάσουν τὸν θάνατον.